

Халқ ботинидаги қудрат

Muassislar:

**O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston yoshlar ittifoqi**

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:

**Muhammad ALI
Iqbol MIRZO
Sirojiddin SAYYID
Jiyanboy IZBOSKANOV
Farrux JABBOROV**

Jamoatchilik kengashi:

**Qahramon QURONBOYEV
Abdurasul ABDULLAYEV
Azamat UMAROV
Ahmad OTABOYEV
Shuhrat SIROJIDDINOV
Serobiddin ISMOILOV**

Bosh muharrir:

Nodir JONUZOQ

Bosh muharrir o'rinbosari:

Nurilla CHORI

Mas'ul kotib:

Orif TOLIB

Mas'ul muharrirlar:

**Elyor MUROD
Husan MAQSUD**

Muharrir:

G'iyosiddin O'NAROV

Badiiy muharrirlar:

**Akbarali MAMASOLIYEV
Rahmatjon YUNUSOV**

Fotograf:

Rustam NAZARMAT

Manzilimiz:

Toshkent shahri,

Islom Karimov ko'chasi, 16-“a” uy.

E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz

www.yoshlikjurnali.uz

Tel./faks: (0371) 227-02-27, 245-05-52

Navbatchi muharrir: F. Jabborov

Bosishga 22.08.2017 yilda ruxsat berildi.

Qog'oz formati 60x84 1/8.

Nashriyot hisob tobog'i 8,7. Indeks 822.

ISSN 0207-9137. Jurnal 2007 yil 4 mayda

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi tomonidan № 0253 raqami bilan ro'yxatga olingan.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda

“Yoshlik”dan olindi” deb izohlanishi shart.

“SILVER STAR PRINT” MChJ

bosmaxonasida chop etildi.

Buyurtma № 59. Adadi 2550 dona.

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-uy.

Кучли давлатдан кучли фуқаролик жамияти сари ўтиш...

Бу – мустақиллик йилларида мамлакатимиз раҳбарияти томонидан кўзланган асосий мақсадлардан бири. Турли нодавлат, нотижорат ташкилотлари, жамоат бирлашмалари ҳам шунга хизмат қиляпти.

Хўш, кучли давлатдан кучли фуқаролик жамиятига ўтишнинг белгилари нималарда кўринади? Бу, аввало, жамиятда бўлаётган жараёнларга нисбатан халқнинг дахлдорлик туйғуси ошишида, фуқароларнинг “Биз учун ҳаммасини давлат ҳал қилиб беради” деган истеъмолчилик кайфиятидан воз кечиб, ўз фикри, дунёқарashi билан ижтимоий-сиёсий жараёнларда фаол иштирок этишида намоён бўлади.

Эътироф этиш лозим, сўнгги бир йил ичида ў т и ш белгилари, аломатлари яққолроқ сезиляпти. “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” давлат дастурида кўзда тутилган режаларнинг ҳаётга босқичма-босқич татбиқ этилиши, “Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халққа хизмат қилиши шарт” деган шиор жамиятнинг асосий тамойилига айлангани бу жараённи тезлаштириб юборди, десак, ҳақ гапни айтган бўламиз.

Халқ билан маслаҳатлашиб, кенгашиб ишлаш, муаммоларга юқоридан пастга қараб эмас, балки куйидан тепага қараб ечим ахтариш – бугунги куннинг талабини, кайфиятини белгиляпти. Энг муҳими, масъул шахслар оддий одамларнинг сўзларига, фикру мулоҳазаларига қулоқ тутяпти, эшитяпти. Бу жараёнда муайян бир муаммонинг ҳал этилиши бир ютуқ бўлса, элдошларимизнинг дунёқарashi ўзгараётгани, ўзига ва эртанги кунга ишончи ортаётгани ўн, юз карра каттароқ муваффақиятдир.

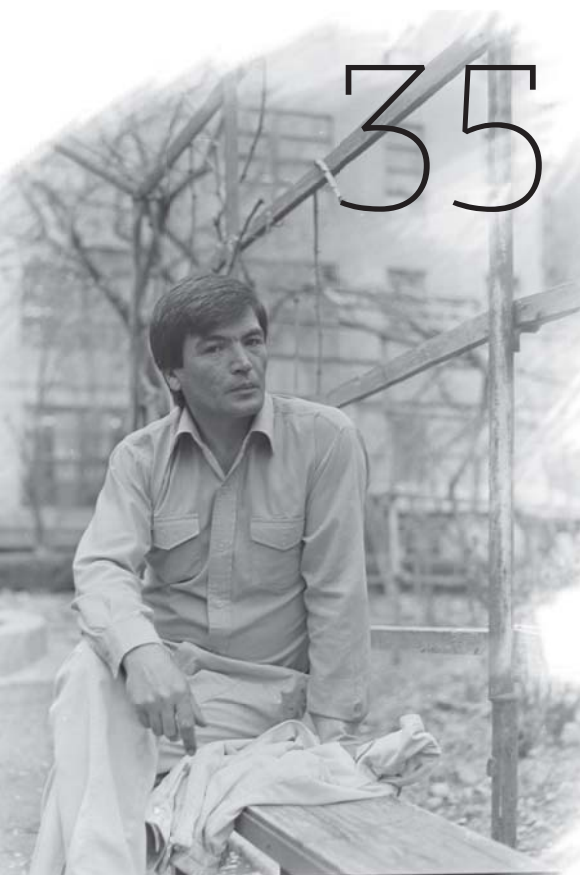
Ҳар бир шахс ўзининг, ўз фикрининг қийматга эга эканини, жамиятда ўз овози, ўрни борлигини тобора чуқурроқ идрок этипти. “Ҳаммасини катталар билади, биз бир кичик одам бўлсак” деган ақида аста-секин ўз кучини йўқотяпти. Айнан шу “кичик одам”нинг ботинида қандай қудратли куч, салоҳият борлигини англатиш – биринчи галда зиёлиларнинг бош вазифаси экани бугун яққол аён бўляпти.

Президентимиз ижодкор зиёлилар билан учрашувда “...маданият ва санъат арбоблари ҳамиша жамиятнинг энг олдинги сафларида бўлиши, ўз асарлари, фаол гражданлик позицияси билан одамларни эзгу мақсад ва марралар сари бошлаши, илҳомлантириши керак эмасми?” деган саволни ўртага ташлади. Бу риторик саволдаги и л ҳ о м л а н т и р и ш ибораси одамларнинг қалбидаги, кўпинча ўзлари ҳам сезмайдиган қувватни, эзгу интилишларни кўзгаш лозим, деган маънони англатади.

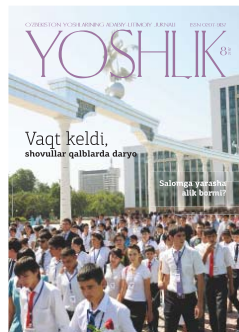
Қувонарлиси, бу борада ёшларимиз анча тетик, илдам. Турли ижтимоий сайтлар, тармоқларда навқирон авлоднинг долзарб масалалар бўйича билдирган соғлом фикрлари, муносабатини кўриб қувонасан киши. Уларнинг юрт, халқ тақдирига бефарқ эмаслиги одамни хурсанд қилади. Тўғри, уларнинг тажрибаси кам, баъзан ёшлик қизиққонлиги билан охиригача ўйланмаган хулосаларини ҳам баён қилади, лекин, муҳими, ниятлари холис – жамиятимизда кечаётган ислохотлар, янгилаштирилган фаол иштирок этиш. Айни шу ўринда катта авлод зиёлилари бой тажриба ва янгича ёндашувларни уйғунлаштирган ҳолда ёшларга ўрнатилган бўлишлари, тўлқин-тўлқин келаётган навқирон авлодни тўғри ўзганга солишлари лозим, деб ўйлаймиз.

Шундагина устоз шоиримизнинг “Қачон халқ бўлсан, эй сен, оломон?” деган саволига ўрин қолмайди ва халқни денгизга ўхшатган бошқа улғу шоиримизнинг “Бутун кучни халқ ичидан олайлик!” деган чақириғи ҳаётда тўлиқ ўз аксини топади.

MUNDARIJA

44

№ 8 (315), 2017 y.

Foto: Abdug'ani Juma

JARAYON

6 "Yoshlar poyezdi" dovon oshdi

DAVRA SUHBATI

8 Orolni asrash - umumiy muammo

NAZM

Abdunabi Boyqo'ziyev

16 Ko'zda neki, yurakdan xabar

Bahodir Bahrom

42 Sendan o'zga yo'l yo'qdir

Sitora Tojiddinova

54 Sirg'a qildim quyosh nurin

NASR

Bobo Ravshan

19 Shom va tong orasida

SHUKUH

Shavkat Rahmon

34 Yosh o'zbek shoirlariga

NIGOH

35 So'zi shavkatli shoir

QO'LYOZMA

Abdurahmon Akbar

38 Quyosh

MUNOSABAT

Azizbek Anvar

39 Salomga yarasha alik bormi?

SANA

Jo'liboy Eltazarov, Sobirjon Tohirov

44 Qutlug' va ulug' dargoh

TADQIQOT

Hotam Umurov

48 Iste'dod va uning darajalari haqida o'ylar

Anvar Bo'ron

51 Bir gul bahor bo'lmas

XOTIRA

Ma'ruf Jalil

56 "Umidlarning etagiga osildim"

JAHON HIKOYASI

O. Henri

62 Yigirma yildan so'ng...

64 EL XAZINASI

Вақт келди, шовулла қалбларда дарё

Инсон руҳиятининг бебаҳо хазинаси бўлган адабиёт дунё тафаккурининг гултожидир.

Мамлакатимиз Президентининг ижодкор зиёлилар билан учрашуви миллат руҳияти сарчашмаларининг янада мавжланишига, янги-янги фикрат булоқларининг кўз очишига сабаб бўлди. Анжуманда қатнашганлар ва бу учрашувни телеканаллар орқали кўриб кузатиб турганларнинг қалби ҳам денгиздек тўлқинланди. Кўзлар қувончдан порлади, анжуманда айтилган ҳар бир сўз – муаммо ва унинг ечимлари кўзларга нур, дилларга сурур бағишлади. Кўз ўнгимда бундан йигирма йил олдин Президент ташаббуси билан ташкил этилган Зомин семинари ўтди. Ўшанда ҳам Улуғ Сўз – адабиётга алоҳида эътибор кўрсатилган; бугунги кунда гулга кириб, мева бераётган истеъдод боғлари эндигина қуёшга бўй чўзаётган навиҳоллар эди. Ўшанда мен завқ-шавқ билан “Бизга сўз айтсангиз, Ватандин айтинг” деган туркум яратиб, Зомин дафтаридан, деб ёзиб қўйган эдим. “Мен тоғларга бордим. Улуғ тоғларга... Вазмин нигоҳлари торттирган хушёр. Гуллар, капалаклар, қушлар, йўлбарслар мангу Ватан айлаб бўлган бахтиёр. Бу не салқин ҳаво жоним элитган, бу не сирли саслар ўғирлар хушим! Ростини айтақол, жоним капалак, гашингга тегмасми бунга келишим? Тинчингни бузмасми, эй гўзал оху, бу сирли ҳилқатдан излашим шеърлар? Дунёда бир ишиқ бор қуёшдек боқий – уни Ватан дерлар, онажон, дерлар! Теграмда чуғурлаб учади қушлар, қанотларин силкиб, вижирлаб иноқ, гўзал чуғуридан бир сир ўқийман:

Дунёда Ватандан шеър йўқ гўзалроқ!

Мана, яқинда яна ўша беқиёс Зомин семинари тикланди. Мен яна ўша Зомин тоғларига хаёлда қайтаман. Адабиётимиз дарғаларининг, гўзал шоир Муҳаммад Юсуфнинг суҳбатларини эслайман. Назаримда, уларнинг руҳи ҳам адабиётга, сўзга бўлаётган бундай эътибордан чексиз масрурдай.

Шарифа САЛИМОВА

Ўзбекистонда хизмат
кўрсатган маданият ходими,
шоира

Мамлакатимиз миқёсида амалга оширилаётган амалий ишлар кўлами ҳар бир кишини чексиз ҳайратга солмоқда.

Алишер Навоий номидаги Миллий боғимизда Адиблар хиёбонининг бунёд этилаётганлиги, у ерда адабиётимизнинг буюк намояндаларига бағишлаб ёдгорлик мажмуалари ўрнатилаётганлиги, неча йиллар мобайнида бинома-бино кўчиб юрган Ёзувчилар уюшмаси учун махсус бино қурилаётганлиги, шу ҳудудда уюшма аъзолари учун имтиёзли ипотека кредити асосида 2 та кўп қаватли уй барпо қилиш, яқин келгусида Зомин ва Паркент туманларида замонавий ижод уйлари – коттежлар қурилишининг режалаштирилиши, Ўзбекистон Миллий университети қошида ташкил этилган, ҳозирда тўхтаб қолган олий адабиёт курси битирувчиларига давлат гувоҳномасини бериш масаласи бўйича тегишли таклиф киритиш, Ўзбекистон Ёш ижодкорларининг семинарини ташкил этиш, вилоятлардан пойтахтга келган истеъдодларни яшаш учун доимий рўйхатга қўйиш... Буларнинг бари Президент томонидан Ватан равнақи йўлида адабиётга, адабиёт аҳлига бўлган катта эътибордир.

Ёзувчилар уюшмаси аъзолари учун имтиёзли ипотека кредити асосида кўпқаватли уйлар барпо қилиш масаласига Президентимиз тўхталганларида бир ижодкор сифатида ўз ҳаётим кинотасмадек кўз олдидан ўтди. Озмас-кўпмас, ижара уйларда ўн олти йилдан зиёд яшамиз. Иккита фарзандим дунёга келганда ҳам ижара азобларини тортиб, тунда ортиқча электр

чироқларини ёқишга қўрқиб кун кечирардик. Бундай имкониятлар тушга ҳам кирмас эди.

Мамлакат Президентини айна дамда ташвишга солаётган адабий муаммолар ҳам талай: “Айни пайтда, адабий-бадий жараёнларда кўзга ташланаётган салбий тенденциялар, хусусан, маданият соҳасида тижоратлашув, шахсий манфаатнинг биринчи ўринга чиқаётгани, ғоявий-бадий жиҳатдан саёз асарларнинг бозори чаққон бўлиб бораётгани ташвиш уйғотмасдан қолмайди...

Нима учун маданий ҳаётимизда танқидий руҳ сезилмайди? Соғлом танқид, баҳс ва тортишув бўлмаган жойда чинакам ижод бўлиши мумкинми ўзи?”

Бу – ҳар куни ўзимизга ўзимиз берадиган ва ҳар биримизни чуқур ўйлатадиган савол. Бинобарин, ғаразгўй кимсалар интернет – “ўргимчак тўри” орқали ёшлар онгига турли хуружларни ташкил қилаётган, ҳар хил сайтлар, ижтимоий тармоқлар орқали ёшларимизнинг қалбини эгалламоқчи бўлиб турган вазиятда енгил-елпи ва саёз асарлар билан уларни чалғитиш эмас, балки уларни мумтоз адабиётимиз хазиналари билан яқиндан ошно қилиб, устозлик қилиб, сара асарлар яратишимиз керак эмасми?

Учрашувга ҳар бир иштирокчи кўнглида айтадиган сўзлари билан борган эди. Муҳтарам Президентимиз ҳаммамизни ҳайратга солиб, дилимиз ва тилимиз учидан турган масалаларни шундоқ самимият билан ўртага ташладиларки, кўнглимизда офтоб чарақлаб кетди, гўё.

Бу муаммолар ўша – дилимиздан кечган “бир жойда депсиниб турган”лик муаммоси, телевидение орқали берилаётган баъзи клиплардаги бешармлик, очиқ-сочиқ, бир неча жойидан йиртиқ шимлар кийган ёшлар, кимўзарга бўлаётган, увол ва савоб тушунчасини умуман англаб етмаган, миллий қадриятлардан узоқлашиб, дабдабали тўйларни обрў деб билган миллатдошларимизнинг маънавиятсизлиги муаммоси... Чала-чулпа, хато ёзилган рекламалар олдидан лоқайд ўтиб кетаётган кимсалар муаммоси... Фақат шовқиндан иборат айрим эстрада кўшиқлари муаммоси... Фақат маиший мавзуларга ўралашиб қолган кинолар муаммоси. Мақом санъатини эшита олмаётган ёшлар муаммоси...

Яқинда бир ташкилот билан бўлган учрашувда сўзимни ниҳоялагач, “Улуғ шоиримиз Алишер Навоий ҳазратларининг “Хамса” асарини ким ўқиган, иложи бўлса қўл кўтарсангиз”, дедим. Зал сукутга кетди. “Жуда бўлмаса, ғазалларини ёд олгандирсизлар”, деб умид билан залга қарадим. Яна ўша оғриқли сукут. Мени қийнаган ҳолат эса

учрашув иштирокчиларининг ҳаммаси раҳбар лавозимидаги инсонлар эди.

Мамлакатимиз миқёсида китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятининг кун тартибига долзарб муаммо сифатида қўйилиши ҳам бежиз эмас.

Бу оғриқларга ҳам муҳтарам Президентимиз жавоб бердилар: “Бугун биз “ижодкорларимиз ишламаяпти”, деб сизлардан, сизлар эса “давлат ёрдам бермаяпти” деб бизлардан гина қилиб ўтиришимизнинг мавриди эмас. Келинлар, бугун ўз олдимизга “Ким айбдор?” деб эмас, “Ким нима қилиши керак?” деган савол қўяйлик.

Мен биламан, юксак маданиятли, камтарин инсонлар сифатида сизлар иш шароитингиз ёки моддий аҳволингиз ҳақида шикоят қилмайсиз. Бугунги учрашувга тайёргарлик кўриш жараёнида тегишли соҳа мутахассислари билан биргаликда сизларни қийнаётган муаммоларни атрофлича ўрганиб чиқдик ва уларнинг ечимлари бўйича бир қанча қарор лойиҳаларини тайёрладик”.

Шундай қилиб, анжуманда Вақт деган олтин тарозининг бир палласига СЎЗ, иккинчи палласига Ватан қўйилди.

“Ватан! Мен не дейин сени – Онамми? Жоним, дейми сени бўғзимда турган. Юрак, ҳайрат кўзинг титрамасдан оч, руҳинг даштларига ХУРРИЯТ келган. Майсалар ям-яшил тугин кўтарди, чечаклар юлдуздир унда ярқироқ. Нурлар кесиб борар зулмат кўксини: юрак осмонида чақилди чақмоқ. Кўнгил ўсиб кетди ердан кўк қадар, тоғлар, бу мағрур бош менинг бошимдир. Бу туфроқ, бу гиёҳ, бу топталган боғ энди менинг боғим, менинг тошимдир. Томирларимда қон лопиллаб оқар, руҳим юлдузларни кучиб олар шарт. Дийдоринг кўзимнинг устина бўлсин, азизим, ҳаётим, орим Хуррият!”

Бу яна ўша Зомин дафтаридан. Мен нима учун ундан иқтибослар келтирдим? Назаримда, бугун шахд билан келаётган ёшлар – навқирон истеъдодларнинг ижодлари Зомин гулу чечаклари, жамбилу тоғрайхонлари, гуркираётган арча ислари каби ёқимли, хушбўй. Тоғлар кўксидан зарб билан отилиб тушаётган шаршара каби қудратли. Тоғ қанча баланд бўлмасин, оёқлари заминдан узилмаган. Шаршара қанча қудратли бўлмасин, она замин пойига бош уради. Ойу юлдузлар қанча юксак бўлмасин, шиддат билан оқиб бораётган Она дарё тўлқинларида чўмилади. Гуррос-гуррос келаётган ёшларимиз она Ватан олдидаги масъулиятини қай даражада англай оладилар? Устозларнинг ўғитлари уларнинг ижод йўлини нур бўлиб ёрита оладими? Улар қайси лавозимда бўлмасинлар, Президентимиз айтиб ўтганларидек, халқнинг хизматини қилиши зарурлигини тўла англаб етдиларми? Дунёни ҳайратларга соладиган асарлар ярата оладиларми?

Ҳа, дейди юрагим. Бугун Юртбошимиз томонидан ижодга шундай даъват бўлди. Бу гўзал даъват тубида даҳо шоиримиз Алишер Навоий асарларидаги она тилимизнинг нафосатга тўла, донишмандлик билан музайян ижоди ётади. Бу даъват ичида ижодкорнинг ўзини англаш фалсафаси, она Ватанни жондан-да азизроқ севмоқ ва севдирмоқ туйғуси ётади. Бу гўзал даъват замирида “ҳавас қилса арзийдиган буюк келажакимиз, буюк адабиётимиз ва санъатимиз”га бўлган улуғ ишонч ётади.

Зеро, бу эзгу мақсад йўлида юракларимиз бирлашади, ижод боғларимизда анвойи чечаклар барқ уради, ҳазрат Навоий айтганларидек, “назм боғининг хушилҳом булбуллари” чаҳчаҳи – шоирларимиз, ёзувчиларимизнинг соҳир сўзлари дунё қалбини забт этади.

Мен улуғ анжумандан шундай юксалиб қайтдим.

“Ёшлар поезда” ДОВОН ОШДИ

Ўзбекистон ёшлар иттифоқи ташаббуси билан 13-17 август кунлари Наманган, Фарғона ва Андижон вилоятларининг барча туман ва шаҳарларида Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг 26 йиллиги муносабати билан “Фидойинг бўлгаймиз сени, Ўзбекистон!” шиори остида “Ёшлар поезда” тарғибот акцияси ўтказилди. Унда шоир ва ёзувчилар, ёш олимлар, кино ва театр актёрлари, эстрада хонандалари, тадбиркорлар, спортчилар, ижтимоий соҳа ва оммавий ахборот воситалари вакиллари, Ёшлар иттифоқи фаоллари ва “Камалак” болалар ташкилоти сардорларидан иборат тарғибот гуруҳлари қатнашди.

Коллеж, лицей ва мактаблар, маҳалла йиғинлари ҳарбий қисмлар ва касалхоналарга китоблар тухфа қилинди. Имконияти чекланган, кам таъминланган, ижтимоий ҳимояга муҳтож оила фарзандларига совғалар топширилди. Бундан ташқари шоир-ёзувчилар, актёрлар ва эстрада хонандалари иштирокида маданий-маърифий кечалар ҳам ташкил этилди.

Тадбир доирасида қонунчилик ҳужжатларининг мазмун-моҳияти, ёшлар ўртасида ижтимоий-маънавий муҳитни янада соғломлаштириш, диний ақидапарастликнинг олдини олиш ва ёшлар ўртасида тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантириш, бандлик муаммосини ҳал этиш мавзуларида очик мулоқотлар ўтказилди.

Оролни асраш – умумий муаммо

Марказий Осиё давлатлараро сув ҳўжалигини мувофиқлаштириши комиссияси (ДСХМК) сув ресурларидан унумли фойдаланиши ва ҳимоялаш, уларни бошқариши муаммоларини ҳал этиши мақсадида 1992 йил 18 февралда Олмаота шаҳрида Ўзбекистон, Қозогистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Туркменистон давлатлари келишувига асосан ташкил топган. Комиссия ўз фаолиятини тенглик, одиллик ва ўзаро фикр алмашиши асосида олиб боради. Марказий Осиё давлатлари раҳбарларининг 1993 йил 23 мартдаги қарорига асосан, ДСХМК ва унинг бўлимлари Оролни қутқариши халқаро жамғармаси таркибига киради ва халқаро ташкилот мақомига эга. Комиссия зиммасига сув ресурслари тақсимотини ташкиллаштириши ҳамда сув бериши ва сув ўтказиши графиклари, сув сифати бўйича қабул қилинган қарорларни зудлик билан амалга ошириши каби вазифалар юклатилган.

25 йиллик тажрибага эга Комиссиянинг Илмий-ахборот маркази соҳага оид маълумот ва ахборотларни йиғиши, таҳлил этиши, илмий тадқиқотлар олиб бориши, уни кенг жамоатчиликка етказиши каби вазифаларни бажаради. Ушбу илмий-ахборот марказида фаолият олиб бораётган ёш олимлар билан қурган суҳбатимиз Марказий Осиё минтақасининг энг оғриқли масалаларидан бири – сув муаммоси ҳақида бўлди. Бу муаммо оддий кишининг турмуш тарзидан тортиб бутун бир мамлакатнинг тараққиётига таъсир кўрсатади. Ёш олимларнинг кузатишлари, таклифлари ва куюнчаклик билан билдирган таклифлари сизни ҳам бефарқ қолдирмайди, деб умид қиламиз.

Маълумки, ўтган асрнинг 60-йилларидан бошлаб Орол денгизининг сатҳи кескин пасая бошлади. 80-йилларга келиб бу масала муҳокамага ташилди, 80-йиллар охирида қизгин баҳс-мунозаралар олиб борилди. Лекин, афсуски, муҳокамаю бош қотиришларнинг фойдаси бўлмади. Денгиз қуришида давом этаверди. Бунинг ечими ҳақиқатан ҳам йўқмиди ёки керакли тадбирлар кўрилмадимиди?

Шавкат Кенжабаев:

– Агар рақамларга назар ташлайдиган бўлсак, 1960 йилгача Оролнинг сув юзаси майдони 66 минг квадрат километр, умумий сув ҳажми 1062 километр куб ва минераллашуви литрига 10 грамм эди. Денгизнинг ўртача чуқурлиги 15 метр, энг чуқур нуқтаси 68 метргача ва Болтиқ денгизига нисбатан абсолют баландлиги – 53 метр бўлган. Ўша даврларда динамик меъёр ушлаб турилган. Яъни йилига 60 километр куб сув буғланса, унинг ўрнига ёнғингарчиликлардан 6,6 километр куб, Сирдарё ва Амударёдан 53,4 километр куб сув қуйилган. Кейинги йилларда 7,9 миллион гектар чўл ва адирлар ўзлаштирилди, дарёлардан олинадиган сув ҳажми 63 километр кубдан 117 километр кубгача ошди.

Бунда 60-йиллардан то 2010 йилгача Орол денгизи ҳавзасининг аҳолиси қарийб 3.5 бараварга ошгани ва ўсаётган аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш мақсадида ишлаб чиқариш ҳажми ва ЯИМ мос равишда 5 баравар ортганини ҳам инобатга олиш керак. Денгизда сув ҳажмини аввалги ўлчамларига етказишнинг ечими сифатида 80-90-йилларда иккита манбадан сув олиб келиш кўриб чиқилган. Биринчиси – Каспий

денгизидан (абсолют баландлиги – 20 метр) шўр сувни насос каскадлари ёрдамида 130 метр гипсометрик баландликка кўтариб, Устюрт платоси орқали 600-700 километр узунликдаги канал орқали олиб келиш бўлса, иккинчиси – Сибирнинг Обь ва Иртиш дарёлари сувини қарийб 1500 километрлик канал тизими орқали келтириш бўлган. Биринчи усулда сувнинг шўрланганлик даражаси йилига 1-2 фоизга ортиб, денгиз ҳаёtsiz буғлатгичга айланиши эҳтимоли юқори эди. Ҳар иккала ечимда ҳам жуда катта маблағ ва вақт талаб қилинар, бунинг устига 90-йилларга келиб собиқ Иттифоқ парчаланди ва режани амалга ошириш имконини бермади.

Ҳозирга келиб Орол денгизини аввалги ҳолига тиклаш мушкул, лекин Марказий Осиё давлатлари ҳамжиҳатликда Оролбўйи ҳудудида экологик ҳолатни сақлаш, қуриган денгиз тубидан учаётган тузларни ихота дарахтзорлари ҳамда бутазорлар барпо этиш йўли билан камайтириш, сув тежовчи суғориш усулларини қўллаб, Оролга тушаётган сувни ошириш, жилла қурса, барқарор ушлаб туришга эришиш мумкин.

Ғуломжон Умирзоқов:

– Бундан ташқари, гидроэнергетика соҳасини ривожлантириш учун дарёларнинг юқори қисмларида сув омборлари ва тўғонлар қурилди. Орол денгизининг сувга эҳтиёжи ҳисобга олинмади. Натижада унга етиб борадиган сув ҳажми 60 километр куб ўрнига 9-12 километр куб бўлиб қолди.

Денгиз сувининг шўрланганлик даражаси 5-6 мартагача ортиб, қуриган денгиз ўрнида ҳосил бўлган Оролқум саҳроси майдони 5,5 миллион гектарга етди, ундан ҳар йили қарийб миллион тонналаб қум-чанг ва заҳарли тузлар атмосферага, Оролбўйи минтақаларига тарқалаяпти.

Орол денгизининг қуриши дастлабки пайтлардаёқ илмий жамоатчиликни ташвишга солган. Лекин шўро сиёсати бу муаммога деярли эътибор қаратмаган. Ассий мақсад ер майдонини кенгайтириб, пахта ҳосили олиш бўлган.

Комиссия сайтидаги маълумотга кўра, давлатлараро сув ҳўжалигини мувофиқлаштириш комиссияси 1992 йили ташкил этилган экан. У бугунга қадар қандай амалий ишларни бажарди?

Шавкат Ёқубов

(гуруҳ раҳбари)

Марказ етакчи мутахассиси. 1985 йили Тошкент ирригация ва мелиорация институти (ҳозирги ТИҚХММИ)ни тугатган. Жанубий Корея (2003), Малайзия (2003), Ҳиндистон (2004), Исроил (2005), Туркия (2009) каби мамлакатларда малака ошириб келган. Ҳиндистон (2004), АҚШ (2004), Россияда (2015) бўлиб ўтган халқаро анжуманларда ўз маърузалари билан иштирок этган. 1 та монография (хаммуаллифликда), 30 дан ортиқ илмий мақолалар, 10 дан ортиқ қўлланма муаллифи.

Одилбек Эшчанов

(PhD) Марказ етакчи мутахассиси. 1988 йил Тошкент ирригация ва мелиорация институти (ҳозирги ТИҚХММИ)нинг гидромелиорация факультетини тамомлаган. 1994 йили шу институтда номзодлик диссертациясини ҳимоя қилиб, техника фанлари номзоди илмий даражасини олган. Исроилда (2010) қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, ўрмонлаштириш ҳамда ер ва сув ресурсларини самарали бошқариш йўналиши бўйича малака оширган. 1 та монография ва 10 дан ортиқ илмий мақолалар муаллифи.

Шавкат Ёқубов:

– Комиссия бажарган энг катта ишлардан бири собиқ Иттифоқ парчаланиб, Марказий Осиё давлатлари мустақил сиёсат юритишни бошлаган, сув муаммоси кескин ва жиддий масалага айланган бир пайтда барча тушунмовчилик ва келишмовчиликларни тинчлик йўли билан ҳал этишга ҳисса қўшиш бўлди. Марказий Осиё давлатлари ўртасида сув тақсимотиға келишиб олинди. Ташкилот бугунгача бу борада изчил ишларни амалга ошириб келяпти.

Энди бевосита илмий-ахборот маркази ҳақида тўхталсак. Марказ айна дамда бешта Марказий Осиё мамлакатларининг сув хўжалиги соҳасидаги илмий ва лойиҳа ташкилотлари билан ҳамкорликни йўлга қўйган. Қозоғистон, Қирғизистон ва Тожикистонда филиалларига эга. Улар илмий ва ахборот маълумотлари алмашинувини давлат миқёсида ташкил этади.

Одилбек Эшчанов:

– Марказимиз ДСХМК нинг ижроия органи сифатида фаолият юритиши билан бирга шу кунгача бир қатор миллий ва давлатлараро лойиҳаларда қатнашган. Сув хўжалиги соҳа ходимларини ўқитиш ва малакасини ошириш, халқаро анжуманларда қатнашиш, илмий изланишлар олиб бориш кабилар фаолият йўналишимизга киради. Бундан ташқари, соҳага оид илмий-амалий ишлар билан шуғулланамиз. Жумладан, “Трансчегаравий дарёлар (Угам, Астар ва Исфара) бўйича сув ҳамкорлиги” лойиҳасида географик ахборот тизими (ГАТ) ва масофадан бошқарув технологиялари асосида учта дарё ҳавзасининг жойлашув маълумотлари, об-ҳаво, сув хўжалиги, экологик ва иқтисодий кўрсаткичлари бўйича кузатув ҳамда таҳлилий баҳолаш ишлари олиб борилди. Кейинги ўн йиллар мобайнида ГАТ технологияси бўйича бир неча ёш

мутахассисларимиз хорижда мукаммал билимга эга бўлиб, Марказий Осиё давлатларида сув хўжалиги мутахассислари малакасини ошириш билан ҳам шуғулланиб келяпти.

Бажарилган ишларни санаб чиқадиган бўлсак, рўйхатни жуда узоқ давом эттириш мумкин. Давра суҳбати имкониятидан келиб чиқиб, айримларини таъкидлаб ўтдик, холос.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг олдинги раиси Пан Ги Мун ҳам, янги раис Антониу Гутерриш ҳам Марказий Осиёга таширифи давомида Орол денгизи манзаралари, реал ҳолат билан танишди. Таширифнинг биз учун, минтақа давлатлари учун фойдаси бўл(а)дими?

Одилбек Эшчанов:

– БМТ Бош котиби Пан Ги Мун 2010 йил апрелида Ўзбекистонга ташрифи чоғида Оролбўйига бориб, экологик фожа асоратларини йўқ қилиш бўйича амалга оширилаётган ишлар билан танишган эди. Ташриф самараси ўлароқ 2013–2016 йилларда Оролни қутқариш халқаро жамғармасига раислик қилган Ўзбекистон томонидан “Орол денгизи қуришининг оқибатларини бартараф этиш ва Оролбўйида экотизимлар ҳалокатининг олдини олиш бўйича чора-тадбирлар дастури” таклиф этилиб, БМТ Бош ассамблеясининг 68-сессиясида қабул қилинди ва Бош Котибнинг шахсан қўллаб-қувватлаши билан 2013 йил 16 сентябрда ушбу дастур расмий ҳужжат сифатида тарқатилди.

2014 йил октябрида Урганч шаҳрида ташкил этилган халқаро конференцияда БМТ, халқаро ва минтақавий ташкилотлар, молиявий институтлар вакиллари, 26 мамлакатдан келган олимлар

1960 йил

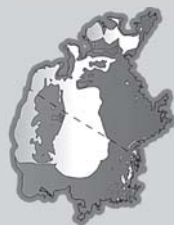
1970 йил

1980 йил

1990 йил

2000 йил

2011 йил

ва таҳлилчилар қатнашди. Орол ҳавзасидаги экологик ҳалокат оқибатларини юмшатиш бўйича ҳамкорлик қилишга бағишланган ушбу анжуман натижасида миллий ва минтақавий лойиҳаларни амалга ошириш учун умумий ҳажми 3,2 миллиард АҚШ долларидан кўпроқ шартнома ва битимлар имзоланди.

Орол ҳавзасидаги экологик ҳалокат оқибатларини юмшатиш бўйича БМТ ва Ўзбекистон ҳамкорлиги давом этмоқда.

Орол денгизини қутқариш, минтақадаги аҳволни яхшилашнинг энг самаралари усуллари сифатида нималарни санай оласиз? Бу борада нималар қилиш керак?

Ғулломжон Умироқов:

– Назарий жиҳатдан ҳисоб-китоб қилиб кўрайлик. Агар ҳозир Орол денгизига 60-йиллардаги каби ҳар йили 60 километр куб сув қуйилган тақдирда ҳам, буғланишни ҳисобга олмаганда, денгиз тўлиши учун 17-18 йил керак бўлади. Лекин буғланишни тўхтатишнинг иложи йўқ. Шунча пайт ишлаган қишлоқ хўжалиги инфратузилмасини тўхтатиб, 3-4 миллион гектарга яқин ерни суғормай туриш ҳам имконсиз. 60-йилларда ҳам ҳар йили денгиздан 60 километр куб сув буғланган. Минтақадан олисдаги дарё ва сув ҳавзаларидан сув келтириш эса жуда катта, имкон доирасидан ташқаридаги маблағни талаб этади. Бундан ташқари, сув берган мамлакатлар кейинчалик бу вазиятдан геосиёсий мақсад-

ларда фойдаланиши, энг зарур пайтда сувни тўхтатиб қўйиши ҳам мумкин. Агар Афғонистон ҳам сувга бўлган ҳуқуқидан тўла фойдаланишни бошласа, сув муаммоси янада чуқурлашади. Шунинг учун асосий эътиборни мавжуд ҳолатни сақлаб қолиш ва шароитни яхшилашга қаратиш зарур.

Шавкат Кенжабаев:

– Аввало, аҳолида сувга бўлган муносабатни ўзгартириш зарур. Бу ишни биринчи ўринда оиладан, маҳалла-кўйдан, таълим муассасаларидан бошлаш зарур. Бола оиладаёқ сувни тежаб ишлатишга ўрганиши керак. Кексаларнинг: “Сувга сугурма, сувга тугурма”, деган гапти бот-бот қулоққа чалинади. Балки шу мазмундаги мақолларни тўплаб, маҳаллалар учун тарғибот дастурлари ишлаб чиқиш лозимдир. Албатта, фақат панд-насиҳат билан юқори натижага эришиб бўлмайди. Аввало, катталарнинг ўзи ўрнак кўрсатиши керак.

Қуръони карим ва ҳадиси шарифларда ҳам сувни исроф қилмаслик ҳақида айтиб ўтилган. Бу неъматнинг муқаддас ва мўътабарлигини ҳар биримиз чин дилдан ҳис қилишимиз шарт.

Одилбек Эшчанов:

– Афсус, режали тарзда на мактабда, на коллеж-лицейда, на олий ўқув юртида сув табаррук экани, уни асраб-авайлаш, ардоқлаш, тежаш зарурлиги ҳақида ўргатилади. Бу масалани ўқув дастурларига кириштириш керак. Сувни тежашга оид

таъсирчан мультфильмлар, ҳужжатли фильмлар ва китоблар яратилиши зарур. Бу борада амалга оширилаётган ишлар етарли даражада эмас. Одамларда сувни тежаш маданиятини шакллантирмай туриб, катта натижаларга эришиб бўлмайди. Шу сабабли сувнинг тозалиги ва унга нисбатан ҳурмат билан муносабатда бўлиш учун барчамиз курашишимиз зарур.

Шерзод Мўминов:

– Бундан ташқари, ушбу йўналишда фаолият олиб борадиган ёш олимларнинг бошини бирлаштирадиган, уларнинг илмий изланишларини жамлаб, умумлаштириб, амалиётга татбиқ этадиган уюшма тузиш ҳам фақат фойда беради.

Юқорида санаб ўтилган муаммолар илмий тадқиқот ва тарғибот билан боғлиқ ишлар. Орол фожиаси асоратларини камайтириш, вазиятни ўнглашда минтақадаги давлатларнинг яқдиллиги энг муҳим ўрин тутди. Халқаро ҳамжамият ва ташкилотларнинг кўмаги ҳам белгиланган лойиҳаларни тез ва кенг миқёсда амалга оширишга ёрдам беради.

Хабарингиз бўлса, яқинда Ўзбекистон ёшлар иттифоқи қошида Ёш олимлар ассоциацияси ташкил этилди. У айнан ёш олимларнинг фаолиятини қўллаб-қувватлайдиган, уларга амалий кўмак берадиган тузилма бўлади. Ана шу уюшма билан фаол ҳамкорлик олиб бориш ҳар томонлама фойдали бўлади, менимча.

Шерзод Мўминов

Марказ мутахассиси. 2001 йили Тошкент давлат аграр университети иқтисодиёт факультетини тамомлаган. 2005 йили Ўзбекистон бозор ислохотлари илмий-тадқиқот институтида (PhD) иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олган. Япония (2006), Исроил (2011), Германия (2015) ва Жанубий Кореяда (2017) қишлоқ ва сув хўжалиги иқтисодиёти йўналиши бўйича малака оширган. 1 та монография ва 20 дан ортик илмий мақолалар муаллифи. Бир неча халқаро анжуман ва конференцияларда маърузалар ўқиган.

Шавкат Кенжабоев

Марказ мутахассиси. 2003 йили Тошкент ирригация ва мелиорация институти (ҳозирги ТИҚХММИ) да бакалавр, 2004 йили Ҳиндистон масофадан бошқариш институтида магистр (эквивалент), 2014 йили Германиянинг Гиссен дорилфунунида докторлик даражасини олган (PhD). 2002–2003 йилларда гидравлика фани бўйича Ўзбекистон Олимпиадаси ғолиби. 2012 йили Австриянинг Вена шаҳрида бўлиб ўтган Европа геотадқиқотлар бирлашмаси симпозиумида энг яхши постер номинацияси ғолиби бўлган. 2 та монография ва 30 дан ортик илмий мақолалар муаллифи, бир қатор халқаро анжуман ва конференцияларда маъруза қилган.

Шавкат Кенжабоев:

– Бу биз учун яхши янгилик бўлди. Агар Ассоциация ёш олимларга ҳақиқатан ҳам кўмак қўлини чўзса, улар билан яқиндан ҳамкорлик қилишга ҳамisha тайёрмиз. Бу нафақат ирригация ёки мелиорация соҳасидаги, балки турли соҳалардаги ёшларнинг интилиш ва ҳаракатларига куч бериши мумкин. Турмушда ёки фанда юзага келган муаммолар кўпгина битта соҳа доирасида ҳал қилинмайди. Комплекс ёндашувни талаб этади. Муаммонинг сиз тушунмаган қиррасини бошқа бир олим аниқлаб, тушунтириб бериши мумкин. ШУ маънода, янги Ассоциация ёш олимлар фаолиятидаги бўшлиқни тўлдирди, деб умид қиламиз.

Орол муаммоси қишлоқ хўжалигига янги назар билан қараши- мизга, иложи борича сувни камроқ талаб қиладиган экинларни кўпай- тиришимизга ундамайдими?

Шавкат Кенжабоев:

– Албатта ундайди. Респу- бликамиз аграр секторида бу борада катта ислохотлар амалга ошириляпти. Жумладан, кўп сув талаб қиладиган, кам ҳосил бера- диган хўжаликларда пахта ва ғалла майдонлари камайтирилиб, уларнинг ўрнига мева-сабзавот, полиз экинлари экиляпти. Мевали экинларни томчилатиб суғориш тарғиб этилиб, сувни тежаган фер- мерларга имтиёзлар берияпти. Бундан ташқари, лалми ерлардан ҳам самарали фойдаланиш маса- ласи кун тартибига кўйилди.

Президентимиз Шавкат Мирзи- ёев шу йили вилоятларга ташрифи чоғида ковулчиликни ривожлан- тириш, ёнғоқ экиладиган майдон- ларни кенгайтириш, шўр ва сизот сувлар яқин ерларга қизилмия экиш тўғрисида гаптириб ўтдилар. Бундан ташқари, сўнгги икки-уч йил ичида мош экиш ва экспорт қилишга катта эътибор берияпти. Бу каби

чора-тадбирлар қишлоқ хўжалиги экинларига кетадиган солиштирма сув сарфи камайишига, ерларнинг мелиоратив ҳолати яхшиланишига олиб келади.

Шерзод Мўминов:

– Ўзим иқтисодчи бўлганим учун масаланинг иқтисодий томонларига кўпроқ эътибор қаратмоқчиман. Ҳар қандай жиддий муаммонинг заминида иқтисодий асос ётади. Орол муам- мосини буткул ҳал қилишнинг имкони йўқлиги кўп бор таъки- дланган. Бунга биринчи ўринда улкан ҳажмдаги маблағ масаласи тўсқинлик қилади. Лекин ҳозирги ҳолатни ушлаб туриш, табиий шароитни ўнглаш мумкин.

Иқлимшуносларнинг фикрича, келажакда минтақа- мизда иқлим ўзгариши жарён- лари ва сув танқислиги кучаяди. Бу эса мамлакатимиз қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлан- тириш бўйича янги ёндашув ва ислохотларни талаб этади.

Фикримизча, бу ёндашув келажакда қишлоқ хўжалиги экинларини диверсификация қилиш, яъни оқилона ва сама- рали жойлаштиришдир. Бу масала “Ўзбекистон Республи- касини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегия- си”да ҳам ўз аксини топган.

Қишлоқ хўжалиги экинла- рини диверсификация қилиш, бизнинг фикримизча, иккита сценарийда амалга оширилиши керак. Биринчи сценарий озиқ- овқат ҳавфсизлигини таъминлаш, иккинчи сценарий экспортга йўналтирилган ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва қишлоқ хўжалиги экинларини аҳоли даромадини оширишни кўзлаб жойлаштириш.

Икки сценарийда ҳам асо- сий эътибор қишлоқ хўжалиги экинларини етиштириш жара- ёнига инновацион энергия, ресурслар ва сувни тежайдиган

технологиялардан кенг жорий этишга қаратилиши лозим.

Маълумки, бугунги кунда насос билан суғориладиган майдонларда пахта ва ғалла етиштирилмоқда. Бу эса, насослардан фойдаланиш ва электр энергия учун давлат томонидан катта харажатлар қилинишига сабаб бўлмоқда. Шу нуқтаи назардан, биринчи навбатда инновацион энергия, ресурслар ва сувни тежайдиган технологияларини насос билан суғориладиган экин майдонларда жорий этиш мақсадга мувофиқ, бу эса электр энергия учун харажатлар тежалишига олиб келади. Ушбу экин майдонларида пахта ва ғалла ўрнига даромадли, экспортбот экинларни – мева-сабзавот, писта, ёнғоқ ва бошқаларни экиш лозим.

Қишлоқ хўжалигида экспортга йўналтирилган ишлаб чиқаришни ташкил этишда маҳсулот ишлаб чиқариш ва экспорт ҳажмини ошириш имкони яратилибгина қолмасдан, экспортдан тушадиган маблағни янги технологияларни жорий этишга сарфлаш имконияти туғилади.

Сувни тежайдиган технологияларни Ўзбекистонда ишлаб чиқаришни ривожлантириш зарур. Бу соҳани модернизация қилиш билан бирга нефт-газ саноати тармоғини ривожланишига ҳам туртки беради. Мисол учун, томчилатиб суғориш тизими учун зарур бўлган полимер гранула “Шўртангаз” мажмуаси ёки унинг бўлимларида ишлаб чиқарилади. Демак, биз сувни тежайдиган технологиялар қўлланиладиган майдонларни қанчалик кенгайтирсак, бундай ускуналарни ишлаб чиқарувчи корхоналар сони кўпаяди. Сув тежалиши билан бирга янги иш ўринлари пайдо бўлади ва аҳолининг турмуш фаровонлиги ошади.

*Қўшни давлатларда қури-
лаётган янги ГЭСлар сув
захираларига қай даражада
таъсир кўрсатади? Бу муам-
мони ижобий ва кўп томонлама
манфаатли ҳал этишда ушбу
Координацион комиссиянинг
ҳиссаси борми?*

Одилбек Эшчанов:

– Албатта. Комиссия томонидан қабул қилинган қарорлар аъзо давлатлар томонидан бажарилиши шарт саналади. Ҳар чорак учун сувдан фойдаланиш лимитлари белгиланади. Унга деярли барча амал қилади. Энг кўп баҳс-мунозараларга сабаб бўладиган масала – сув омборларидир. Сув омборлари икки хил – ирригация ёки энергетика режимида ишлаши мумкин. Мисол учун энг кўп мунозарага сабаб бўлган Роғун ГЭСини олайлик. Хабарингиз бор, унинг қурилиши собиқ совет даврида бошланган. Иттифоқ парчалангач, лойиҳани молиялаштириш тўхтаб қолди. Тожикистон иқтисодий жиҳатдан ўзини тиклаб олгунча ҳам маълум вақт ўтди.

Тожикистон ҳам, Қирғизистон ҳам географик жиҳатдан гидроэнергетик ресурслардан фойдаланиш учун қулай ҳисобланади. Иккала давлатда ҳам дарёларнинг 75 фоиз суви йиғилади. Дехқончилик учун маълум миқдордаги сувни ишлата олади, холос. Бироқ энергетика учун катта ҳажмдаги сув талаб этилади. Ўзбекистон бу иншоотга ГЭСнинг сейсмологик жиҳатдан хавфсизлигини асослаш ва ирригацион режимда ишлашини таъминлаш, лойиҳани халқаро экспертизадан ўтказиш талабини кўйган. Халқаро ҳуқуқ меъёрларига кўра, трансчегаравий дарёлардан фойдаланишда қўшни давлатлар манфаатлари ҳисобга олиниши зарур. Дастлабки даврда Тожикистон ушбу

ГЭС қурилиши масаласида қўшни мамлакатлар билан ҳисоблашни истамади. Натижада баҳс-мунозаралар авж олди.

Ҳозирги пайтда яқин қўшниларимиз билан дўстона муносабатда бўлиш, улар билан кенг ҳамкорлик қилиш сиёсати олиб бориляпти. Бу эса сув масаласида ҳам, бошқа масалаларда ҳам ўзаро манфаатли келишувларга асос бўлади, деб ўйлайман.

Орол фақат Ўзбекистоннинг дарди эмас, у бутун Марказий Осиё давлатлари ҳаётига бевосита таъсир кўрсатувчи муаммо. Бу муаммони ҳал этишда бошқа давлатлар қандай саъй-ҳаракат кўрсатяпти? Ўзаро жипслик, ҳамжихатлик борми? Очиги, бу масалада кўпроқ Ўзбекистон жон куйдираётгандай туюлади...

Шавкат Кенжабаев:

– Орол дардига биргина давлатнинг саъй-ҳаракати билан малҳам тоғиб бўлмайди. 1986 йилга келиб, денгиз бир-бирдан ажралган Жанубий (Катта) Орол ва Шимолий (Кичик) Оролга бўлиниб қолди. 2007 йили эса Жанубий Оролнинг ўзи ҳам Шарқий ва Ғарбий қисмларга ажралди. Бу ерда сувнинг шўрланиши ҳаддан зиёд ортиб, балиқ зоти қирилиб кетди, айрим турдаги қисқичбақаларгина яшаб қолди.

Гуломжон Умирзоқов

Марказ мутахассиси. 2005 йили ЎзМУда гидрология йўналишида бакалавр даражасини, 2007 йили магистр даражасини олган. 2010 йилдан сугориладиган ерларда сувнинг йўқотилиши бўйича илмий тадқиқот олиб бориб, 2015 йили Германиянинг Гиссен университетиди докторлик диссертациясини ҳимоя қилди (PhD).

1 та монография ва 20 дан ортиқ илмий ишлар муаллифи.

Оролни қутқариш борасида нафақат Ўзбекистон, балки Қозоғистон ҳам елкама-елка иш олиб бораётти. Шимолий Оролни тиклаш, у ерда балиқчиликни қайта йўлга қўйиш, туризмни ривожлантириш ва бошқа йўналишларда олиб борилаётган ишларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Шавкат Ёқубов:

– Афсуски, трансчегаравий дарёларининг юқори қисмида жойлашган давлатлар бу борада кўзга кўринарли қадамларни қўйгани йўқ. Бироқ бир ҳақиқатни тушуниш зарур: гарчи денгиз уларнинг ҳудудида бўлмаса-да, ҳавза битта, минтақа табиий шароити, иқлими ўзгариши, қиш ойлари совуқ шамоллар ҳаракати каби омиллар барчага бирдек таъсир кўрсатади.

Одилбек Эшчанов:

– 1993 йил 26 мартда Марказий Осиё давлатлари – Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Туркманистон давлатлари раҳбарлари ҳамкорлигида Орол денгизи ҳавзасида экологик инқирозга барҳам бериш ва ижтимоий-иқтисодий вазиятни яхшилаш учун Оролни қутқариш халқаро жамғармаси тузилди. Таъсисчи-давлатлар бу жамғармага галма-гал раислик қилади ва Марказий Осиё давлатлари раҳбарлари навбати билан Оролни қутқариш халқаро жамғармаси Президенти этиб сайланади.

2008 йил декабрдан буён Оролни қутқариш халқаро жамғармаси БМТ Бош ассамблеяси ва сессиялари кузатувчиси, деган мақомга эга бўлди.

Жамғарма Ижроия қўмитаси Тошкент, Олмаота, Бишкек, Душанбе, Тошҳовуз, Қизил-Ўрда ва Нукус шаҳарларида ўз бўлимларига эга.

Шунингдек, Давлатлараро сув хўжалигини мувофиқлаштириш комиссияси, Давлатлараро барқарор ривожлантириш комиссияси, Минтақавий гидрология маркази, Оролни қутқариш халқаро жамғармаси GEF агентлиги Жамғарма тузилмаси таркибига киради.

Ҳозир Оролбўйида қатор лойиҳа тадбирлари амалга ошириляпти. Амударё дельтасида кичик ҳавзалар ташкил қилиш, аҳолини ичимлик суви билан таъминлаш мақсадида чучуклантирувчи қурилмалар ўрнатилган сув чиқариш иншоотлари қуриш, яшил ихотазор ўрмонлар яратиш шулар жумласидан.

Оролбўйи ҳудудида 740 минг гектарли ихотазор ўрмонлар барпо этилди, хусусан, денгизнинг қуриб қолган ҳудудида бугун 310 минг гектарли яшил ҳимоя қўрғони бор. Бундай майдонларни кенгайтириш ишлари давом этапти. Илмий-ахборот марказимиз томонидан Орол

денгизининг қуриган ҳудудларида ўтказилган экспедициялар натижаларига кўра, табиий кўпайиш ҳисобига яна 200 минг гектарга яқин ўрмонзор пайдо бўлган.

Ҳудудимиздаги йирик сув ҳавзаларидан бири – Айдаркўлнинг майдони бугун 3000 кв. км. дан ортиқ, 1970-йилларда вужудга келган ушбу сунъий кўл майдони тобора кенгайиб борапти. Бу ҳолат атроф-муҳит ва экологияга таъсир қилмай қолмаса керак? Умуман, Оролнинг қуриши ва Айдаркўлнинг кенгайиши билан боғлиқ умумий масалалар борми?

Одилбек Эшчанов:

– Айдар-Арнасой кўллари тизими 1960 йилгача кичик-кичик шўр кўллардан, ботқоқликлардан, ёзда суви қуриб, тагида туз қоладиган алоҳида саёз кичик кўллардан иборат бўлган. 1965 йили Чордара сув омбори ва Арнасой гидроузели қурилиши тугаллангач, ушбу кўллар тарихида янги давр бошланди. Бундан ташқари зовур сувларининг ташламаси ҳам кўпайди. Натижада сув ҳажми 300 миллион куб метр, сув сатҳи юзаси 110 квадрат километрга ортди.

1969 йил серсув келиб, 21 куб километрдан ортиқ сув ташланиши натижасида Айдар, Тузкон ва Арнасой кўллари пайдо бўлди, уларнинг жами сув сатҳи 2400 квадрат километрга кенгайди. Кейинги ўн йилларда сув ҳажми ортиб, кўллар бир-бирига қўшилиб кетди. 2005 йилга келиб Айдар-Арнасой кўллар тизими сув сатҳи юзаси 3500 квадрат километрдан ошди.

Шавкат Кенжабаев:

– Оролнинг қуриши ва Айдар-Арнасой кўлларида

сувнинг ортиши билан боғлиқ узвий масала – сув. Оролни ҳозирги ҳолатда сақлаб қолиш учун ҳам, Айдар-Арнасой кўлларида экологик муҳитни ва сув минераллашуви даражасини меъёрда сақлаб туриш учун ҳам сув талаб этилади. Масалан, агар кўлларда сув минераллашуви керакли кўрсаткичда ушлаб турилмаса, худди Оролдаги каби сув ортиқча шўрланиб, балиқлар қирилиб кетиши мумкин. Айдар-Арнасой ҳам ёпиқ кўл ҳисобланади, сув билан келади-ган тузлар оқиб чиқиб кетмайди. Сув буғланиб кетгач, тузлар кўл тубига чўқади.

Сунъий кўлнинг атроф-муҳит ва экологияга таъсирига келсак, Айдаркўлда янги бир экомуҳит юзага келди. Бу ерга ҳар йили жуда кўп қушлар учиб келяпти, балиқчилик ривожланиб боряпти, экотуризм имконияти бор.

Бу ҳудуднинг истиқбол хусусиятлари илмий-таҳлилий ўрганилганми?

Одилбек Эшчанов:

– ДСХМК Илмий-ахборот маркази томонидан 2011 йил сентябрь – октябрь ойларида Табиатни муҳофаза қилиш давлат кўмитаси, Фанлар Академияси зоология институти билан биргаликда Айдар-Арнасой кўллар тизимига илмий экспедиция ташкил қилинган ҳамда сув баланси, флора ва фауна дунёсини асраб-авайлаш ва истиқболдаги кўллар тизимининг экологик ҳолатини яхшилаш юзасидан таклифлар берилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 7 мартдаги қарорига мувофиқ, Давлат солиқ кўмитаси ҳузурида “Айдар-Арнасой кўллар тизими дирекцияси” давлат унитар корхонаси ташкил

этилди. Бу ҳудудда балиқчилик ривожига сезиларли таъсир кўрсатиши шубҳасиз.

Бундан ташқари, Тузкон кўли шифобахш балчиғи билан маҳаллий аҳоли эътиборини қозонган. Келажакда кўлнинг шу хусусиятидан ҳам унумли фойдаланиш мумкин.

Кун сайин илм-фан, техника ривожланыпти. Янги инновацион гоялар, янгиликлар пайдо бўляпти. Энг сўнгги замонавий кашфиёт, ихтиролар қайсидир маънода Орол дардига малҳам бўла оладими? Бу жараёнда ёш олимларимизнинг ўрни қандай?

Одилбек Эшчанов:

– Юқорида таъкидланганидек, Орол денгизини олдинги ҳажмига тиклаш анча қийин масала. Бу Марказий Осиё давлатлари раҳбарлари дастлаб қабул қилган ҳужжатларда ҳам қайд этилган. Энг асосий вазифа Оролбўйи ҳудудларида яшаётган аҳолининг генофондини сақлаш ва саломатлигини мустаҳкамлаш бўйича қўшимча чоралар кўриш, турмуш даражаси ва яшаш сифатини ошириш учун зарур иқтисодий рағбат ва механизмларни жалб этиш, минтақада экотизим ва биохилма-хилликни қайта тиклаш ҳисобланади. Бу борада ёш олимларимизнинг илмий изланишлари, нуфузли халқаро ташкилотлар ва институтлар билан доимий алоқалари, лойиҳаларни ҳаётга татбиқ этишдаги иштироклари жуда зарур.

Шавкат Кенжабаев:

– Ҳозирги кунда ДСХМК илмий-ахборот марказининг Ахборот-таҳлил бўлими ёш мутахассислари географик ахборот тизимлари (ГАТ) ва масофадан бошқариш бўйича 2012 йилдан буён Орол ва Оролбўйи минтақасида замонавий услубда кузатув ва таҳлил ишларини

олиб боряпти. Landsat ва MODIS сунъий йўлдошларидан олинган тасвирларни таҳлил қилиб, ҳудудда юзага келаётган ўзгаришлар – сув юзаси майдонларининг, ветланд (сувли-ботқоқли ер) ларнинг кенгайиши ёки қисқаришини ўрганишяпти. Ушбу маълумотлар Комиссиянинг sawater-info.net сайтида ойлик ҳисоботлар кўринишида бериб борилади.

Замонавий технологиялардан фойдаланиш, маълумотларни қайта ишлаш ва таҳлил қилиш самарадорлигини ошириб, аниқ ечимлар топиш, бунда, албатта ёш олим ва мутахассисларни аниқ бир мақсад сари бирлаштириш катта самара беради. Хулоса қилиб айтганда, кўлимиздан келганича, Орол дардига малҳам топишга ҳаракат қиляпмиз. Шунинг ҳам таъкидлаш жоиз, ушбу суҳбатда муҳокама қилинган ва кўтарилган муаммолар давра иштирокчиларининг шахсий фикрларидир.

Давра суҳбатини
Орифжон Мадвалиев
олиб борди.

P.S.

Журнални босмага топшириш арафасида яхши бир янгиликдан хабар топдик. Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти (ТИҚХММИ) ва Марказий Осиё минтақавий экологик маркази (CAREC) ўртасида ўзаро ҳамкорлик тўғрисида меморандум имзоланди. Ушбу ҳужжат давра суҳбатида тилга олинган баъзи муаммолар, ёш олимлар дуч келаётган техник ва ташкилий қийинчиликларни ижобий ҳал этишга ёрдам беради, деб умид қиламиз.

Кўзда неки, юракдан хабар

Абдунаби БОЙҚЎЗИЕВ

1954 йили тугилган.
Тошкент давлат
университети (ҳозирги
ЎзМУ)ни тамомлаган.
“Губорингни ёзгайман”,
“Сени излаб келдим”,
“Жудолиғ дашти”, “Кўзлари
дарёйим!..”, “Дилхирож
гуйғулар”,
“Беш наво”, “Чўли ироғим”
каби китоблари чоп этилган.

У кўзларда
Бир кўнгиш йиғлар,
Ҳолин сўраб киприклар ҳалак.
Жовдирайди мунгҳазин унлар.
Тилга кирар хунолуд юрак:

Абгор қилди, уни шу кўзи,
Ачинмоқдан ўзга чора йўқ!
Балки шундан соригдир юзи,
Гуноҳқору сазойи, синиқ!..

Йўқ-йўқ..
Уни ҳароб қилдик, биз,
Кўзларидан гина йўқ зинҳор.
Кўзда неки, юракдан хабар,
Кўзда неки, юракдан губор.

У кўзлардан узрларим бор,
У кўзларда қародир юзим!..

Вақт – ганимат.

Омонат бил,
Ҳар дам ганимат,
Кунда уч-тўрт соат ухласанг бўлди.
Тежалган йигирма соатда энди
Ўзингни аямай, аямай... ўлдир.

Аяб ўтирма ҳеч,
Жигарни,
Хунни,
Неки даъвоинг бор вужудингдан, ол.
Бағрингни доғ қилиб ўтган шу куннинг
Шукрини келтир-у, Биру Борга сол.

Иқтисод қил,
Орзуларни ҳам,
Ҳузур-ҳаловат деб ичиқавурма.
Армон-ла безанган ҳар дамнинг байрам,
Ҳар онинг ҳайитдир,
Ҳар манзил зурва.

Ёз –
Они ганимат, кузга даргумон,
Неча қорбўрон бор кўклам таъмига.
Дийдор-ку қиёмат қадарлик ҳижрон,
Шу азоб лаззати тортар домига...

Меҳ,
Иқтисод қилдим,
Ҳар тансиқ дамни..
Кунда уч-тўрт соат ухладим, бўлди.
Тежалган йигирма соатда энди,
Билмадим, билмадим, қанчалик ўлдим!

Аристон ўлмайди

1937 йил маҳбуслари монологу

Аристон ўлмайди,
Ўлмайди, сабаб –
Олис кулбасида бир аёл... кутар.
Аристон ўлмайди, чунки ўлолмас,
Бир аёл гоҳи-гоҳ уни... унутар.

Агар у ўлса, ўлса у агар,
Йиллар армонини кимлар сўйлайди.
Зинҳор ўлолмайди, ўлолмас, сабаб –
Бир аёл сочини ганим силайди.

Аристон кулмайди.
Кулмайди, чунки
Зурёди ичкетар бўлган ичикиб.
Аристон йиғламас, йиғламас, чунки
Унинг...чун қайдадир йиғлар онаси!

Аристон ўлмайди.
Аристон – метин,
Нозир онасидан келса... чидайди.
Аристон йиғламас, инграйди, лекин
Нозирнинг калтаги синар... Синмайди.

Кун ҳам санамайди.
Санамай қўйган,
Ҳе, кун ҳам ўтмаса ўтмасин, майли,
Бир аёл у ҳақда ўйламай қўйган...
Бу ҳам бир жароҳат... Ўша туфайли...

Ой ҳам санамайди.
Йиллар чикора,
Эртаси биёбон – қовжироқ қуйдир.
Энди у бу дунё ҳуснида “яра”,
Юраги эгасиз қолган бир уйдир.

Хайриятки, иш бор.
Яғир юмуш бор,
Оҳу-нолаларин олар суғуриб.
Хайриятки, баҳор, ёзу куз, қиш бор –
Бараклар кутадирил силласи қуриб.

Йўқ, йўқ,
Озодликда...
Бир аёл кутар.
Хиёнат қилса-да, ҳамон кутади.
Қолгани... барчаси, барчаси хаёл –
Нима бўпти, уч йил – бу ҳам ўтади,
Нима бўпти, тўрт йил – бу ҳам ўтади,
Нима бўпти, беиш йил – бу ҳам ўтади,
Нима бўпти, ўн йил... Ўтар, ўтади...

Қайдадир, озодлик кутар, кутади...
Аристон ўлмайди, аристон – метин!..

Вақт,
Бунча
Сирпанчиқсан?
Тутиб қололмасман
Бирор лаҳзангни!
У ёндан
Бу ёнга уйрилгунимча
Сен йўқсан,
сен йўқсан,
сен йўқсан!

Қачон
Қарамай,
Чорлаганинг чорлаган,
Мен эса
Интилганим интилган, сенга.
Бирор кун, бирор дафъа
Тинчлик борми ўзи, сендан,
Ҳай қурмагур, Дераза?

Хотира

...мендан қанча йироққа кетсанг,
Шунча яқин келди суратинг.

Салим Ашур

Бизни, алҳол,
Топиб кепсан-да,
Йиллар оша униққан сурат.
Мунглар тўлган қорачиқлардан
Боқар йиллар, турфа хотират...

Ай, суратжон –
Ай, униққан тот,
Изладингми, бизни шунча йил.
Қайдин сенда бунчалар сабот,
Қойил, сенинг сидқингга қойил!

Эсладим, ҳа,
Уни... Отини!
Борми эди шунинг кераги?
У жимгина боқиб турсаям,
Қонайверар энди юрагим!..

* * *

Томирларим –
Оғрир –
Армон излари...
Юрак санчиқларин тутмайди дариг.
Ўтди қўклам, ёзим, дала тузларим.
Кузим қариётир. Ранглари сариг.

Ай,
Менинг менлигим,
Қайларда сўлдинг?
Овоз бер, мен сендан бунча йироқман?
Ўув олқор дамларим кимларда ўлди?
Бугун на Муқанна ва на Широқман!

Фитратни танимас болиг фитратим.
Чўлпон, шунчаки бир шоирнинг оти!
Мендан юз ўғирди Фурқатнинг ёди,
Ҳамзани унутдик! Ким эди Боту?!

Шунча мўртсўзмиди хоби сийратим,
Суратда қолдимми, мен зот ўлароқ?!
Бунча ҳуркинлашдинг, айтгил, ай ботин,
Исматим аслимдан бунчалар йироқ!

Тонг отар...
Оқишомлар уфқларим қонар...
Қўлларим чўзаман – оргин музтариғ.
Эртамга битаман ёруғ муждалар,
Унга етадиган тоза конверт йўқ!

Унга элтадиган тоза конверт йўқ!

* * *

Каптар...
Мендан ҳуркмади,
Ҳуркимай ризқ терди йўлимда.
Сепгани ҳеч нарсам йўқ эди,
Ҳеч вақо йўқ эди қўлимда.

Каптар ҳуркимади,
Ҳуркимай яйради йўлимда.
Демак,
У мени қавмим деб билади,
Демак, мендан кутмас ўлимди...

Каптар
Ҳуркмай
Ризқ терди йўлимда.
Демак...
Бир қуш мени дўст деб билади,
Ҳайиқмай чиқади йўлимдан.

Каптар ҳуркимайди,
Мана у, парвона пойимда.
Донлайди, ўйламай ўлимди,
Афсуски,
Қўлимда увогим йўқ эди,
Увоқни ...еб қўйган эдим-да!

Кечир, каптар,
Кечир, мендек очофат зотни!..

Шом ва тонг орасида

Қисса

**Бобо РАВШАН
(Ғозиддинов)**

1988 йили туғилган.
Ҳикоя ва эсселари марказий
нашрларда эълон қилинган.

Қорачирик ёруғида мук тушиб китоб ўқиб ўтирган Тангрикул бобо лойсувоқ деворга суяниб бир лаҳза шифтга термилди. Байтни мулоҳаза қилиб жилмайди. Кейин китобни очиб, қайта ўқишга тутинди. Мутолаа сўнгида томоқ қириб, сандал атрофида ўтирган яқинларига қаради. Марям момо келини Ойдин ва кенжаси Ўктам билан мўйсафидга халал бермаслик учун пичирлаб суҳбатлашарди. Чол тагин йўталиб олди. Улар бараварига хонадон соҳибига юзланди. Диққатни жамлаган Тангрикул бобо бояги байтни қироат билан баланд овозда қайта ўқиди:

– Ўзларини халқлар аро тутқой улуг,
Ботирлари ичра йўқтур зарра фуруғ...

Одатда, Тангрикул бобо жимгина китоб хатм қилиб ўтирар, ўзига ёққан мисра ёхуд байтни фарзандларига такрор ўқиб берар, сўнг уларга бунинг маъноси ҳақида сўзларди. Ҳозир ҳам Аҳмад Ясавий ҳикматларини мутолаа қила туриб, шу байтни кўнглига яқин олди. Уни ўқиб бўлгач, маъноси ҳақида сўзламоқчи эди, эшик очилиб, бир қўлига дўмбира, бошқасида тугун кўтариб олган Менгзиё кириб келди. У остона ҳатлаши баробарида салом берди. Бўйнига осилган ўғли Элмуродга дўмбирани тутқазди. Хотини Ойдин эса тугунни олди. Ўктам ҳам ўрнидан туриб, акасини қаршилади. Менгзиё жанда¹дан қавилган чопонини ечиб, эшик ёнидаги илгакка илди. Қуёнтери телпагини дераза рафига қўйди. Сўнг остонага қайтиб бориб ўтирди-да, махсисини еча бошлади ва:

– Райимбой тўй қилиб, хумордан чигагин деган экан, – деди овозини баралла қўйиб. – Кечгача рухсат бермади. Ўзига ўхшаган беш-олти жўраси кеган экан, шўларди “ҳа-ҳа”лаганига улоғиб томоқдан на овқат ўтди, на сув. Кечгача дoston айтдим.

Унинг завқ билан айтаётган сўзларини онаси бўлиб:

– Насибадан гапиринг, – деди синовчан оҳангда.

Онасидан бу гапни кутмаган Менгзиё шошиб қолди. Нима дейишни билмай, отасига умидвор нигоҳ ташлади. Сўнг онасига қараб:

– Тушум-ку, яхши бўлди, – деди чайнаиб. – Райимбой деганимиз қўли жуқа² одам-да, эна! Бўмаса биргина тўқли сўйиб тўй қилама? Шунга топганимди тўяна қилиб...

– Ҳўп, бинойи иш қилибсиз, бахшижон, – деди Марям момо ўғлини алқаб.

Менгзиёнинг чехраси очилиб, боягидай қувноқлик билан гапида давом этди:

– Чин тингловчи бўса, одам чарчамаскан. Қурда ўтирганлар тўй охирида, “Бахши, бугун бошқача айтдингиз, Райимбой дадилроқ атаганми?” деб ҳазил-хузул ҳам қилишди, – деди.

Сўнг устозининг, бахши умрида бир марта дарёдай тўлиб, шердай наъра тортиб қўшиқ айтмаса, айтар гапи ичида армон бўлиб кетади, деган гапини эслади. Бугун ўзи мана шундай тўлиб, бор дарду ҳасратини тўкиб дoston айтганини ва бирдан бўшаган хумдай бўлиб қолганини ҳис этди. Тагин устозининг, агар бу бахшининг охирги қўшиғи бўлса, ичи бўшаб, говара³си шовшаб қолади, деган сўзи ёдига тушиб вужуди титраб кетди. Шунда бошига баланд қасаба кийиб урчуқ йигираётган онаси, оппоқ соқоли кўксига тушиб, китоб варақлаётган отаси ва сут тиши энди катилган ўғлидан тортиб уйидаги қорачироққача шу қадар азиз бўлиб кўриндики, беихтиёр буларнинг барчасини бирдан йўқотиб қўядигандай қўрқиб кетди. Ўғлининг маҳзун бўлиб қолганини кўрган она:

– Тинчликма, болам? – деди.

– Билмайман, эна. Кўнглим аллатовур бўлиб кетди... Шу бугун “Алпомиш” ҳеч охирига жетмади. Ҳакимбек чакка тушган жойидан сўнг хийли нарса қўшиб жубардим, – деди.

¹ **Жанда** – мато тури.

² **Қўли жуқа** – қўли калта, камбағал маъносида.

³ **Говара** – вужуди, гавдаси.

Боборавшанга деганларим

Боборавшаннинг ҳикояларига матбуотда қўзим тушган. Аммо асарларини яхши олиб ўқимаган эдим. Унинг “Шом ва тонг орасида” деб номланган қиссасини ўқидим, ёқди. Қиссада бундан қарийб юз йил бурунги шўро юртимизни горат қилган давр воқелиги қаламга олинган. Ёш бахши Менгзиё бир “қўли жуқа” элдошининг тўйида хизмат қилиб тонгга қадар “Алпомиш”ни куйлайди, лекин туга-толмайди. Сабаби, у илҳом билан ўзи тўқиган воқеаларни қўшади. Ултоннинг амрига кўра юрт бахшилари оғизда чўп тишлаб дoston айтишига мажбур қилинибди. Чунки бахшилар Қалмоқ юртида қолган Алпомишни соғиниб куйлашган эди. Бу Ултонга ёқмайди. Чўп тишлаб дoston куйламоқ эса ҳеч кимнинг қўлидан келмайди. Оқибатда эл бахшиларининг бари ўлдирилади, чўлларга бадарга қилинади.

Менгзиёнинг отаси биринчи бор ажабланиб: “Ҳар замонди ўз қўшиғи бўларкан-да бахшижон”, дейди ҳайратланиб. Не ажабки, ўша бадарга қилинган бахшиларнинг қисмати ўша кундан Менгзиёнинг бошига тушади. Эрталаб Тошкул шўро уни маҳкамага обориб қамайди. Маҳкама деганлари борса келмас жой. Яъниким, дostonда айтилгани каби, бахши эли озод, ҳур қўшиқ куйлашни бас қилиб, сақовга, мум тишлашга мажбур қилинган юрт Ултонга ўхшаган зolimнинг қўлида қолиб қулга айланади, деган бахшининг нафақат қўкайи кесилади, балки жисмонан ўзи йўқ қилиб юборилади.

Боядан буён ўглининг гапини жимгина эшитиб ўтирган Тангрикул бобо ялт этиб унга қаради ва:

– Нима деб айтдинг?! – деб сўради.

Бу сўроқда кўрқув ва алланечук умидворлик бор эдики, Менгзиёни отасининг вазмин, айни дамда жарангдор овози гуноҳ устида қўлга тушган боладай саросимага солиб қўйди. У ҳадик билан гап бошлади:

– Алпомиш Қалмоқда қолиб кетгандан кейин юзбошилар Элбошини соғиниб қўшиқ бошлабди, – деди Менгзиё отасидан кўзини олиб қочиб. – Бу Ултонга ёқмабди. Бахшиларди банди қилай яки қўшиқ айттирмай деса, элди кўнгли баттар ундан совийдигандай... Шунда у бир шумликди ўйлаб, ўйлаганидан ўзи роҳатланиб кулибди... Ултон дегани чўрининг боласи эмасми, аллақердан ирғий таёқни топиб келиб, уни бармоқдай-бармоқдай узунликда бўлиб чиғибди. Сўнг таёқчаларди жугурдагига бериб, “Бахшиман деганди барига бундан биттасини берасан, қўшиқ айтса шуни тишида тишлаб, оғзидан қўймай айтсин, бўмаса бошини қўлтиқлаб келиб кундага кўндаланг қўяберсин, мен – Ултон бийнинг амрим шул”, дебди. Буни эшитган бахшилар унинг фармонини аввал ҳазил билибди. Қараса, чинга ўхшайди. Эл олдига тушиб, оқсоқолман деган тўрт-беш одам бориб, Ултонга арз қилган экан, уларди бошини олиб, Бойсунди тўрт томонидан келадиган карвон йўлига осиб қўйибди. Шунда юзбошиларди бир хили кўрқиб, бахшилиқди ташлаб, дўмбирани кўрса қочадиган бўлибди. Бошқалари чўтгни тишлаб, минғирлаб нима деяётганини ўзиям

билмайдиган бўлиб қолибди. Яна бошқа бирлари қўли қонаб, жураги адо бўгунча дўмбирани турли нағмаларда чалиб-чалиб, тилини тишлаб айтар гапи оғзида қолиб, сўзди оғирлигидан урти ёрилиб, дунёни кўтирга қўл силтаб кетибди. На унисига, на бунисига кўнмаганлар Қалмоқ чўлига сургун қилиниб, адоқсиз саҳрода ўзиларига ўзлари қўшиқ айта-айта изсиз кетибди.

Менгзиёнинг гапини тинглаган отаси боя китоб ўқиётиб бир зум тин олиб, мулоҳазага берилгани каби бир муддат сукутга чўкди. Кейин ҳукм ўқиётган қозидай овозини баралла қўйиб:

– Ҳар замонди ўз қўшиғи бўларкан-да, бахши-жон, – деди.

Тангрикул бобо ўғлини биринчи бор “бахши” деб атаган эди. Бу: “Ўз қўшиғингни яратибсан, юзбоши бўлибсан”, дегани эди. Отасининг сўзидан қувонган Менгзиё дарёдай оқиб дўмбира чалгиси, тоғдай тебраниб қўшиқ айтгиси келди. Туни билан ухлай олмади. Юраги ҳаптриқиб қўли дўмбирага қараб кетаверди. Аммо бошқаларнинг оромини бузгиси келмай, тонггача пичирлаб дoston айтиб чиқди. У бугун айтганларини такрорлар, тагин дostonга янги-янги воқеалар қўшар, бундан Ултоннинг хунари кўпайиб, Алпомишнинг юртга қайтиши олислаб кетаётган эди. Менгзиёнинг кўнгли хижил бўлди. Ахир, тонг отгунча ҳам “Алпомиш”ни ниҳоясига етказа олмади. Ўрнидан туриши билан дўмбирани қўлига олмоқчи эди, аввал итнинг ҳурган овози, кейин кимнингдир қаттиқ сўкингани ва, ниҳоят, Менгзиёни йўқлаган чақириқ товуши қулоғига чалинди. Истар-истамас эшикка қараб юрди.

Шўро бахшининг отаси Тангрикул бобони, укаси Ўктамни, хотини Ойдинни ҳам тинч қўймайди. Кўчиш, қочиш, саргардонлик бошланади. Бу оилага-ку, элда бошпана топилади. Аммо гулдай кўркам Ойдиннинг “ер ойнлаб” касалга мубтало бўлиши, ўғли Элмуроднинг ҳам айни пайтда иссиғи кўтарилиши, оқибатда тунда Ойдиннинг жони узилиши, Тангрикул бобонинг қишлоқдан бир сиқим тупроқ олиб келмаганига афсус чекиб, яна кўч-кўронини кўтариб, меҳрибончилик кўрсатган тоғ одамлари билан хайр-хўшлашиб юртга қайтиши... ўқувчини шошириб қўяди. Чунки Менгзиё бахши қайтмас бўлиб кетди. Тангрикул бобонинг ўзи, ўғли Ўктам, келини Ойдин ҳам қидирувда эди. Энди булар сиртмоқни бўйинга олишга рози бўлиб кетаётган одамлар. Қизиқ. Одамни ўртаб юборади.

Қиссада одамнинг тақдир, одатлар, иримлар хусусида гаройиб ҳикматлар, иборалар бор. “Тулки ўз инига қараб улуса, кўтир бўлади”. Тангрикул бобо қамалди – қайтмади. Ўктам уришга чақирилди – қайтмади. Тошқул шўро ҳам урушга боради, лекин соппа-соғ қайтиб, тагин ўз айшини суради, узоқ яшайди. Аммо умри сўнгида “кўтир” бўлади. Халқнинг қарғиши уни эздан жудо қилади. Фарзандларидан ҳам рўшнолик кўрмай ўлиб кетади. Менгзиёнинг биргина ўғли Элмурод бобо бўлиб мустақиллик кунларида умргузаронлик қилади.

Мен Боборавшаннинг тенгқурлари ичида худди шу мавзуда битилган ҳикоя ва қиссаларни ўқиганман. Қизиқки, улар бир аср бурунги воқеаларни тилга олганларида чалкашиб кетмайдилар,

У ташқарига чиққанида Тошқул шўро яқин келиб қолган эди. Тошқул шўро новча, оқсариқдан келган ва косасидан бўртиб чиққан кўзи атрофга бесаранжом боқадиган киши эди. Унинг калта ияги бақбақасига кўшилиб кетган ва қаддини роз тутиб юришидан ўзига бино кўйгани шундоқ билиниб турарди. Ҳозир ҳам одатига кўра салмоқлаб қадам ташлар, бошини адл тутиб қўлидаги таёқ билан вовуллаётган итни нари ҳайдаб келаркан, ортига қараб-қараб кўярди. Менгзиё уни кўриши билан кўнглидаги ҳадик баттар авж олди. Ахир, Тошқул шўронинг тонгдан бировнинг ҳовлисига бостириб келиши ҳеч қачон яхшилик келтирмаган. Шундай бўлса-да, юзидаги самимиятни йўқотмасликка уриниб, очиқ чеҳра билан салом бериб, меҳмонни уйга таклиф этди. Тошқул шўро унинг муомаласини ўзича тушуниб, мийиғида кулди. Қўлидаги таёқ билан кирза этигига уриб, чангини қоққан бўлди. Кейин шунчаки бир кўриб кетиш учун келгандай ҳовлининг чор тарафига лоқайд кўз ташлади. Аммо шу қарашнинг ўзидаёқ ҳар бир нарсанинг қандай, қаерда турганини ёдлаб қолаётгандай таассурот уйғотарди. Ниҳоят меҳмон тилга кирди:

– Менгзиё бахши сизми? – деди. Бу гапни эшитган бахши пиқ этиб кулиб юборди ва:

– Тошқул ака, нима, мени танимаяпсизми? Ё кеча тўйда анавиндан кўпрок олиб, а?! – деди Менгзиё бояги дилхиралигини унутиб.

Бу гапдан шўронинг қовоқ-тумшуғи баттар осилиб кетди. Унга еб кўйгудай тикилиб:

– Мен ўйин учун кемадим. Сизди ҳукумат идорасига олиб кетишга жўнатилган одамман, – деди.

– Тинчликма, Тошқул ака? – саросимага тушиб сўради Менгзиё. – Биздан нима гуноҳ ўтибди?

– Биринчидан, сенга ака-пакамасман! Иккинчидан, нима гаплигини борганда биласан. Ҳозир савол беравермай олдимга туш, – деди энди сенсирашга ўтиб.

Менгзиё унинг нияти жиддий эканини кўриб, кўнглига ғулу тушди. Қачон ва қаерда нима айб, қандай гуноҳга қўл урганини эшлаш учун зўр бериб ўйлай бошлади. Аммо бирор арзирли сабаб тополмади. Бундан бироз тинчланди. Бир-икки сўроқ-савол қилиб кўйиб юборишади, деб ўйлади. Тошқул шўро ўзига қараб анграйиб турган Менгзиёга:

– Тез-тез бўл, нима, гапди эшитмадингма? – деди пўтписа қилиб. Менгзиё сергак тортди. У уст-бошини алиштириш учун хонага қайтиб кирмоқчи эди, шўро йўлини тўсди.

– Шундай юравер. Сени тўйга олиб кетаётганим йўқ, – деди.

Менгзиё унинг гапини тушунмади. Лекин шўро йўлини тўсиб тургани боис:

– Отиб ташласангиз ҳам, чопонимди олиб чиғай. Ё шуям мумкинмасма? – деди аччиқ билан.

Менгзиёнинг вазоҳатини кўрган шўро унга ён берди.

– Уйга кириб қараб тураман.

– Кўрқманг, қочиб кетмайман. Гуноҳим бўл-саякан, кўрқиб қочсам... Ишонмасангиз, нимаям дердик. Кириш!

Менгзиё шундай дея эшикни ланг очиб, қўлини кўксига кўйди. “Меҳмон” истеҳзоли кулиб этигини ечмасдан ичкарига бир қадам ташлади.

сюжет орқасидан эргашиб улоқмайдилар. Ҳар сафар бош қаҳрамон ё ўз қавми, ўз ҳамқишлоғи бўлган шўро хиёлати ва разиллигига дучор бўлиб қисмати кесилади.

Асарда мўлжал нишонга тўғри олингани шундан иборатки, инсон агар ўз элдоши душманлигидан омон қолса, қишлоқдошлари билан “овзи бир” бўлса, у бахтли ҳаёт кечирар эди.

Ўзбекни шу хиёлат, кўрқоқлик абгор қилган...

Аслида хиёлатни бўйнига олган халқ мўртдир.

Биз буюқларимиз билан мақтанган ҳолда, уларнинг қирчинидан қийилишида айнан ўз одамлари бош сабабчи бўлганини жонимиз оғриб баён қиламиз, ахир бу – ўзбекнинг уят жойи, орияти-ку!..

Боборавшаннинг тенгқурларида гоҳо сўзга сахийлик, баъзан ўзи топган ибора, ҳолатларга маҳлиё бўлиш ёхуд бутунлай сўзга эътиборсизлари бор. Ўзини такрорловчи, билиб-билмай тақлид қилувчилар, услубда қийналаётганлар ҳам учрайди.

Катта мезонлардан оғишмай, ўткинчи таъсирларга берилмай, собитлик билан ижодни давом эттириш – тўғри йўл.

Боборавшанга шу улуг йўл умрбод муяссар бўлсин!

Собир ЎНАР

Сўнг хавфсирагандай бўсағада туриб олди-да:

– Шу жойда қараб тураман, тез чиқ, – деди.

Менгзиё хонага кириши билан Ойдиннинг титроқ овозда йиғлагани эшитилди. У Менгзиёдан нима айби борлигини, не сабабдан шўро уни олиб кетиш учун келганини сўрарди. Айни пайтда Ойдин ички бир сезги ила олдинда катта кулфат кутиб турганини ҳис этарди. Менгзиё ҳам шу каби хаёлга борар ва шундай пайтда Ойдиннинг устма-уст савол бериши унинг гашини келтирган эди. У хотинига илк бора сабабсиз қаттиқ гапирди.

– Мен қаердан биламан? Бирор иши борки, кеган. Буюм гарангмас-ку, қуртлаган калласини дуч келган уйга суқиб кетаберадиган.

Остонада туриб бу гапни эшитаётган шўро:

– Тилим бор деб валдирайверма! Тез-тез бўл!

Яна бир марта минғиласанг, тилингни суғириб оламан, – деди важоҳат билан.

Шу пайт пайдо бўлган Тангриқул бобо шўронинг ортида туриб:

– Ҳа, Тошқулбой, тинчликма? Каллайи сахарлаб қип-қизил хўроздай бировди бўсағасида гўлдайиб турибсан, – деди.

Тўсатдан баралла янграган овоздан чўчиб тушган шўро апил-тапил ўзини ўнглаб:

– Ҳукуматди одамани ҳашува қиманг, – деди чираниб. – Қамоққа кетгингиз келаётган бўса, айтинг.

– Бизга ўхшаган мункиллаган чолди ҳукумат нима қилади? Ё кетимизга шапатлаб, яхши бола бўл, деб пўписа қилама? – деди Тангриқул бобо баттар унинг жиғига тегиб.

Шўронинг лаблари пирпираб, кўзи ола-кула бўлиб кетди. Кўрсаткич бармоғини бобога нуқиб:

– Сиз апасний человек, – деди. – Ҳозир бахши билан гаплашиб олай, кейин ўзим биламан!

– Бўлди, томошани бас қи, – деди тоқати тоқ бўлган Тангриқул бобо чўрткесарлигига бориб. – Менгзиё ҳеч қаерга бормайди!

Тошқул шўро не дейишини ҳам, нима қиларини ҳам билмай бир зум тараддуланиб турди-да, шахт билан ўзини ичкарига урди. У уйга кириш баробарида бор овозда кимнидир ёрдамга чақирди. Менгзиёга отасининг гапти далда бўлиб деразадан чиқиб қочмоқчи эди, шўро уни эпчиллик билан тутиб қолди. Шу пайт уйнинг икки томонида паналаб турган қизил аскарлар милтигини ўқталиб югуриб кела бошлади. Биринчи аскар ўзига қараб ҳуриб бораётган итга ўқ узди. Кўтпак ғингшигандай чўзиқ увлади-ю, икки қадам нарига отилиб кетди, қора қонига беланиб қолди. Милтиқнинг гумбирлаган овозидан еру кўк ларзага келди. Ойдин бу товушдан чўчиб, додлаб, бошини чангаллаб, ўтириб

қолди. Менгзиё шўронинг қўлидан отилиб чиқиб, қўрқувдан йиғлаб юборган Элмуродни қучиб олди. Ўктам эса молхона томондан югуриб келди. Қўлини мушт қилиб қизил аскарларга ташланмоқчи эди, отаси уни маҳкам тутиб қолди. Ўктам дам отасига, дам қурол кўтариб олган аскарларга қараб алами бўғзига тикилди. Бу ғала-ғовурдан энди хабар топган Марям момо кафти билан қулоғини берки-тиб: “Бола-а-ам-мм”, деб додлаб юборди. Менгзиё ўғлини юпатишга уриниб, бағрига қаттиқ босиб турарди. Буларнинг барчаси шу қадар тез содир бўлдики, Менгзиё бутун воқеани идрок этишга ҳам улгурмади. Тошқул шўро эса уларнинг саросимага тушиб қолганини кўриб, ажиб бир мағрурлик ила қўлидаги таёқ билан Менгзиёнинг елкасига гурсиллатиб урди ва:

– Қани, олдимга туш, сотқин! – деди баралла.

Менгзиё беихтиёр қўлини бошининг орқасига қўйиб ўрнидан турди. Кеча барча яқинлари ва уйидаги нарсаларгача кўзига азиз бўлиб кўрингани каби ҳозир ҳам мана шу лаҳзалар унга видолашув онидек туюлди. Ҳозиргидек кеч кузакнинг изғиринли кунларидан то наврўзгача чўғи ўчмайди-ган сандал, унинг атрофида яқинлари жам бўлиб ўтириб суҳбатлашишлари, отасининг ҳикмат ўқиши, онасининг урчуқ айлантриб бурунги маталлардан айтиши... буларнинг барча-барчаси жуда олис хотира ва айни дамда етиб бўлмас орзудай кўринарди. Илло, энди укаси Ўктамни, ўғли Элмуродни қайта кўрмаслигини, Ойдиннинг қўлидан бир пиела чой ичолмаслигини ҳис этарди. У Тошқул шўронинг олдига тушиб кетаркан, дод-фигон қилиб йиғлаётган онасининг ҳам, аёли Ойдиннинг ҳам айтимларини эшитмагандай ўзини лоқайд тутишга уринар, ичидаги титроқни базўр босиб, зўраки илжайрди. Бу билан шўро ва қизил аскарлар олдида бошини адл тутмоқчи эди. Аммо отаси билан кўзлари тўқнашди-ю, бутун вужудини аллақандай дард аёвсиз эзғилаб ташлади. Шу дамда шўрони ёқавайрон қилиб дўтсламоқчи бўлди. Лекин қулоқлари остида боя итнинг ванғиллаб йиқилгани ва ўқ овозининг акс садоси бонг уриб, тишини тишига босди. У энди укасига қарамаслик учун тез-тез қадам ташлаб ўтиб кетди. Шу пайт ичкаридан югуриб чиққан Элмурод овозининг борица:

– Ота-аа, – деб бақирди.

Қизил аскарлар қуршовида кетаётган Менгзиё ортига ўгирилиб қарар экан, Тангриқул бобо Элмуродни қучиб тўхтатиб қолганини кўрди. Ўғли иккала қўлини бобосининг елкаси узра ошириб унга талпинар, мўйсафид эса бошини эгиб ҳиқиллаб йиғлар, бу унинг титраётган жуссасидан шундоқ кўриниб турар эди.

* * *

Менгзиё аскарлар қуршовида мустаҳкам девор билан ўраб олинган истехкомга етиб борганида Амударё тўлқинида қуёшнинг заиф нури мавж урар эди. Куни билан туз тотмаган Менгзиё йўл азобидан чарчаб, очликдан силласи қуриганди. Унинг кўзи косасига чўккан, жуссаси кичрайиб, аввалги Менгзиё билан ҳозиргисининг орасида ер билан осмонча фарқ бор эди. Бахши шунча азобларга қарамасдан, йўл бўйи тилини еб қўйгандай жим келди. Зеро, шўродан тайинли гап чиқишига ишонмаган ва барча саволларига шу ерда жавоб топмоқчийди.

Менгзиё каби маҳкумлар қамалган бу истехком қадим Термизнинг бош-адоғи кўринмас бийдай чўлида қад ростлаган. Иморатга ғарбий дарвозадан кириб борган Менгзиёнинг кўзига дастлаб **чор тарафи** девор билан ўралган қалъанинг мўл-кўл ҳовлиси ва ўз юмуши ила андармон аскарлар, улар учун зарур буюм ва қурол-яроқлар кўринди. Ундан сўнг ҳимоя деворига қўшилиб кетган хоналарнинг эшик-дерзасига қаради. Бу вақтда нарида турган соқчи аскар уларнинг ёнига етиб келди. Менгзиёни олиб келганлар унга ниманидир тушунтирди. Сўнг соқчи Менгзиёни етаклаб кетди. Улар очиқ майдонда девор бўйлаб бориб зинадан пастга тушди. Қоровул уларни кўриши билан темир дарвозани очиб ичкарида осиглиқ фонусни олиб йўл бошлади. Эшикдан кирган Менгзиё яна икки-уч зина эниб, аскарлар қуршовида бош-адоғи кўринмас, қоронғи ва зах йўлакнинг сўл томонига қараб узоқ юрди. Ёруғдан келиб бирдан зимистонга кириб қолган Менгзиё ўзини лаҳадга тушгандай ҳис этди. Ниҳоят қоровул темир панжарали эшик ёнида тўхтаб, фонусни шеригига тутқазди. Ўзи қулфни очиб, Менгзиёни ичкарига киритди. Бахши остона ҳатлаб, қаёққа юришини билмай бир муддат серрайиб қолди.

Ўшандан буён ҳам уч кун ўтди. Менгзиё хонанинг одам бўйи етмас баландликдаги дарчасидан тушаётган ёруғликка қараб кун билан тунни фарқлар ва, айниқса, кечалари вақт янада имиллаб қолар эди. Боз устига, у тунни деярли уйқусиз ўтказарди. Қоронғи ва зах хонада қамалиб ўтирган Менгзиёни очлик ва уйқусизлик қанчалик ҳоритган бўлса, жавобсиз саволлар ундан-да баттар азобга соларди. Ҳолбуки, у ўтган вақт ичида фақат гуноҳи нима экани ҳақида бош қотирарди. Лекин саволига жавоб топилмас, бундан Менгзиёнинг юраги баттар сиқилар эди. Тагин хаёллари чувалашиб, уни олиб кетишаётганда онасининг додлаб йиғлагани, Элмуроднинг югургани, ота-

сининг кўзидаги дард ва укасининг қўлини мушт қилиб, чорасизликдан титраб тургани кўз ўнгидан ўтиб: “Уйинг куйгур Тошқул”, дерди. Менгзиё намхуш хонада чопонга ўраниб ўтирар, тагин бир зум ўтар-ўтмас ўрнидан туриб, мажолсиз оёғини судраб у ёқдан-бу ёққа бориб-келарди ва совуқдан дир-дир қалтирарди. Тагин кузакнинг изғирини панжарали дарчадан кириб, хонани забтига оларди.

Бу ҳам етмагандай, бугун кеч тушиши билан қўшни хонада аллакимнинг тинимсиз додлашидан қулоғи том битди. У: “Гуноҳим нима?” деб бақирар, ялиниб-ёлвориб болаларининг қаровсиз қолганини айтар, тагин оғзига келган сўкишни қайтармай, қўпол сўзларни қалаштириб ташларди.

Ниҳоят, кимдир темир эшикни ғийқиллатиб очди. Бояги маҳбус эшик очмишга ялина бошлади. Сўнг бирдан ташланиб қолди, шекилли, тўс-тўполон бошланиб кетди. Кўп ўтмай милтиқнинг гумбирлаган овози чикди-ю, дунё бирдан сукутга чўкди. Кейин кимдир темир эшикни қарсиллатиб тепди. Русчалаб сўкинди ва ёнидаги шеригига:

– Энди буни чиқариб ташлаш керак. Турган-битгани даҳмаза, – деди.

Менгзиё қўшни камерадаги қабоҳатни ҳис этиб бошини чангаллаб мук тушди. Менгзиё қизил аскарнинг гагини тушунмади. Лекин улар шунчаки қоровул эмас, қонхўр қотил эканини билиб буткул саросимада қолди. Унинг юрагида нимадир узилгандай ич-ичидан эзилиб кетди. Бахши ўзини унутар даражада мадорсизланди.

Ҳамон қулоғига ўқ овози эшитилиб тураркан, Менгзиё миясига ўрнашган бу товушдан қутула олмай, анчагача эсини йўқотиб эшик ёнида қолиб кетди. Бахши шу ҳолида Тошқул шўро ҳақида ўйларди. У Тошқулнинг мана шу кимсаларга ҳамтовоқ эканига ишонгиси келмасди. Менгзиё шўродан қанчалик нафратланмасин ва Тошқулни пасткаш ва сотқин эканини билса ҳам, уни бунчаликка боради деб ўйламас эди. Айни пайтда Тошқул қандай қилиб ҳукумат хизматида ўтиб қолгани ҳақида ўйларкан, анча йиллар олдинги воқеа ёдига тушди.

Менгзиё болалик чоғида тенгқурлари билан баҳорнинг серёғин кунлари кунботар томондаги адирда, бошқа вақtlари эса дарё соҳилида мол боқиб кун ўтказарди. Ўшанда Тошқул, Менгзиё ва яна икки йигитча қўрадан молни хайдаб чиқиб, кўчада қай томонга кетишни келиша олмай туришарди. Тошқулнинг ўзи бир ёқ бўлиб соҳилга боришни, қолганлар эса тепага чиқишни айтиб

бахшларди. Шу пайт Турсун полвон келиб қолди. Қишлоқда полвоннинг обрўси баланд эди. Турсун полвоннинг гапни унча-мунча одам икки қилмасди. У йигитчаларни кўриб:

– Кўчада серраймай бир томонга кетсаларинг бўмайди-ми? Молларинг бор дарахтни камириб чиқди, – деди. Уларнинг қаёққа боришни келиша олмаётганини билган полвон:

– Боҳарда адирга чиғиш керак-да! Ҳаламзамат ўт қайтади. Сўнг дарёга борасилар, – деди.

Полвоннинг гапидан сўнг Тошқул бирдан ўзгарди ва чаққонлик қилиб:

– Шуни буларга тушунтира олмаётган-да, полвон бова. Ҳаммаси биригиб дарё томон борамиз деяпти, – деди. Унинг гапига бояги икки йигит беозор кулиб қўйди. Лекин Менгзиёнинг ростгўйлиги тутиб:

– Торозининг палласига қараб гапирманг-да, Тошқул ака, – деди. – Ҳозир ўзингиз адирга чиқмаймиз, дедингиз-ку!

Тошқул аччиқланиб Менгзиё билан сен-менга бориб қолди. Полвон уларни ажратиб қўйди.

Тошқулнинг аччиқланишига сабаб бор эди. У шундай вазиятда тош қай томонга босса, ўша ёққа оғиб кетарди. Шу сабаб қишлоқдошлар Тошқулга “Тарози” деб лақаб қўйишган эди. Тошқул ҳукумат ишига ёллангач, “Тарози” лақаби эсидан чиқиб, “Шўро” деган ном олди.

Менгзиё шулар ҳақида ўйларкан, Тошқул шўро бу бандихонани кўрганмикан, деган хаёлга борди. Дарҳақиқат, шўро истеҳкомга бир неча марта келган эди. Аммо у ертўла борлигини етти ухлаб тушида ҳам кўрмаган. Зеро, шўро қамоннинг тепасидаги шифти баланд ҳашамдор хоналарга, пўрим либосли аскарларга, ташқи девордаги туйнукда тумшуғи чиқиб турган замбарак ва яна ўзи учун янгилик бўлган барча нарсага махлиё бўлиб ортига қайтганди. Ҳукуматнинг куч-қудрати ёнида ўзини кучлироқ шамолда учиб кетадиган тўяқорин¹дай ҳис этарди. Тошқул шўро ўз инон-ихтиёри билан тобе бўларкан, ҳукмфармо бойлар ва “қонхўр босмачилар”ни мавҳ этган ҳукуматнинг адолатпарварлигига заррача шубҳаланмасди. Шўро шулар ҳақида хаёл сурганида командири унга йўл-йўриқ кўрсатиб елкасига қоқиб далда берганини эсларкан, “улуғ оғаси”га тақлид қилиб папирос тутатар ва бундан ҳузурланарди.

Оқшом чўкиб, дарчадан тўлин ойнинг ёғдуси бутун хонага оқиб кирар, фақат панжаранинг шакли тушган ер қорайиб кўринар эди. Менг-

зиё дарчадан мўралаб турган ойга чуқур ботган кўзлари билан узоқ вақт термилиб ўтирди. Ой ёруғида ғамнинг қора чизиклари қабоқлари остида қалин из қолдиргани шундоқ кўриниб турар ва озиб-тўзиб кетган юзида пайдо бўлган бир тарам ажинга урилган ёғду бутун хона бўйлаб тараларди. Ойга боқар экан, унинг юзидаги қора доғни бир вақтлар урчуқ йигираётган момога менгзагани ёдига тушди. Шу пайт ўша момо бирдан жонланиб, кўзига онаси бўлиб кўринди ва беихтиёр: “Эна-аа”, деб юборди. У бу сўзни шу қадар титроқ ва хастаҳол оҳангда айтдики, овози қулоғига ҳам етиб бормади ҳавога сингиб кетди. У яна узоқ вақт сўзсиз кўкка қараб ўтирди. Ой эса нажот кутаётган маҳбусдай панжарага юзини қаттиқ босиб турарди.

Менгзиё шу кўйи узоқ вақт ҳеч нарса ҳақида ўйламасликка уриниб жим ўтирди. Ниҳоят, тун яримдан оққан маҳал темир эшик шарақлаб очилди ва фонус кўтариб турган аскар Менгзиёнинг қўлини орқага қайириб хонадан олиб чиқди. Иккинчиси эса милтиқ ўқталиб ортидан юриб зинадан тепага кўтарилди. Улар ҳовлига чиқишгач, ўнг томондаги хоналардан бирига киришди. Шифти баланд ва кенг хонанинг ўрта-сида стол-стул турар, оппоқ рангга бўялган деворда доҳийнинг суратидан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Хона тўрида деворга қўшиб қурилган ғиштин печдан чиқаётган тутун деразининг очик кўзидан ташқарига ўрларди. Менгзиё соқчи кўрсатган бурчакка бориб турди. Кўп ўтмай пўрим либос кийган киши хонага кириб, тутундан бўғилиб қайтиб чиқди. Шу ерда турган аскар шоша-пиша печ тагини кавлади. Эшикни кенг очиб қўйди. Печ гуриллаб ёниб, тутун ғойиб бўлди. Шундан сўнг бояги кимса қайтиб келди, эшик-дераза маҳкамланди. Терговчи стулнинг бирини печ ёнига қўйиб ўтирди. Унинг изидан келган котиб эса ўртадаги стулга жойлашиб, ёзишга тутинди. Терговчи қўлидаги қоғозларни синчиклаб ўқиди-да:

– Сен жуда хавфли босмачи экансан-ку! – деди. Кейин лабидаги папиросни ерга ташлаб, оёғи билан эзғилади. – Кечаги якшанбада қаерда эдинг, нима иш билан шуғулландинг?

Менгзиё қуруқшаб қолган лабларини ялаб томоқ қирди. Хонанинг ҳарорати юзига уриб қизарди. Аммо ичидаги совуқ титроқ баттар кучайиб, мадорсиз оёқлари ўзига бўйсунмай, деворга суяниб қолди. Кейин савол бермишнинг сўзларини тушунишга уриниб диққат билан қулоқ тутди. Бундан терговчининг жаҳли чиқиб саволни тақролади:

¹Тўяқорин – илдизи мўрт тиканакли ўсимлик.

– Тўғри тур! Сендан сўраяпман. Ўша куни қаерда эдинг?!

– Ўрисчани тушунмайман, – деди Менгзиё.

Савол бермиш унинг гап оҳанги ва ўзини тутишидан нима деётганини тушуниб, баралла сўкиниб юборди. Сўнг эшикоғасидан таржимон бор-йўқлигини сўради. Тагин ўзига-ўзи:

– Ҳозир ҳаммаси тўнғиздай қотиб ухлаётгандир, – деди асабий ҳолатда. – Бу аҳволда ишлаб бўладими?.. Майли, давом этамиз. Такрор сўрайман: ўша куни қаерда эдинг?!

Менгзиё унинг бирорта гапига тушунмади. Бундан терговчининг баттар фигони чиқди. Унинг ишораси билан соқчилардан бири Менгзиёнинг қўлини қайириб қийноққа солди. Бундан қаноатланмай, қўлига камар олиб Менгзиёнинг елкасига зарб билан урди. Бахшининг кўзидан ўт чақнаб кетди. Гандираклар йиқилиб тушди. Терговчи жаҳл билан соқчининг қўлидан камарни олди-да:

– Тўнини ечиб, эркакка ўхшаб ур! – деди.

Менгзиё ертўладаги камерага қайтиб келганида ўлар ҳолатга тушиб қолганди. Терговчи нуқул бақириб-чақириб гапирди. Соқчи уни савалашдан, қотиб эса ниманидир ёзишдан тўхтамади.

Кейинги бир ҳафтада Менгзиё бундан ҳам баттар азобни бошидан ўтказди. Сўнгги сўроқ кунигача Менгзиё қийноқдан шу даражада зада бўлдики, бу азобдан қутулиш учун жонини беришга ҳам тайёр эди.

Тагин савол бермиш барчасини бошидан бошлаб сўради:

– Ўша куни қаерда эдинг?

Таржимон бахшига саволни такрорлади. Менгзиё жавоб берди:

– Тўйда.

– У ерда нима қилдинг?

– Достон айтдим.

Терговчи қайси достон, унинг мазмун-моҳиятини сўради. Бахши “Алпомиш”ни қисқача айтиб берди. Таржимон унинг гапини билганича русчада такрорлади. Савол бермиш ўйланиб хонада у ёқдан-бу ёққа бориб келди. Сўнг Менгзиёнинг рўпарасида тўхтаб узоқ гапирди. Таржимон тагин тўтидай такрорлади:

– Алпомиш яккаҳоқим бўлган. Подшолик қилиш учун уруш қилиб, оддий одамларни азобга қўйган. Сен шуни мақтаб достон айтгансан...

– Достон айтишим чин. Лекин Алпомиш сиз айтгандай одам эмас. Ана Ултонни ёмон деса бўлади.

– Вей, қандай одамсан ўзи?! Алпомишнинг ёмонлигини билмаган эканман, кечиринглар, десанг бир жойинг камайиб кетадима? – деди таржимоннинг жаҳли чиқиб.

– Бўлар гап шу бўлса, ўтирик (ёлғон) айтайма?

– Алпомиш жон жигарингмиди, бунча тарафини оласан?

Менгзиё газаб ва ачиниш қоришган нигоҳи ила таржимонга тик қаради. Нимадир демоқчи бўлиб оғиз жуфтлади. Аммо рўпарасида турган кимса чаққонлик қилиб терговчига қарата:

– Бу одам бўлмайди, – деди. Шу асно бахши яна калтак остида қолди. Бу азобларга энди чидаб бўлмасди. Менгзиёнинг оёқ-қўли қанчалик шалвираб қолган бўлса, руҳияти унданда баттар аҳволда эди. Уни диққат билан кузатиб турган терговчи:

– Манави қоғозга имзо қўйсанг бўлди, ишинг ёпилади, – деди. Менгзиё унинг нима деганини билгач таржимондан:

– Бармоқ босганимдан сўнг нима бўлади? – деб сўради.

– Ҳаммасидан қутиласан. Икковимизам тинчиймиз. Буларди айтганини қисанг ёмонлик кўрмайсан, – деди. Унинг сўзига ишонган ва ўзга чораси йўқлигини яхши билган Менгзиё ҳужжатни имзолади. Бу айбномада қуйидагича хулоса битилган эди: “Маҳбус Менгзиё Тангриқулович ақл-ҳуши жойида бўлгани ҳолда ўзини телбадек тутиб, терговнинг оғир кечишига сабабчи бўлди. Ҳолбуки, биз унинг ниҳоятда хавfli нусха эканини, турли маросимларда эскилик сарқити бўлган эпосни айтиб, одамлар орасида яккаҳоқимлик ва аксилшўровий ғояларни тарғиб қилаётганини аниқладик. У олиб борилган тергов жараёнида бу айбларга тўла иқрор бўлди.

Тангриқулович Менгзиё хатосини тан олишдан аввал терговни чалғитиш мақсадида рус тилини била туриб, саволларимизга атайлаб ўз тилида жавоб қайтарди. Миллатчилик қилди. Азиз вақтимиз қанчалик исроф бўлишига қарамасдан терговни тўхтатиб, маҳаллий таржимонни чақириб, унинг холис хизматидан фойдаланишга мажбур бўлдик ва ҳоказо...”

* * *

Кўп вақт ўтмай, Менгзиё ва унга ўхшаган яна ўттиз-ўттиз беш чоғли кишининг оёқ-қўлини занжир-кишанлар билан маҳкамлаб, темирйўл вокзалига олиб боришди. Буларнинг барчаси бахши каби арзимас сабаблар билан маҳкамага келтирилган ва энг оғир жиноятчи деб топилган эди. Йигирмадан ортиқ қизил

аскарлар уларни бирма-бир саноқдан ўтказиб, ҳаммаси жойида эканига қайта ишонч ҳосил қилгач, вагонга чиқара бошлади. Юк учун мўлжалланган вагон темир панжара билан хоналарга бўлинган ва ҳар бирининг эшигида отнинг калласидай қулф осилиб турарди. Улар маҳбусларни қафасга қамаб, қулфлаб қўйишди. Сўнг қайта саноқ ўтказиб, вагон эшигини орқасидан ёпишди. Поезд чўзиқ сигнал чалиб, қаттиқ тебрани-ю, оҳиста юриб кетди. Борган сари унинг тезлиги ошиб, бир маромдаги тарақ-туруғи кучайиб, қулоқни қоматга келтирар даражага етди. Маҳбусларнинг барчаси ўз дарди билан бўлиб жим ётишар, кўпчилиги мадорсизлик ва сўнгсиз азоблардан деярли ҳушсиз бўлиб қолган эди. Менгзиё ҳам анча-гача нималар бўлаётганини билмай ётди. Унинг кўз ўнгидан баҳорги яйлов ва қирда тикланган ўтовда чордона қуриб ўтирган отаси, сал нарида қўй соғаётган онаси ва ҳайровдан энди қайтиб, кунчувоқда товланиб ётган укаси ўта бошлади. Кейин Ойдин кўриниш берди. Шу пайт ўғли қоқилиб йиқилди ва: “Ота-а!” деб йиғлаб юборди. Чўчиб тушган Менгзиё бу воқеа хаёлидан ўтдимми ё туш кўрдими, билолмади. Қўнгли хижил бўлиб, бу ёнбошига ағдарилиб ётди. Ёғоч ўрин баданига ботиб кетган бўлса-да, туриб ўтиришга мажоли етмади. Боз устига темир изга бош ураётган филдираклар миясига келиб тегаётгандай асаб толаларини таранглаштирар эди. Тиш оғриғи каби бироз заиф, аммо муттасил азоб беради. Менгзиё буларнинг барчасидан қутулиш учун бутун вужудини қулоққа айлантириб, темир товушни тинглай бошлади. Бу шовқин аввал аллақандай оҳангга ва аста-секин куйга айланди. Сўнг дўмбиранинг сеҳрли овози бутун оламни тутгандай бўлди. Шундан сўнг Менгзиё озгина чалғиса, бу куй яна совуқ темир товушга айланиб қолишидан чўчиб қўшиқ айта бошлади:

Оқар дарё мурдор бўлмас,
Саксон кўптак сориса.
Бир қапгир ош элга етар,
Бошига Хидир дориса.
Ботир йигит шул бўлар,
Ёвдан юртин кўриса.
Шоир киши шул бўлар,
Сўзи юртга пориса...

У ўз-ўзига терма айтар экан, Ултоннинг фармони билан Қалмоқ чўлига сургун қилинган бахшилар кўз ўнгидан ўтиб, алами бўғзига тиқилиб, тобора она юртидан олислаётган поездда борса-келмасга кетиб борарди.

* * *

Поезд Сибирнинг қору муз билан қопланган қуюқ ўрмонлари томон елдек учиб борар экан, темир излар Тангриқул бобонинг кўкрагидан ўтгандай кўкайи кесилиб, афтодаҳол бўлиб қолганди. Мўйсафид ўғлининг аҳволи не кечганидан қайғурар, неча ойдан буён Менгзиёдан бирор дарак тополмаганидан хавотирда эди. Бу ҳадик унинг юрагига тошдек оғир ботиб толиқтирарди.

Тангриқул бобо бугун ҳам тонг ёришмасидан бурун туман марказига қараб йўл олди. У одатдагидай чакмонини эгнига ташлаган, бошига қуёнтери телпакни бостириб, қулоқчинини ияги остидан ўтказиб боғлаган, жуссасига яраша узун ва бақувват қўлида қамчини ўйнатиб, отга номигагина уриб қўярди. Унинг қийиқ кўзлари атрофга синовчан боқар, рўпарадан ураётган шамолда кўксига тушган оппоқ соқоли икки ёнга ёйилиб, қозиқ иякли чўзинчоқ юзини кичрайтириб кўрсатарди. Тангриқул бобо тошлоқ йўлда бир маромда йўргалаётган қашқа жийроннинг юришига монанд тебраниб борарди. Туман марказига элтадиган бу тошлоқ йўл Сурхон дарёсининг ўнг соҳили бўйлаб кетган эди. Соҳилнинг икки ёнида ҳам паст-баланд тепаликлар ястаниб ётар, унинг бир томони Боботоққа, иккинчиси Бойсун тоғига бориб туташганди.

Соҳилдаги йўлдан Бойсун тоғи деярли кўринмас ва кун асрдан оғиши билан қуёш ҳув баланд тепаликлар ортига омонат яширингандай бўларди. Шу боис бу ерларга тез қоронғи тушар эди. Нариги қирғоқдаги тепаликлар ҳам баланд бўлишига қарамай, Боботоғ кўзга яққол ташланар эди. Тангриқул бобо мана шу кенг ва бепоён даштни ёриб ўтган дарё соҳилида туғилиб ўсган, феъл-атвори ҳам шунга яраша эди. Унинг кўнгли дашт каби кенг, кекса тепаликлар янглиғ вазмин, мулоҳазали ва айни дамда дарёнинг қуйи оқими каби шижоатли эди. Шу боис ёши етмишдан ошган бўлса-да, тетик ва доим қаддини ғоз тутиб юрарди. Менгзиёни олиб кетишганидан буён юзи сўлгин тортган, бургут-кўз нигоҳи толиққандай таассурот уйғотарди. Боз устига, қадди эгилиб, отамерос асони олиб юришни одат қилганди. Ҳозир ўғлини излаб кетар экан, қаддини янада эгиб, совуқ ҳаводан кўксини тўсишга уринар эди. Тагин кимсасиз йўлда отнинг “так-тук”лаб юриши ва қулоқчини орасидан шамолнинг увиллаб киришидан бошқа сас-садо эшитилмас ва бу сукунатдан қулоғи том битган, фақат ўй-хаёлларгина уни даҳшатли ёлғизликдан қутқарарди.

Мўйсафид шу алпозда анчагина йўлни босиб ўтди. Бир пайт кимнингдир салом бергани эшитилди. Тангриқул бобо жиловни тортиб, атрофга аланглади ва сал наридаги, тўқай ичидаги отликни кўриб тўхтади. Тангриқул бобо томон келаётган йўловчи эллик ёшдан ошган, қорамағиз ва полвон келбат киши эди. У Тангриқул бобога яқинлашгач салом берди. Улар от устида туриб, узашиб кўришди. Минг йиллик қадрдонлар каби қуюқ сўрашишди.

– Йўл бўлсин? – деди бояги йўловчи Тангриқул бобога қарата даштликларга хос жарангдор овозда.

– Шўрчига...

– Ўзим ҳам шундай бўса керак, деб ўйладим. Йўлимиз бир экан, гангир-гунгур қилиб кетамиз-да, а?!

Йўловчининг самимият билан айтган сўздан Тангриқул бобонинг кўнгли ёришди ва шундай йўлдош топилганидан мамнун бўлиб:

– Ҳа, одам захини одам олади. Олис йўлга якка чиқишди хасияти яхшимас, – деди. Сўнг унинг уловига разм солиб қараган мўйсафид: – От дарёни кечиб ўтган кўринади, Хўжамулкиданмисиз?! – деди нариги соҳилдаги қишлоқни назарда тутиб.

– Хўжамулкидан. Товошар бобони эшитганмисиз? – деди йўловчи ўзини танитиб. – Шу кишининг ўрганча ули бўламан.

– Эй, шундай денг! Полвон бобони небараси экансиз-да. Ҳа, яшанг! – деди Тангриқул бобо. Сўнг унинг озиб-тўзиб кетган отига син солиб қараб, гапида давом этди. – Бу жониворди кайитиб¹ қўйибсиз-ку!

– Билмадим, шу саратоннинг адоғидан бошлаб эт ташлади. Бўмаса, оғзи тинмайди. Жегани поримай қолдими, дейман. Ўзи-ку ўлгудай бакуват. Овгаям минаман, бошқагаям. Тиндирмайман. Чарчамайди. Бир-икки вақт дам олсин, деб уйдан чиғармай қўйдим. Ўзгариш қаерда, баттар озиб кетди.

– Ичида иллоти бўса керак-да?

– Бор! Бўмаса шўйтама. Ҳа, бозорлаб жўнадингизма? – деди от эгаси гап даромадини буриб.

– Бозор десаям бўлади, – деди Тангриқул бобо ҳафсаласизгина хўрсиниб. – Молимиз қолиб, жонимиз бозорга тушган. Гуноҳини айтмай, ҳукуматди одами олиб кетган улимди даракляяпман.

– Оббо! Чатоқ иш бўбди-ку, – деди у гап нимада эканини билиб. – Улингизни ким дегич эди?!

– Менгзиё...

Тангриқул бобо ўғлининг исмини айтиши билан йўловчи унинг гапини илиб кетди:

– Менгзиё бахшима?.. Отаси бўлсасизма?! Эшитганман. Бизди қишлоққа тўйга борганда кўришганмиз, – деди фахрланиб. Кейин ўйланиб қолди ва бир муддат ўтиб: – Улингизди Тошқул олиб кетганма?! – деди бу гаплардан унча-мунча хабари бор кишидай салмоқланиб.

– Ҳа, шу Тошқул шўро...

– Ўзи овчиман, – деди йўловчи бобонинг гапини бўлиб. – Қуён, тулки овлаб, терисини ҳукуматга топшираамиз. Ҳозир ҳам хуржун тўла сурланган тери. Шунга райондаги гап-сўздан эшитиб тураман. Мени йўлдан қолдирыпти, деманг, улингизди Шўрчидан излашингиз бепойда! Уларди барини районда жамлаб, Термизга жўнатади. Дарагини шу яқдан топасиз. Шўрчидагилар одамга гап бермайди...

– Ўзимам шундайма, деб ўйладим. Неча кундан бермағон эшик пойлайман. Биров нимасан, демайди. Қоровулга, ҳукуматнинг олдига кирит, десам, кўнмайди. Улим қаердалигини ўзинг айт десам, мен қаердан биламан, бир кунда ундайларди нечови келиб-кетади, дейди.

– Айтдим-ку, булар гап бермайди деб, – айтгани рост чиққанидан қувониб, давом этди у. – Бугундан қомай, Термизга жўнанг. Бахшини Шўрчида олиб ўтирган бўлсаям (қамаб дейишга тили бормади), термизликлар айтса, жавоб беради.

Бу гаплардан сўнг Тангриқул бобо не қиларини билмай ўйланиб қолди. Мўйсафид жиловни кескин тортганидан шашти қайтган жийрон депсиниб олдинга интилар, от эгаси эса уни ёнга буриб тинчлантормоқчи бўлар эди. Бобонинг аро йўлда қолганини кўрган йўлдоши:

– Хоҳласангиз, Шўрчига бориб, сўнг қайтинг. Мен билганимча айтдим, – деди гуноҳи учун узр сўраётган кишидай.

Овчи ўзини айбдордай ҳис қилаётганини кўрган мўйсафид:

– Йўк, жўра, – деди, – газандани калласидан ушлаш керак. Нима бўлса ҳам, Термизга борганим маъқул.

Тангриқул бобо ортига қайтиб кетаркан, ўғли ҳақида эшитган-билган одам топилганидан қувониб борарди. Жийрон эса шашти қайтганидан бир-икки тайсаллади-ю, йўрғалаб кетди. Шамол ҳам энди тескари тарафдан ураётган эди. Бу вақтда кун чошгоҳдан ўтган бўлса-да, қуёш жамолини кўрсатмас, булут қоплаган осмон бўзариб турарди. Эсаётган изғирин эса тез орада қор ёғишидан дарак бераётган эди. Тангриқул бобо йўл-йўлакай дастлаб қаерга бориш керакли-

¹ Кайитиб – “чарчатиб” маъносида.

гини мулоҳаза қилиб, пешин вақтида уйига кириб борди. У деярли юз чақирим узоқдаги шаҳарга бориш учун, аввало, уйининг ёнидан қайтиб ўтиши ва, энг муҳими, оиласидагиларни огоҳлантириб қўйиши керак эди.

Мўйсафид уйда пешин намозини адо этди ва йўл учун емак ҳозирлаб олди. Бободан ўғли ҳақидаги хушxabарни эшитган Марям момо овчини алқаб узоқ дуо қилди. Ўктам эса неча пайтдан буён Тошқул шўрони излаб уйига борар, уни тоггудай бўлса: “Сиздан гинамиз йўқ. Акамнинг қаердалигини айтсангиз бўлди”, деб Менгзиё ҳақида билиб олмоқчийди. Аммо у кўгдан бери Тошқул шўрони тополмади. Ҳозир ҳам тарвузи қўлтиғидан тушиб қишлоқдан қайтганди. Ўктам ҳам янгиликни эшитиб қувонди. Сўнг отаси каби қийиқ кўзлари билан ер чизиб, яғриндор жуссаси билан эшикни тўсди ва:

– Ота, – деди титроқ овозда. – Термиз кўп узоқ йўл. Сизди шунча жойга боришингиз... Акамди ўзим дарақлаб кесам-чи?!

Ўктамнинг сўзларидан сўнг Тангриқул бобога синовчан қараб турган яқинлари мўйсафид бошини кўтариб қараши билан кўзларини олиб қочди. Фақат Ўктам отасига умидвор термилиб турарди.

– Йўқ, – деди Тангриқул бобо унинг умидини пучга чиқариб, – ҳукуматди одами сени ёш бола билиб гап бермайди.

– Лекин...

– Лекин-пекини йўқ! – деди мўйсафид ўғлининг гапини кескин бўлиб. – Гап шу! Энди шўрони уйига боришди бас қи. Қўлида хайр бор одам бу қилиқди қимасди. Туҳматига қолиб кетма.

Ўктам бояги туришида:

– Хўп, – дея бош ирғади. – Сиз келаберинг, хуржунни олиб бориб, отди эгарлайман.

– Хуржунга дадилроқ арпа сол. Йўл узоқ. От чарчайди.

Ўктам отни йўлга ҳозирлаш учун кетгач, Тангриқул бобо дастурхонга дуо қилди. Сўнг рўпарасига келган набирасини тиззасига ўтқазди. Элмурод:

– Бобо, отамди олдига борасизма? – деди болаларча самимият билан.

Тангриқул бобо гўдак кўзидаги соғинчни кўриб юрак-бағри эзилиб кетди ва:

– Ҳа, – деди.

– Мениям олиб боринг.

– У яққа болалар бормайди-да, отажон.

Тангриқул бобо набирасига шундай деди-ю, Элмурод Менгзиёга жуда ўхшаш эканини пайқаб қолди. У ҳам отаси каби кўйкўз, сочи қалин ва қаттиқ, юзи буғдойранг, бармоқлари ҳам тир-

ноқларидай узун ва яна қотмадан келган, ёшига нисбатан новча эди. Тангриқул бобо набирасига қараб туриб, ўғлини кўргандай бўлди ва бўғзига нимадир тиқилиб ачишди. Кўзи ёшланди. Мўйсафид дуо қилгандай кафти билан юзини сийпалаб ёшини артди. Кўзини узмай турган Элмурод бобосининг бўйнига осилиб, юзидан ўпди ва:

– Ундай бўса, отам кеганча кутиб тураман, – деди.

Лабини тишлаб кузатиб турган Марям момо:

– Ҳа, балам-а! – деб юборди.

Тангриқул бобо эса набирасини бағрига босиб, юзидан ҳидлагандай бўлиб оҳиста ўпди. Бобосининг соқоли қитиғини келтирган Элмурод ўзини четга тортди. Тангриқул бобо уни қўйиб юбориб, ўрнидан турди. Бурчакда рўмолининг учини тишлаб жим ўтирган Ойдин бориб эшикни очди. Тангриқул бобо ишонч билан остона ҳатлади.

* * *

Мўйсафид боягидай жийронни йўргала-тиб қишлоқ оралаб борарди. Тепадан пастга қараб тарқоқ жойлашган овул уйлари оралаб ўтган йўл эса гоҳ бурилиб, гоҳ тўғри кетарди. Қишлоқ адоқлаб қолган жойда, қалин тўқайзорга дуч келган йўл бироз тепага кўтарилиб, Тошқул шўронинг уйини айланиб ўтар эди. Ҳозир Тангриқул бобо ўша ерга яқинлашиб борар экан, беихтиёр от жиловини тортди. Бир муддат тадорикланиб, сўнг дарё соҳилидаги тўқай оралаб кетди. Аммо от намхуш ерга чуқур ботган туёғини узиб, тагин бетартиб ўсган жангалзор оралаб юришга анча қийналиб қолди. У гоҳ паттанинг бетартиб ўсган новдаси хуржундан ушлаб қолгани боис бурилиб кетар, гоҳ қалин ўсган юлғун айланиб ўтишга мажбур бўларди. Бундан Тангриқул бобонинг жаҳли чиқарди. Илло, тўғри йўл қолиб, бу ёқдан юришга мажбур эди. Мабодо у йўлдан кетса, шўрога дуч келиши тайин. Тангриқул бобо уни учратиб қолса, аяб ўтирмаслигини ўзи ҳам яхши билар, шу боис имкони қадар шўродан нарироқ юришни истарди. Ҳозир отдан ҳам, тўқайдан ҳам нолимас, фақат шўрони койирди. Ниҳоят, Тошқулнинг уйидан узоқлашиб, шу билан бирга, қишлоқдан ҳам олислаб катта йўлга чиқиб олди. Бу ерда йўл тепалиқдан ошиб тушар ва бир томондан дарё соҳилидаги тўқайзор чегаралаб турган, иккинчи тарафидан эса адирлар кўриқлаб ётган қишлоқ кўздан ғойиб бўлар эди. Тангриқул бобо ўша ердан туриб қишлоғига яна бир қур назар ташлади.

Кўзига шипшийдан тепалар сарғайиб мункайгандай, тўқайзор эса қишлоқнинг баргсиз дарахтлари ила уйғунлашиб қорайиб кўринад эди. Боз устига, дарёнинг юқори қисмидан ўрлаган қуюқ туман манзаралари янада хиралаштириб қўйганди. Мўйсафид буларнинг барчасини оний лаҳзада ҳис этди-ю, отга қамчи босиб, дарё оқими бўйлаб кетди.

Тангрикул бобо борган сари отни қистаб кечгача кўпроқ йўл босишга уринарди. Зеро, қоронғи тушиши билан бу ерда чиябўрилар галаси санғиб юрар ва ҳатто қобонлар ҳам учраб турарди. Буни яхши билган Тангрикул бобо жийронга устма-уст қамчи босиб, намозшомдан бурун Макидон кўпригига етиб олди. Йилнинг бу фаслида кўприк тагидан ўтган сув анча паст ташлар эди. Шу сабаб асрлар бўйлашган кўҳна ғиштин кўприк бу ёқда қолиб, тўғридаги кечувдан бемалол ўтиши мумкин. Аммо мўйсафид терлаган отни муздай сувга кечиришни истамади. Ёнтоқзор оралаб кўприкка қараб юрди. “Тавба, – деб ўйларди у кўприкка яқинлашган сари. – Искандардай жаҳангир пишиқ-пухта кўприк қуриб нима қиларди?! Дунёнинг нариги четидан не бир дарёларди кечиб кеган одам бу ердан сақраб ўтсаям бўларди... Оллони кароматини қаранг, Искандар Зулқарнай дунёга қанча ғавғо сомасин, барибир, қўли очик ўтиб кетди, локин мундайин кўприклар қолабе-раркан”.

Шундай ўйлар билан кетаётган Тангрикул бобо кечанинг бир маҳалида йўлда дуч келган овулга бурилди. У қатор жойлашган пастқам уйларнинг энг чеккадагиси томон бориб, қопағон итларни “Тур! Тур, кет”, деб ҳайдаб, кулбага яқинроқ келиб:

– Кимсан ака... Ҳу-увв Бойбова, – деб чақирди. Кўп ўтмай ичкаридан: “Ҳозир!” деган овоз эшитилди. Сўнг кимдир фонус кўтариб чиқди. У аввал итларни қувиб солди. Кейин:

– Кимсиз?! Келинг! – деди нотаниш йўловчига синчиклаб қараб.

– Меҳмон қабул қиласизма?!

– Меҳмон атои Худо! Келаберинг, – деди уй соҳиби алланечук ҳадик, аммо самимият билан.

– Ассалому алайкум! Бойбова, узр энди, сизди бемаҳал безовта қилдик. Шу денг Термизга жўнаб эдим, кеч қолдим.

– Эҳ-ҳей, Термиз қаерда, биров қаерда!

Бу ёққа бурилиб тўғри қилибсиз. Бемаҳалда йўл унмайди! – деди мезбон энди янада очик чеҳра билан от жиловидан тутиб. – Қани, отдан тушинг-чи. Йўлдо-ош! Ҳо-оо, Йўлдош! – дея уй эгаси ортига қараб чақира бошлади.

Лойсувоқ уйнинг пастқам эшиги очилиб, ичкаридан ўсмир боланинг овози эшитилди.

– Лаббай!

– Уйга меҳмон келди! Сўнг ўзинг берман қара.

Бола онасига ўрин ҳозирлашни айтиб чиқди, шекилли, уйга бирровга кириб, сўнг отаси томон югуриб келди. Қоронғида юравериб кўзи равшанлашиб қолган мўйсафид унинг келишиданоқ ўрта бўйли, тўладан келган йигит эканини фаҳмлади. У етиб келар-келмас салом бериб, меҳмонга қўш қўл узатди.

– Отни олиб бориб жойлаштир, – деди отаси унга жиловни тутқазиб. – Эгарини ечиб ол-да, ошхонадаги кигиздан бировини ётиб қўй. Қун совуқ. Бедадан ташла. Сомон берма тагин.

Йўлдош отасининг гапларига: “Хўп-хўп”, деб жавоб қайтариб олислади. Унинг овозидан мамнунлиги аниқ сезилиб турарди. Афтидан, Йўлдош уйларига меҳмон келгани ва яна жийронни унга ишониб топширишганидан қувонган эди.

Мезбон Тангрикул бобони уйга бошлади. Уй торгина даҳлиз ва унинг икки ёнидаги бир жуфт хонадан иборат эди. Улар ўнг тарафдаги чоғроқ хонага киришди. Бу ерга аллақачон янги кўрпа-тўшак солинган ва дастурхонда бир жуфт зоғора нон бор эди. Тангрикул бобо уй соҳибининг қистови билан тўрға ўтиб, чордона қурди. Мезбон эса пойгакда омонат чўкиб, қўлини кўксига қўйди. Улар узоқ ва қуюқ аҳволлашди. Бу орада Йўлдош қайтиб келиб, қўшни хонага кириб-чиқди. Унинг изидан онаси ҳам ташқарига чиқди, шекилли, эшиклар яна ғийқиллаб очилиб-ёпилди. Ташқаридан ўтиннинг қарсиллаб синган товушига қўшилиб она-боланинг овози эшитилиб турди. Кўп ўтмай остонада Йўлдош пайдо бўлди. У аввал чойнак-пиёла, икки коса суюқ овқат олиб келди.

– Бу нима ташвиш?! – деди Тангрикул бобо астойдил хижолат тортиб.

– Ташвиши борма?! Аллағайтиб бир кебсиз, – деди мезбон – Тўра ака ўша-ўша самимият ила.

Улар бу вақтгача бир-бирлари ҳақида суҳбатлашиб олганди. Энди Тангрикул бобонинг қаердан келаётгани, қаёққа, не сабабдан кетаётгани ҳақида сўзлашиб ўтиришганди. Дастурхонга қаралгач, ўртабўй, тўладан келган ва қалин лаблари осилиб турадиган мезбон гапини боя тўхтаб қолган жойидан бошлади.

– Нимасини айтасиз, меҳмон. Замонасига ўт тушди. Ҳамма ёқ алғов-далғов. Мана, бизам асли тангиҳарамликмиз, – пичирлаб сўзини давом эттирди у. – Шўронинг зулмидан қочиб, шу ерларга кеб қолдик. Янги ҳамсояларга “Ҳеч кимимиз жўқ. Ўзим соғир ўсганман. Яшашдан

қийналиб кўчиб келдик”, дедим... Нима бўлганини сўраманг! Бир кечада қизил аскарлар уйимизга бостириб келиб, отамди олиб кетди. Сўнг душманнинг боласи, деб ўзимди ҳам қистовга олаберди. Ё қочиб, ё ўлиб қутуламан, деб элингизга қараб келабердим. Қанча сўраб-суриштирдим. Сўнг билсам, отам ўқийдиган китоблар ҳукуматга қарши ёзилганмиш. Товба, дейсан киши. Хув, бурунги замондан қоган китобди уларга нима алоқаси боракан?! Бизди боболар бу китобларди ёзганда дунёсида шўро борлигини билмаган бўса керак?!

– Рост-рост, жўра. Улимда қандай гуно бор эди? Қиладиган хунари ёғоч жўниб, қора уй (ўтов), отга эгар, одамга дўмбира ясаш. Наридан борса, қишлоқдаги тўйларда, дoston айттарди.

– Эй, улингиз юзбошимиди?! – ҳовлиқиб сўради мезбон.

– Ҳа, тўй-пўйга бориб туради.

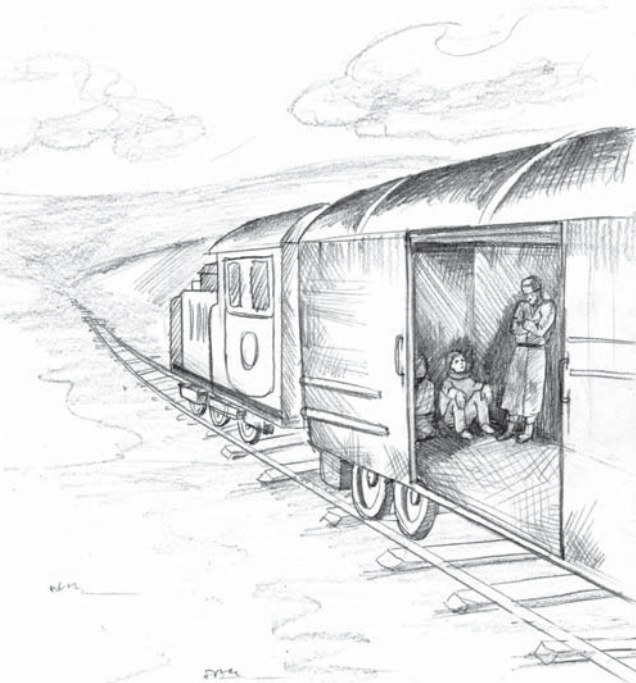
– Бўлди-бўлди! Униям тангиҳарамлик бахшидай дoston айтгансан, халқди миясини заҳарлагансан, деб олиб кетган. Булар уйда жимгина китоб ўқиб ўтирган одамди қамайди-ю, уни кўшиқ қилиб айтганди тинч қўяма?! Нима бўганда-ям, элди манаман деган ғужурли жигитларини саралаб олиб кетяпти уккағарлар!

– Тушунмай қолдим. Ҳеч замонда кўшиқ айтган одамди қамайди-ю?! – деди Тангрикул бобо эшитаётган гапларига ишонмай.

– Замонаси шуйтиб ақлдан озиди қолди-да, меҳмон бобо!

Бу вақтда Ойдин ўғлини бағрига босиб ётар, ундан сал нарида Марям момо ҳам ухлай олмай, у ёндан-бу ёнга ағдариларди. Ойдин қайнотаси кексайганида бундай сарсон бўлиб юргани, қайнонасининг ороми йўқолиб, бир аҳволда ётганида ўзини айбдор санарди. У Тошқул нима учун Менгзиёнинг номини қорага чиқарганини тахмин қилар, шўро шундай қабоҳатга қўл уришига ишонишни ҳам, ишонмасликни ҳам билмасди. Ойдин анча йиллар аввал унинг асл қиёфасини кўрган, ўшандаёқ Тошқулнинг неча пуллик одамлигини билган эди. Лекин барибир бунчалик паст кетишини кутмаганди.

Ўшанда Ойдиннинг бўйи етиб, қалби гўзал туйғулар ошёнига айланган пайт эди. Барча тенгдошлари каби муҳаббат дардига мубтало бўлган, севгисини эса қалб қалъасида асраб-авайларди. У бошқалар каби ўз дил тугёнини очиқ-ошкора айтишни сира истамас, туйғуларини кўз-кўзлаб сўзлайдиганларни ўлгудай ёмон кўрарди. Ойдин муҳаббатни Яратганнинг

энг катта инъоми деб билар, бу тортиқдан вужуди қушдай енгил тортиб, осмонда парвоз этгиси келарди; қулочини кенг ёйиб ям-яшил қирлар оша югуришни, азим тоғларни ва кекса дарахтлардан янги унган майсаларгача бағрига босишни хоҳларди. Бу истак кучайгани сари танаси тобора тўп ўтмас кўрғонга айланиб борар, беихтиёр сирини ошкор қилиб қўймаслик учун мум тишлагандай жим юрарди.

У аксари бўз болалар ва тенгдош дугоналари билан қишлоқ ва дарё оралиғида мол боқар экан, муҳаббатига сазовор бўлган йигитни зимдан кузатишни, дарё соҳилидаги қўл ёнига бориб, ширин орзулар оғушида ўтиришни хуш кўрарди.

Баҳорнинг серёгин кунлари дарё қишлоқ яқинигача тошиб оқарди. Ёзга яқинлашган сари сув орқага қайтиб, қишлоқ ва дарё оралиғида кенг майдон очиларди. Бу майдонда катта қўл ҳосил бўлади. Дарёнинг юқори қисмидан бир ариқ сув қўлга оқиб келар ва қуйидан катта оқимга қўшилиб кетарди.

Бу қўл Ойдиннинг кўнгли каби тиниқ ва сирли эди. Сувнинг мусаффолигидан тубидаги майда тошларгача аниқ кўриниб турарди. Чўпон болалар тушлик пайти уй-уйларига тарқайди. Улар кетгач, қизлар атрофини буталар ўраб олган қўлда чўмилар эди.

Ўша кунди дугоналари келмай, Ойдин ёлғиз бўлиб қолди. Ўғил болалар уйига кетишини пойлаб ўтирди. Болалар қўйуподасини ҳайдаб жўнагач, атрофда ҳеч ким қолмаганига ишонч ҳосил қилиб, рўмолини ечди. Этагини хиёл кўтариб сув кечди.

Узун ва бўлиқ оёғи сувда эгри-бугри ва калта бўлиб кўринди. Бундан Ойдиннинг завқи келди. Яна бир-икки қадам ташлаб кўлнинг чуқурроқ жойига борди. Саратоннинг иссиғида танга роҳат берган сув қалбига ажиб туйғу инъом этди. Ойдин этагини қўйиб юбориб, нозик бармоқлари билан кулоқ-бурнини беркитганча сувга шўнғиб чиқди. Сувдан бош кўтариши билан ҳарир либоси танасига чиппа ёпишди. Сочидаги сув дурдай томиб кўксига тушди. Ойдин кафтини сув юзида юрғизиб осмонга қаради. Сўнг бир ҳовуч сувни олиб, юзини чайди. У энди кўлдан чиқмоқчи бўлиб олдинга юрган эди, буталар орасида қараб турган кимсани кўриб додлаб юборди. Кўлнинг саёз жойида ўтириб олиб, танасини номаҳрам нигоҳдан яширди. Бояги кимса эса: “Жим! Тусс! Жим бўлсанг-чи!” деб бута ортидан чиқиб келди. Ойдин рўпарасида Тошқулни кўриб:

– Номаҳрамга кўз тикишга уялмайсанма, ерютгур, – деди. Тошқул эса соҳилда турган рўмолни олиб юзига босди ва:

– Нимага номаҳрам бўларкан? Эртага энам совчи бўлиб боради, – деди.

– Бекорди айтибсан!

– Бекормас, Ойдин, сенда кўнглим бор.

Ойдин унинг хотиржам гапиришидан негадир кўрқиб кетди. Сўнг Тошқул аввалдан қизларнинг чўмилишини пойлаб юрган бўлса-я, деган хаёлга борди ва:

– Наҳс босган кўнглингга ўт тушсин! – деди алам ва изтироб билан. – Сенга теккандан кўра қаро ерга кирганим дуруст. Кўзимдан йўқол, занчалиш!!!

Бу гапдан Тошқулнинг жаҳли чиқди.

– Кўлда чўмилаётганингни онгдан кўриб қолганимни бировга айтсам, сени махов ҳам хотинликка олмайди, – деди.

– Олмаса-олмас, кўзим учиб тургани йўқ... ифлос кўлингни рўмолимга текизма!.. Бўмаса, ҳозир бақираман.

Тошқул ноилож ўрнидан турди. Лекин паст келгиси келмай:

– Ўйлаб кўр, эртага энам боради, – деб нари кетди.

Ойдин хўнг-хўнг йиғлаб соҳилга чиқди. У аччиқ изтироб ила рўмолини олди. Унга Тошқулнинг қўли теккан деб лой ва қумга ишқалаб қайта-қайта чайди. Аммо барибир кўнглидаги губор тарқамади.

Ойдин ҳозир шу воқеани эслаб, бир вақтда икки уйдан совчи келгани ва у Менгзиёни танлагани учун Тошқул аламини олаяпти деб

ўйлади. Бундан хўрлиги келган Ойдин: “Занчалиш... кўрқоқ!” деди. Марям момо унинг товушидан сергак тортди ва:

– Келин, тинчликма? Нима деяпсиз? – деди. Ойдин беихтиёр овоз чиқариб гапириб юборганидан уялди ва:

– Ёмон туш кўриппан, – деди. Сўнг йиғисини қайнонасига сездирмаслик учун рўмолининг учини тугун қилиб қаттиқ тишлади ва Элмуродни бағрига босди.

* * *

Юмуш билан андармон бўлиб юрган Ўктам уйлари томон келаётган уч-тўрт чоғли кишига кўзи тушди. Булар шу қишлоқнинг нариги учида яшайдиган қариндошлари бўлиб, эшак миниб келаётган момо – Тангриқул бобонинг опаси, ёнидаги басавлат киши Қобил ака – унинг катта ўғли, орқароқдаги ёш йигит Шодиёр эса Ўктамнинг бўласи эди. У меҳмонларни олисдан туриб таниди ва:

– Чеча, – деди уйга қараб.

Сигир соғиб қайтаётган Ойдин қайин укасининг чақирғини эшитиб, унга терс тамондан товуш берди:

– Чақирдингизми, кенжа?

– Уйга одам келяпти, – деди Ўктам қўли билан йўлни кўрсатиб ва янгасига ўгирилиб қараб. Ойдин меҳмонларни кутиб олиш учун уйга томон юрди. Ўктам ҳам юмушни ташлаб, янгасининг изидан кетди.

Зарифа момо билан ўғли Қобил ака Менгзиёни олиб кетган куни ҳам келиб, қариндошларига тасалли бериб кетишган эди. Бугун ҳам Менгзиёнинг аҳволи не кечгани, ундан бирор дарак борми-йўқлиги ҳақида билиш учун келишганди. Зарифа момо эшакдан тушар экан, кутиб олишга чиққан Марям момога қарата:

– Қариндошнинг товуши қоронғида таниш деб келабердик, – деди.

– Бинойи, бинойи, эгачи, – деди Марям момо қайнопасининг қошида гиргиттон бўлиб. – Қани, уйга кирингизлар. Элмурод, кўлга сув ол. Ўктамжон, ўзинг қара, болам!

Марям момо меҳмонларни уйга бошлади. Аввал Зарифа момо, сўнг бошқалар йўл тортди. У ишонч билан қадам ташлашдан саксон ёшли кампирга сира ўхшамас, юзининг тиниқлигидан ҳеч бир заҳмат чекмагандай таассурот уйғотар, жуссасини бироз эгиб юргани билан ҳамон новча бўлиб кўринарди. Ўғли Қобил ҳам онаси каби бўйчан, тўладан келган қорамағиз киши эди. Учунчи меҳмон эса ўрта бўйли, оқсариқ ва

доим кулиб турувчи Шодиёр эди. Улар ёшига қараб изма-из уйга киришди. Зарифа момо ортида келаётган ўғлига:

– Ўт, – деб уй тўрини қўли билан кўрсатди.

– Ўзингиз тўрланг, эна, – деди Қобил.

– Эркак киши бор жойда аёллар тўрга чиқмайди, болам!

Қобил шундай жавоб эшитишни аввалдан билар, аммо ҳурмат юзасидан камтарлик қилган эди. Шу боис онасининг гапи тугамасдан бурун эпчиллик билан тўрга ўтиб олди. У икки қават кўрпачада чордона қуриб ўтирди. Бошқалар ҳам ёши ва ҳурматига қараб жойлашди. Зум ўтмай ўртага дастурхон ёзилиб, уй соҳиблари топган-тутганларини дастурхонга қўйди. Бу вақтда аллақачон оқшом чўккан эди. Зарифа момо укасининг қаерда эканини сўради. Гоҳ Марям момо, гоҳ Ўктам навбатма-навбат гапириб, Тангрикул бобонинг қаёққа кетгани ва шу кунларда аҳволлари не кечаётганини нақл қилди. Меҳмонлар уларнинг кўнглига тегадиган сўз айтиб қўйишдан чўчиб, эҳтиёткорлик билан Менгзиёнинг келгуси тақдири ҳақида мулоҳаза қилишарди:

– Тошкул бир жугурдак, – деди Зарифа момо югурдак сўзига урғу бериб. – Ҳукумат нима деса, шуни қилади. Ойланайин, Менгзиёжоннинг бегуноҳлигини билиб қўйиб юборади. Боврунгиз тўлиб, тўй қилиб қоласиз. Ана шунда Тошкулди юзи қорайиб, узра сўраб келади.

– Илойим, айтганингиз кесин, опажон! – деди Марям момо кўз ёш қилиб.

– Менгзиё билан ариқ қазишга борганим сира эсимдан чиқмайди, – деди Қобил гап даромадини буриб. – Ҳув, тегирмонга келган ариқди дарёгача қазиб боришимиз керак эди. Эрталаб Шойдуллани уйдан сал баландда қазишди бошладик. Кун чашга бўлабериб Шойдулди улини чақирдим. Ўзиям хотини билан уйга кириб-чиғиб турбеди... Ули бизга томон жўнайбериб, биров чақирдима, орқасига қайтди. Сўнг салом бериб келди. Болани олдига бир бел лойни қўйиб, “Бориб отангга айт, ўчоқтош¹ ташладим”, дедим. Уккагарди ули кўзини пирпиратиб, отам уйда жўк, деса бўлама?! Бўмаса, энангга айт, дедим. Икковиям момоларди уйига кетган, дейди. Билиб туриппан: эриям, хотиниям уйда!..

– Ҳа, ўлмабди. Бир чўмич овқат билан бири икки бўлиб қолама? – деб гапга аралашди Марям момо.

– Бу ёғини эшитинг-да, чеча, – деди лабида кулги ўйнаб Қобил ака. – Болага отинг ким, дедим. Воситми, Қосимми, деди. Сўнг, ке, кўришамиз, деб қўлидан маҳкам ушладим-да, отанг қаердалигини айтмасанг, чўчоғингни кесиб оламан, дедим. Шу кўлимдан чиғиб кетаман деб чиранади, денг. Маҳкам ушлаб турабердим. Охири кўзи гириллаб жилағидай бўлиб, уйда энам билан отам дашилиб ўтирибди, деса бўлама!.. Бориб отангга Қобил бобом чўчағингни кесиб оламан деди, уйдан чиқмасангиз, сиздиям шундай қиларкан, деб айт, дедим.

Бу гапдан сўнг гурр этиб кулги кўтарилди. Шодиёр ичини ушлаб йиқилгудай бўлар, Ўктам ҳам овозининг борича хохоларди. Зарифа момо эса:

– Ҳа, ишларинг тушсин... Кап-катта одамгаям шундай дейма? – деб юзини рўмоли билан тўсиб куларди.

– Кейин нима бўлди? – деди Шодиёр бироз ўзини ўнглаб.

– Нима бўларди, зиғир мойди паловидан тўйдик, – деди Қобил ака ошни ҳозир еб тугатгандай қорнини сийпалаб.

– Одамларда оқибат қомади, – деди Зарифа момо бояғидай салмоқдор оҳангда. – Бўмаса, шунча гап-гаштак орттириб ўтирмай, ошини пишириб, бермон кенглар, деса, бир жойи камайиб кетама?!

– Ўзи бир ҳазил қилгиси кеган, – деди Қобил ака Шайдулланинг ёнини олиб.

– Ҳазилиям, чиниям шу. Ўчоқтош дегани эскидан қоган гап, болам. Бир овуз овқат билан биров бир нарса бўлиб қолмайди. Локин буям одамди садағасидай гап... Шайдулга ўхшаган кўлидан хайри қочган, оқибатсиз одамларди дастидан дунё бузилиб боряпти!

Қобил ака гапнинг яна бу тарафга бурилиб кетганидан ноқулай аҳволга тушди. У неча кундан буён Менгзиёнинг қайғуси билан ёниб юрган қариндошларини бироз чалғитиш, инчинун, бу каби сўзларни унутиб, кўнгилочар гурунлардан айтиб, кайфиятини кўтармоқчийди. Шу боис онасининг сўзларини тинглаш баробарида Элмурод билан кўз уриштириб, гоҳ юзини бужимайтиб, гоҳ тилини чиқариб, ўйин қилиб ўтирди. Қобил акага тақлид қила-қила, ахири Элмурод кулиб юборди. Барчанинг диққати унга қаради. Зарифа момо ҳам гапдан чалғиб, болани эркалай кетди ва ҳар ким ўзи истаган одам билан суҳбатлаша бошлади.

1 Шундай одат бор – ариқ қазиётган ҳашарчилар кўнгли тусаган одамга: “Ўчоқтош ташладик”, деб ошарга ишора қилади. Ўзига хос меҳмондўстлик ва бағрикенглик билан ҳашарчиларни ошарга тақлид қилади. Гарчанд қазилаётган ариқнинг уларга алоҳаси бўлмаса ҳам.

(Давоми келгуси сонда.)

Шавкат РАҲМОН

Ёш ўзбек шоирларига

Сўзларни қайрайлик,
обдон тоблайлик,
идрок-ла совитиб тагин қайрайлик,
Ўзбекнинг қорақўз болаларига
битта дунё қолсин ҳайратлик.
Битта дунё қолсин мустаҳкам,
эшилган пўлатдай дарёлар қолсин,
Чақилмас тошлардай бир тоғлар қолсин,
мусаффо хаёллар,
самолар қолсин.
Сўзларни қайрайлик,
дўстлар, жўралар,
зафлат тўшагида ётмай, шошайлик:
яшамоқ, курашмоқ, ўлмоқ сирларин
болакайлар учун очайлик.
Битта дунё қолсин мустаҳкам,
унга посбон бўлсин ўтқир шеъримиз,
токим бу дарёлар бемалол оқсин,
болаларга қолсин жаннат еримиз.
Сўзларни қайрайлик,
тагин қайрайлик,
токим кескир бўлсин бамисли олмос.
Ўтқир сўз қолмаса шоирларидан,
ўтқир сўз қолмаса...
ҳеч нарса қолмас.

Фото: Рустам Назармағ

Сўзи шавкатли шоир

Ўтган асрнинг 70-йиллари охири – 80-йиллари бошларида ўзбек адабиётига тоза рух, жарангдор овоз, поэтик тозарган соф адабий об-ҳаво кириб келди. Шавкат Раҳмон ана шундай тоза ҳаво олиб кирган шоирлардан бири эди. У катта одамларнинг кичкина, арзимас, юмушлари, хатти-ҳаракатлари ҳақида эмас, аксинча, кичик, содда одамларнинг катта-катта дардлари, пўртанавор рухий кечинмалари, ташвишлари, кўнгил оламининг турли товланишлари ҳақида куйлади. Шоир ижодида оламни поэтик идрок этиш, рамзлар, мажозлар орқали инсоннинг ички кечинмаларини табиат манзаралари билан қоришиқ тарзда тасвирлаш асосий ўрин тутди. Ижоди шахсиятидан, шахсияти ижодидан айри бўлмаган Шавкат Раҳмон XX аср ўзбек шеърлятида алоҳида ҳодиса сифатида ўчмас из қолдирди.

Шоирнинг “Рангин лаҳзалар”, “Юрак қирралари”, “Очиқ кунлар”, “Ҳулво”, “Гуллаётган тош” каби тўпламларини бир марта ўқиган китобхон, аниқки, уни қўлдан қўймайди. Сабабки, шоир шеърларида қалб ва руҳнинг тасвири – суврати бор. Унинг ҳар бир шеърда инсоний қалб фожиаси, миллаттарварлик изтироблари, инсонни мукамал кўриш умиди бўртиб туради. Шеърларида бутун борлиғи билан Ватан, Хурлик, Миллат саодати учун қурашаётган Шахс гавдаланади.

Шоирлик касб эмас, шеър ҳам ботмон-ботмон ёзилавермайди, ёзилиш сабаблари бор, вақти-соати бор. Шеър буюк севингдан ёки буюк фожиадан дунёга келади, танҳоликда яралади, танҳоликда ўқилади.

Озод Шарафиддинов билан.

Шавкатнинг лирик қаҳрамони жуда юксак маънавият кишиси – у тинимсиз покликка, ҳалолликка, виждонийликка интилади, чунки ноҳалол кўллар билан дунёни меҳрига ўрад бўлмаслигини яхши билади. Ана шу юксак маънавият унга бошқалар қаринида ҳам юксак талаблар кўйишга асос беради.

Озод Шарафиддинов

Шоир шеърини "таинда қудратли дарёлар" бор уммонга ўхшайди. Шу доис ду шеърлар одални ўйлантиради. Улар замирида қатма-қат маънолар мужассам. Инсонга ўзлигини эслатади. Унинг тасоратли шеърлари руҳиятга қанот бақишлайди, қалбга қувват беради.

Баҳодир Карим

ХУЛВО

ШАВКАТ
РАҲМОН

Турсунбой Адашбоев, Эркин Воҳидов, Хуршид Даврон ва бошқалар билан Ўшда

Шоирнинг шеърлари истибодга, зулмага, ёмонга қарши қайрилиб, билмурлашиб кетган кристаллга ўхшайди; ёруғликка, эркака, озодликка интилиб, тошнинг ёриб ўсишига меҳрига мензайди. Назарида, шоирнинг шахси – фаолияти ҳам, ижоди – асарлари ҳам сиқик, биқик, қирғоқнинг темир продасига қарама-қарши оқиб, қаршилик, зидлик туфайли тиниқлашиб, шаффофлашиб кетган пок сувларга ўхшайди.

Салим Ашур

Башар фожиясини, миллат фожиясини ўзиники биллиб ўртанган шоир ҳақиқий шеър бахтига музассар бўлади. Шеър ўзини ўлим билан юзма-юз туриб танлашган билан бародардир.

Абдулла Орипов, Ҳалима Худойбердиева ва бошқалар билан ижодий учрашувдан сўнг.

Шавкат Раҳмон – руҳи кескир шоир, шу сабаб сўзи, образлари, тандиҳлари кескир ва қонғалаш. У шеърини ҳеч қачон кўнгли эрмиш, руҳини интиқликларини намоеъ этиш воситаси деб қарамаган. Уни шоир қилган ҳам, уни адоқсиз замбодалик қурғонга итқишган ҳам ўз миллатига тексиз муҳаббат туйғуси эди.

Қозоқбой Йўлдошев

Шавкат Раҳмон бир шеърда ўжарлигини мардона тан олади. Шавкатнинг ўжарлиги шунда эдики, у ўзига ҳам, ўзгаларга ҳам ўта талабчан эди. Ҳаётга, одамлар тақдирига лоқайд қарай олмас, иймон-эътиқод, ахлоққа зид ҳар қандай хатти-ҳаракатдан нафратланарди.

Муҳаммад Раҳмон

Шавкатнинг шеърларини ўқилганимизда бизнинг ҳам ҳаётга талабимиз янада кучаяди. Кўп нарсаларга кескин ва ўқталроқ қарашга раздатимиз ошиб, майлларимиз бойпандай бўлади.

Иброҳим Ҳаққул

Усмон Азим билан

Наврўз сайлида

Шавкат Раҳмон жасур, исёнкор, шерюрак шоирликни тан олади. "Шоирлик – жасорат сўзинини таржимасидир", деб лўнда таъриф бериши беғиз эмас. Унинг эътиқодига, "Ғалаёнга тўла вужуддан охири дунё бўладир халос". Унинг шеърларида исёнкорлик, ҳужумкорлик, мурасасизлик, ғазаб-нафрат руҳинини ҳокимлиги ва бу принципларга содиқ, содиглигинини бонси шундан.

Салоҳиддин Мамажонов

Шавкат Раҳмон XX аср ўзбек адабиётини чин маънода инқилоб ясаган мардонатор, ҳақиқатпарвар, миллий шоиримиздир. Унинг детакрор шеърини кашфиётлари асрлар оша миллатимизнинг боти тоғларига хизмат қилади. Адабиёт ҳам ибодат эканлигини чуқур англаган барҳаёт шоиримизнинг овози мангура Сулаймонтоғ қадар юксалиб тураверади.

Асқар Маҳкам

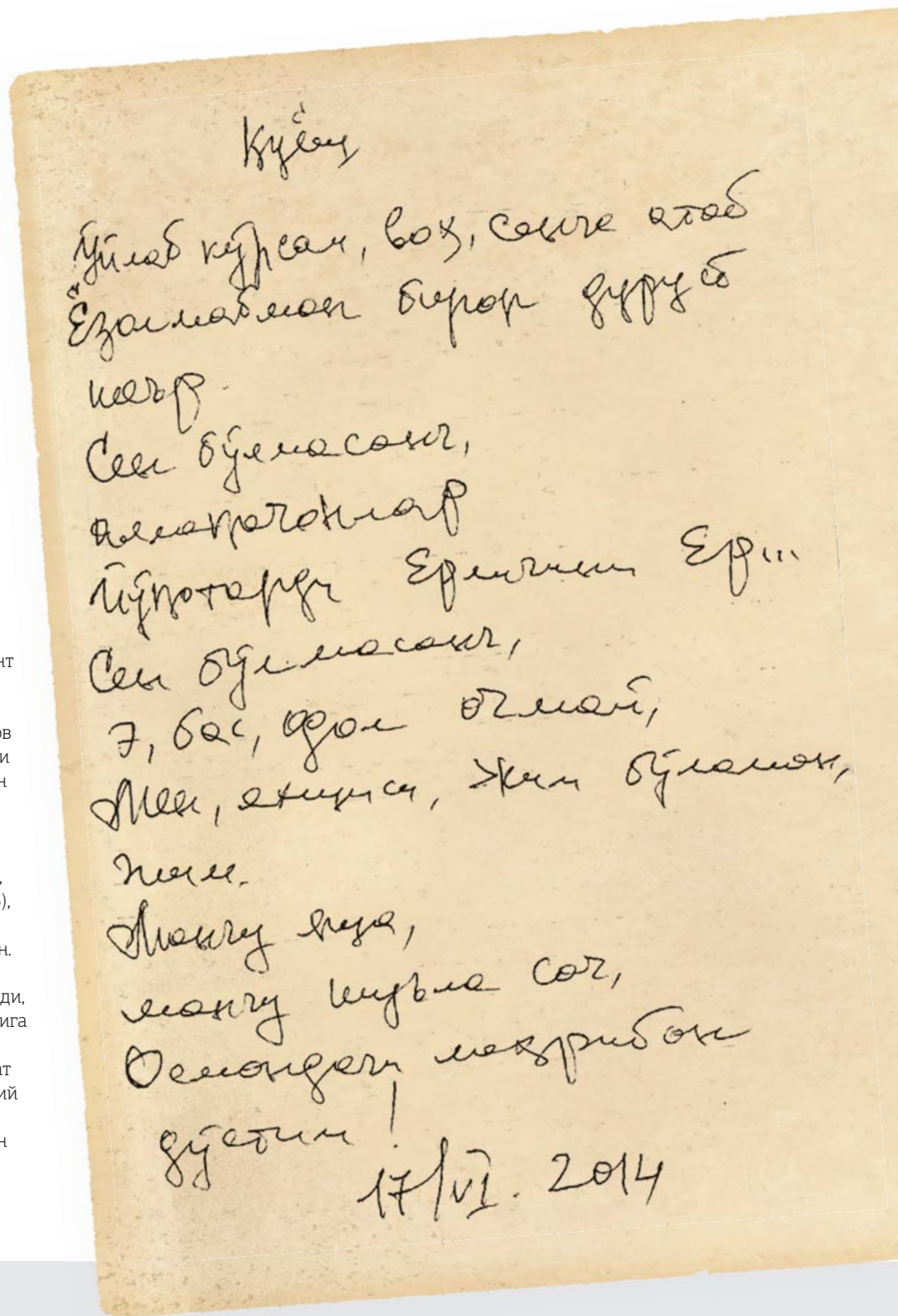
Испания сафари. 1989 йил.

Ҳусан МАҚСУД
тайёрлади.

Абдурахмон АКБАР

1962 йилнинг 22 апрелида Тошкент вилояти Янгийул туманидаги Ниёзбош қишлоғида туғилган. “Кичкинтой ва пахтаой” (М. Қодиров билан биргаликда, 1987), “Сўзловчи ёмғир” (И.Дониш, Д.Шокиров билан биргаликда, 1990), “Эҳтиёткор тошбақа” (1991), “Ёзнинг туғилган куни” (1992), “Қуйлаётган боғ” (1994), “Ўйинқароқ булутча” (1996), “Ўрдакчам”, “Жонли саватча” (2005), “Ўйқучининг тушлари” (2006) каби тўғламларда асарлари чоп этилган. 2006 йили Абдурахмон Акбар бетакрор истеъдоди, серқирра ижоди, ҳалол хизмати ва болалар адабиётига қўшган салмоқли ҳиссаси учун “Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими” фахрий унвони билан тақдирланди. Шоир 2015 йили ўзи туғилиб ўсган Ниёзбош қишлоғида вафот этди.

Қувноқлик ва ўйноқилик, ғамгинлик ва дардлилик. Бу Абдурахмон Акбар шеърларининг умумий қиёфаси. Лекин шоирнинг ҳар бир шеърида бола қалбини сезамиз. Бу қалбда табиат ва жамият ҳақида илк беғубор тасавурлар мавжуд. Буни чин қалбдан ҳис қиламиз, беғуборликдан энтикамиз, ҳисларни уйғота олган шеърларнинг юксаклигига ишонч ҳосил қиламиз.

Кавсар ТУРДИЕВА,
шоира

Саломга яраша алик борми?

Муסיқа санъати бизда азалдан илм сифатида чуқур ўрганилган. Абу Наср Форобий бобомиз махсус рисола ёзиб, муайян куй куннинг қайси қисмида қай пардаларда чалинганда тингловчига қандай таъсир қилишигача батафсил баён этган.

Муסיқа биз учун шифо бўлган. Абу Али Ибн Сино бобомиз бемор қонтомирини ушлаб, юрак уришига мос оҳанг билан хасталикларга даво топган.

Муסיқа кўҳна Шарқда шону шавкат ифодаси саналган. Соҳибқирон бобомизнинг довурак навкарларини ғалабага чорлаган карнай-ноғора садолари ғанимлар қалбига ғулғула солгани аён. Ёхуд Самарқанд боғларида уюштирилган муסיқа базмлари Амир Темур салтанатининг маҳобатини намоён қилгани бор гап.

Бизда муסיқа кўнгил эҳтиёжи, гўзал туйғуларни тараннум этувчи латиф санъат намунаси сифатида юксак қадрланган. “Кўнгил қуввати – хушнавоздин, руҳ қути – хушовоздин”, деб ёзади ҳазрат Алишер Навоий бобомиз “Маҳбуб ул-қулуб” асарида.

Юқоридаги тўрт тасниф муסיқанинг кундалик турмушимиздаги, маданиятимиздаги ўрни қанчалар муҳим эканлигини яққол англайди. Мазкур санъат намунаси бошқа турларга қараганда ҳаётимизга, руҳиятимизга, келажак авлод тарбиясига биз ўйлагандан кўра чуқурроқ таъсир кўрсатаётгани сабабли ҳам давлатимиз раҳбари унинг бугунги аҳволи ва эртанги истиқболига ҳамisha алоҳида эътибор қаратиб келяпти. Шу йил 3 август куни бўлиб ўтган зиёлилар билан учрашув ва айни анжуманда билдирган мулоҳазалар фикримизни тасдиқлайди. Президентимизнинг “Ўртада бегона йўқ” лутфи асосида ўтган самимий суҳбат чоғида муסיқа санъати вакиллари олдида турган катта масъулият борасидаги жиддий танқидий таҳлили ҳаммани яна бир бор чуқур ўйлашга чақиради.

Азизбек АНВАР

1983 йили туғилган. Ўзбекистон Миллий университетида таҳсил олган. “Биринчи китобим” рукнида “Яхши кунлар” шеърий тўплами чоп этилган. “Сени яхши кўраман жуда”, “Осмоннинг охири” китоблари нашр қилинган.

Ўша лаҳзада ҳеч ким устознинг ёнини олмайди, адолат, маданият, санъат яққаланиб, мулзам бўлиб қолади. Мана шу эмасми жаҳолат!

Давлатимиз раҳбари эътироф этганидек, “Албатта, санъаткорларимиз ўртасида халқимиз олдидаги маънавий ва ижтимоий бурчини, фарзандлик қарзини чуқур англаб, ўзини аямасдан меҳнат қилаётган, жамиятимизнинг олдинги сафларида бўлиб келаётган инсонлар оз эмас”. Лекин “Юртимиздаги бугунги ижодий муҳитни кузатсак, у қандайдир турғунликка тушиб, бир жойда депсиниб тургандай, кўпчилик ижодкорларимиз ўз ташвиш ва муаммолари билан ўралашиб қолгандай таассурот қолдиради”. “Айниқса, маданият соҳасидаги тижоратлашув, шахсий манфаатнинг биринчи ўринга чиқаётгани, гоёвий-бадий жиҳатдан саёз асарларнинг бозори чаққон бўлиб бораётгани ташвиш уйғотмасдан қолмайди”. Бу ҳолатнинг сабаблари ҳақида фикр билдираркан, давлатимиз раҳбари яратилаётган асарларни принциптиал баҳолаш, матбуотда холис ва ҳаққоний рецензиялар, хулосалар билдириш тобора камёб ҳодисага айланиб бораётганига урғу берди. Шу кунга қадар Фарбдан кириб келаётган хатар дея айюҳаннос солаётганимиз “оммавий маданият” таҳдиди баъзи клип ва кўшиқлар, рақслар мисолида ўзимизда урчиб бораётганига ҳамманинг эътиборини қаратди.

Мазкур муаммоларни кўриб кўрмаганга, билиб билмаганга олиб кетаверсак, эртага ўзбек санъатидан, маданиятидан асар ҳам қолмай, дурагай тушунчалар таъсирида улғайган авлод кимларнингдир етовига тушиши ва бу қарамлик охир-оқибат мамлакат қисматини ҳал қилиб қўйиши ҳеч гап эмас. Ҳозирда санъат оламидаги жаҳолат диний мутаассибликдан ҳам хатарли-

роқ тус олаётганига кўз юмиб ўтятмиз. Мавриди келгани учун бир мисол айтай. Шу йил “Истиқлол” санъат саройида берилган концертларнинг бирида сахна маданиятидан мутлақо беҳабар қизнинг оғзидан беҳаё сўзлар чиқиб кетади. Санъат саройи режиссёри, ёши олтимишга етган жонкуяр устоз унга “ҳай-ҳай”лаб билдирган эътирозига жавобан қизалоқ ҳамманинг олдида “тошингни тер” деб жавоб беради. Ўша лаҳзада ҳеч ким устознинг ёнини олмайди, адолат, маданият, санъат яққаланиб, мулзам бўлиб қолади. Мана шу эмасми жаҳолат! Не-не устозлар кўзига тўтиё қилган табаррук сахналаримизни нима учун алифни калтак дейдиган жоҳилларга кўш-қўллаб топшириб қўйдик? “Истиқлол” санъат саройида халққа пешвоз чиқаётганларнинг бунга маънавий ҳаққи бор-йўқлигини қачон жиддий ўйлаб кўрамиз? “Фалончи тўранинг пистончиси концерт қўйишига рухсат беринглари” каби илтимос оҳангидаги буйруқларга қачон қатъий йўқ дейишни ўрганамиз? Давлатимиз раҳбари зиёлилар олдида қўйган ҳаётий саволларнинг мантиқий давоми шу тарзда жаранглайверади.

Президентимиз таъкидлаган яна бир оғриқли жиҳат ижодий дангасалик масаласидир. “Эстрада санъатидаги камчиликларнинг асосий сабаблари ҳеч кимга сир эмас. Кўпчилик қўшиқчилар масъулиятни унутиб, ўз устида ишламай қўйган, изланиш, маҳоратини ошириш, янги ижодий гоёлар билан яшаш, санъат дунёсига, мухлисларга ҳурмат каби тушунчалар уларга бегона бўлиб қолган, десак, қанчалик аччиқ бўлмасин, бу ҳам ҳақиқат”.

Ўшбу танқид тасдиғини “Ўзбекконцерт”даги лицензия олиш жараёнида ҳам кузатиш мумкин. Айни муассаса ҳузуридаги ижодий кўмаклашувчи вакиллар гуруҳи олдида жонли ижро асосида лаёқатини кўрсатишга келган ёш ижрочиларнинг аксари китоббеҳабар. Қўшиқ деб айтаётган яратигининг матни ҳам, мусиқаси ҳам ўзиники, ижрочи ҳам ўзи. Санъатга, устозларга, тингловчиларга ҳурматни, ижодий изланиш йўқлигини шу биргина мисол аниқ-тиниқ кўрсатиб турибди. Агар уларга матни ўзлари ёзмай, китобдан ёки профессионал шоирлардан олиш зарурлигини айтсангиз, дарҳол ижод эркинлигини рўқач қилишади. Шундайларга донишманд Кайковуснинг “Қобуснома”сини қайта-қайта ўқитгинг келади: “Ҳофизлик қилсанг, шеър ёзмоқни ҳам билсанг, ўз шеърингни айтмоққа ҳарис (берилиб кетувчи) бўлмағил, нединким, сенинг шеъринг ўзингга хуш келса ҳам, бошқага хуш келмаслиги мумкин, чунки ҳофизлар халқ шеърининг ровийсидир, ўз шеърининг ровийси эмас”.

Энг ёмони, аксар ижрочилар санъат ривожини кўзлаб эмас, кўпол қилиб айтганда, жигилдонини ўйлаб, машҳурликни, енгил-елпи шуҳрат қозонишни истаб ҳаракатга, аниқроғи, талвасага тушган. Президентимиз уқтирганидек, бундан буён санъатни шоу-бизнесга қориштираётганлар билан мурасасозлик йўқ; “Ўзбекистонда адабиёт ва санъат, маданият, оммавий ахборот воситалари, маънавият ва маърифат бизнесга айланмаслиги шарт ва биз бунга ҳеч қачон йўл қўймаймиз.

Кимда-ким бу соҳаларга фақат пул ишлаш, фақат иқтисодий фойда кўриш мақсадида қираётган бўлса, улар, марҳамат, тадбиркорлик, бизнес соҳасига борсин. Мана, бу борада қанча-қанча имконият ва имтиёзлар яратиб беряптмиз – шу соҳага ўтиб ишласин. Лекин ижодий ишларга аралашиб, ўзини ҳам, санъат деган муқаддас тушунчани ҳам беобрў қилмасин. Бунга ҳеч ким ҳеч қачон унутишга ҳаққи йўқ”.

Теран тарихий илдизларга эга санъатимизни, маданиятимизни заволга бошлаётган энг катта омиллардан бири тўйлар бўлиб қолдики, бу масалага ҳам давлатимиз раҳбари алоҳида тўхталиб ўтди. Хонандалар мунтазам тўй олиш, даврадагиларни кўпроқ ўйнатиш мақсадида туркча, эронча, арабча куйларга ҳамда Лотин Америкаси мусиқаларига алмойи-жалмойи сўзлар қўйиб куйлашга одатланишган. Нима деяётганларини на ўзлари, на шаталоқ отиб ўйнаётганлар тушунади. Даврада шовқин-сурон авжга чиқса бас, ҳамён қаппайса бўлди! Шундай пайтда яна “Қобуснома” ўғитлари ёдга тушади: “Ҳофиз бўлсанг арбада (тўполон, кий-чув) қилғувчи бўлмагил, токи арбада сабабидин ҳофизлик тангаси қўлингдан кетмасин ва бошинг ёрилиб, тўнинг йиртилиб, танбуринг синиб, уйингга қайтиб бормагил...”. Президентимиз таъкидлага-

нидек: “Албатта, санъаткорда ҳам оила, бола-чақа бор, уларнинг ҳам ҳаётини эҳтиёжлари бор. Буням тўғри тушунамиз. Лекин ижодни пулга, мол-дунёга алмаштирган одамдан санъат шафқатсиз ўч олади. Охир-оқибатда ҳар қандай ёрқин истеъдод ҳам сўниб, эл-юрт назаридан қолади”.

Зиёлилар билан учрашувда кўтарилган мавзулар орасида яна бир муҳими борки, бу борада ҳар кун, ҳар соат гапириш ва амалий ишлар қилиш маҳали аллақачон етган. “Гап санъаткор одоби, юриш-туриши, кийиниш маданияти, муомаласи билан бошқаларга, энг аввало, ёшларимизга ўрнак бўлиши зарурлиги ҳақида бормоқда”. Бу борада давлатимиз раҳбари телеэкранда ҳам, саҳнада ҳам ибодли ўзбек қизи тимсолини яратган Санобар Раҳмоновани ёшларга ибрат қилиб кўрсатаркан, қайси соҳа вакили бўлишидан қатъи назар ҳаё-андиша аёлларнинг энг биринчи фазилати эканлигини асослайди. Бугун телевидение орқали берилаётган баъзи клипларни оила, фарзандлар даврасида томоша қилиб бўлмай қолгани ҳақида очиқ эътироф этиб, таассуф билан таъкидлайди: “...ҳар бир ҳаракатида Фарбга тақлид сезилиб турадиган, очиқ-сочиқ кийинган ёшларни кўриб, наҳотки шулар ҳам бизнинг фарзандларимиз, бизнинг миллатимиз вакиллари бўлса, деб ўйлаб қоласан киши”.

Айтиб ўтилган муаммоларга фаол муносабат билдириб бориш, навқирон ижрочиларни чинакам санъатга дахлдор авлод сифатида тарбиялаш мақсадида “Ўзбекконцерт” қошида “Ўзбекистон халқ артистлари” клубини ташкил этиш таклифини билдирди Президентимиз. Ушбу таклиф устоз санъаткорлар томонидан мамнуният билан қабул қилиниб, айни пайтда янги клуб ўз фаолиятини бошлади. Ўзбекистон халқ артисти Фаррух Зокиров бошчилик қилаётган жамоа юртимиз ва жаҳон санъат оламида юз бераётган ижодий жараёнларни муҳокама қилиш, диёримиз мусиқа дунёсидаги мавжуд камчилик ва муаммоларни ечиш, ёш истеъдодларни тарбиялаш, маданиятимизни раванқ топтириш жараёнида сидқидилдан иштирок этишига ишонамиз.

Анжуманда ҳам қайд этилганидек, мамлакатимизда ижодкорларга жуда кўп имкониятлар яратилган. Давлат мукофотлари, унвонлар, солиқ имтиёзлари, энг эътиборлиси, давраларнинг, кўнгилларнинг тўри санъат аҳлига топширилган. Муҳтарам Президентимиз уқтирганидек, энди “саломга яраша алик ҳам бўлиши керак. Халқимиз санъаткорлардан яратилган ана шундай имконият ва имтиёзларга яраша жавоб кутишга ҳақли, албатта”.

Баҳодир БАҲРОМ

1990 йили туғилган.
Ўзбекистон Миллий
университетида таҳсил
олган. 2008 йили ёш
ижодкорларнинг Зомин
семинарида иштирок этган.
“Энг сулув армон” (2008),
“Ўттизинчи феврал” (2014)
номли шеърый китоблари
чоп этилган.

Сендан ўзга йўл йўқдир

Билмайсиз

Севмайман деб куйдирасиз-у,
Шеърларимни ёдлайсиз зимдан.
Кўз-қошингиз, бармоқларингиз,
Сочларингиз чиқмас эсимдан.

Вужудингиз майин тебраниб,
Изҳорини этганин баён
Билмайди деб ўйлайсиз-да сиз,
Билмагандай ўйлайсиз, аён!

Билмайсиз-да, ёш, навниҳолсиз,
Тақдир доим кулмаслигини.
Билмайсиз, лек ҳардамхаёлсиз,
Билиб севиб бўлмаслигини.

Ёқмаётган бўлсам, кетаман,
Юрагингиз ўпар изимдан.
Севмайман, деб куйдирасиз-у,
Шеърларимни ёдлайсиз зимдан...

Зебожон

Зебогинам, Зебожон,
Тушларимга кирасан.
Гулбоғлар аро сарсон,
Нимани қидирасан?

Кипригингда ёш кўрдим,
Юрагимни тош кўрдим.
Ўз кўксимга қамалиб,
Қобирғамга бош урдим.

Синса синсин қобирғам,
Яралсин-ей малаклар.
Ортиқ умрим ёқмасин
Сендай жони ҳалаклар.

Фариштам, Зебогинам,
Ишқми – ёруғ юлдузинг?
Хотирамда барҳаёт
“Унутинг” деган сўзинг.

Майли, барин гов йиллар
Силлиқлади бирма-бир.
Лекин нечун тушимга
Кирасан йиғлаб, гапир?!
Излайсан нени Зебо,
Саодат, толе, висол?..
Юрагим тўла йиғи,
Берайми икки мисқол?

Бир қизни севар эдим

Бир қизни севар эдим,
Исмини айтолмайман.
Энди адир оралаб,
Қишлоққа қайтолмайман.

Сўрамай кираверар
Хаёлимга, ўйимга.
У қизни йиғлатганман,
Қорлар ёгсин тўйимга.

Энди узун кечалар,
Сочлари бўғиб чиқар.
Қўллари чаён каби
Чимчилаб, чақиб чиқар.

Уйғонаман, тер артиб,
Шукур дейман, туш экан.
Яхшиям, ёстигимнинг
Ярми ҳали бўш экан.

Бўрондай тупроқ йўлдан
Айланиб борсаммикан?
Сен ҳамон қалбимда деб,
Кўнглимни ёрсаммикан?

...Бир қизни севар эдим,
Исмини айтолмайман.
Ёрилган кўнглим билан
Ёнига қайтолмайман...

Руҳингни қучгим келди

Биргина табассум деб,
Боримдан кечгим келди.
Қулгичингда ўйнаган
Ҳаётни ичгим келди.

Фаришталар жам бўлиб,
Киприкларинг санашиди.
Кўзингга боққан эдим,
Оҳ, кўзларим қамашди.

Юзингга бармогимни
Теккизсам қуймасмикан?!
Турмакланган сочларинг
Шамолни суймасмикан?!

Сендан ўзга йўл йўқдир,
Борай десам – манзилим.
Ёнингда бир хаёлдай
Яшаяпман, севгилим.

Кўп эмас муддаоим,
Танаси йўқ илдирман.
Ўсиб ўсолмаяпман,
Мавжудман-у, беизман.

Қулгичингда ўйнаган
Ҳаётни ичгим келди.
Вужуд... вужуд майлига,
Руҳингни қучгим келди.

Шўх кулгунгиз

Сиз дунёни тўлдириб нурга,
Фариштадай келин бўлдингиз.
Ичга ютиб йиғимни зўрга,
Бахт тиласам “қаҳ-қаҳ” кулдингиз.

Олиб қочдим сиздан кўзимни,
Сўнг ўзимни – олисларга мен.
Кошки, олсам қўлга ўзимни,
Ололсайди руҳи-жоним тин.

Озди, тўзди тақвимлар бир-бир,
Шеърлар битдим дардли имлода.
Ёр, негадир юрагим оғрир,
Шеърда сизни этсам ифода.

Баҳор келди гуллар қўтариб,
Ёз олмалар отиб ўйнади.
Қузда вазмин, қишда чарсиллаб
Ёндим. Ҳижрон омон қўймади.

Севаман деб узун киприклар
Шабнам тутиб келаверади.
Ёлғиз қолсам, йиғласам сим-сим,
Шўх кулгунгиз таскин беради.

Қутлуғ ва улуг даргоҳ

Бир инсон 90 ёшга кира,
пиру бадавлат деб, ҳавас ва
эъвоз билан қараймиз. Унинг
одамларга қилган яхшиликла-
рини эслаб, қошида бош эгамиз.
Халқимизнинг маънавий-маъ-
рифий дунёсини юксалтириш,
элу юрт қорига ярайдиган
чинакам зиёли фарзандларни
тарбиялаш йўлида бемин-
нат хизмат қилиб келаётган
қутлуғ даргоҳ – Самарқанд
давлат университети тўқсон
ёшни қарши оляпти! Тўқсон
йил ичида бу табарруқ дорил-
фунун неча минглаб инсоннинг
ҳаётига зиё, нур таратди,
қанча шахсларни жамиятнинг
гурур-ифтихорига айлантирди
– аниқ ҳисобини айтиш қийин.
Қувонарлиси, бу нуроний уни-
верситет бугунги кунда янада
навқиронлашиб, янада кучга
тўлиб, эзгу вазифасини сидқи-
дилдан бажармоқда. Бу ерда
таълим бераётган устозлару
таҳсил олаётган талабаларни
чин дилдан қутларканмиз,
университет таркибидаги энг
нуфузли йўналишлардан бири –
филология тарихига мухтасар
нигоҳ ташладик...

Жўлибой Элтазаров,
Самарқанд давлат
университетининг
филология факультети
декани, профессор.

Собиржон Тоҳиров,
мумтоз адабиёт тарихи
кафедраси доценти

Бу кўҳна заминда шундай масканлар борки, узоқ асрлар даво-
мида инсониятнинг маданий қатлами, илму ирфон аҳлини оҳан-
рабо сингари ўзига тортиб келади. “Сайқали рўйи замин”, “фир-
давсмонанд”, “балдаи маҳфуза” дея эъвозланган Самарқанд ана
шундай илм ва маданиятнинг қадимий ўчоқларидан биридир.

Мирзо Улуғбек мадрасаси ва расадхонасида дунёвий илмлар-
нинг барқ уриб ривожланишига шоҳид бўлган азим Самарқандда
XX асрнинг йигирманчи йилларида замонавий олий ўқув юрти
фаолият кўрсата бошлади. У ўша пайтда Ўзбекистонда ташкил
этилган иккинчи олий ўқув юрти эди. Бу муқаддас олий даргоҳ
бугунги кунда мустақил Ватанимизнинг йирик илм-фан, мада-
ният ва санъат марказига айланган Самарқанд давлат универси-
тетига тамал тоши қўйган Олий педагогика институти эди.

Ушбу олий таълим муассасасида тилшунослик ва адабиётшу-
нослик мактаблари фаолиятининг илк давридаёқ вужудга кели-
шида А. Фитрат, С. Айний, Е. Поливанов, А. Саъдий, Ғози Олим
Юнусов, О. Шарафиддинов, И. Пономарёв, С. Муталлибов каби
билимдон олимларнинг хизматлари катта бўлди.

1927 йилда асос солинган ва 1930 йилдан бошлаб Педагогика
Академияси, 1933 йилдан Ўзбекистон давлат университети дея
номланган Самарқанд давлат университетиде илк ташкил этил-
ган илмий марказлардан бири ўзбек-тожик адабиёти кафедраси
бўлди. Абдурауф Фитратнинг Аҳмад Яссавий, Юсуф Хос Ҳожиб,
Аҳмад Югнакий, Алишер Навоий, Машраб ҳаёти ва ижоди, аруз
шеърий тизими, Садриддин Айнийнинг Фирдавсий, Саъдий,
Хусрав Дехлавий, Алишер Навоий ҳаёти ва ижодига доир фун-
даментал тадқиқотлари, А. Саъдийнинг “Алишер Навоий ижоди
ўзбек классик адабиётининг юксак босқичи сифатида” мавзуси-

даги докторлик диссертацияси ўзбек-тожик адабиётшунослигининг шаклланишида ўзига хос пойдевор вазифасини ўтади. А. Фитратнинг “Ўзбек адабиёти намуналари” (1928), С. Айнийнинг “Намунаи адабиёти тожик” (1927), О. Шарафидиновнинг икки томли “Ўзбек адабиёти тарихи” (1941, 1945) дарслик-хрестоматиялари мамлакатимизда шу соҳада яратилган илк ўқув адабиётларидир.

Адабиётшунослик мактаби билан бир вақтда бўй кўрсатган тилшунослик мактабининг тўнғич вакили Ғози Олим Юнусов 1927–1931 йилларда Ўзбекистон давлат педагогикасида ўқитувчилик қилиб, ёшларга тилшунослик фанларидан дарс бериш билан бирга ўзбек тилига оид қатор илмий тадқиқотлар ўтказди. Унинг “Ўзбек тили”, “Юридик терминлар луғати”, “Ўзбек лаҳжалари таснифидан бир тажриба”, “Ўзбек тили грамматикаси” каби асарлари шу илмий тадқиқотларнинг натижаси бўлди.

Мамлакатимизда ўзбек тилини илмий жиҳатдан ўрганиш ишини бошлаб берган Самарқанд тилшунослик мактабининг бошқа бир тўнғич вакили профессор Абдурауф Фитрат бўлиб, унинг “Ўзбек тили қоидалари тўғрисида бир тажриба. Сарф. Биринчи китоб”, “Ўзбек тили қоидалари тўғрисида бир тажриба. Наҳв. Иккинчи китоб” (Самарқанд-Тошкент, 1924–1930, 6 марта нашр қилинган) номли илмий асари, айниқса, қимматлидир.

Маълумки, Алишер Навоийнинг Самарқанддаги ҳаёти ва ижоди 1941 йилгача умуман ўрганилмаган эди. Илмий адабиётларда у Самарқандда

Профессор
Раҳматилла Қўнғуров

икки йил бўлиб, фақиҳ Абулайс мадрасасида таҳсил кўрган, деб айтиларди, холос. Навоийнинг Самарқандга келиши сабаблари ҳам номаълум бўлиб, ҳар хил тахминий мулоҳазаларга суянилари. Академик В. В. Бартольд ва бошқа шарқшуносларнинг асарларида бу давр Самарқандда илм, фан ва маданият тушкунликка юз тутган, Ҳиротда эса, аксинча, ривожланган, деган фикрлар илгари сурилган эди. Самарқанд адабиётшунослик мактабининг ёрқин вакили Воҳид Абдуллаев навоийшуносликнинг ана шу камчилигини тўлдиришга бел

боғлаб, 1940–1941 йилларда “Алишер Навоийнинг ҳаёти ва Самарқанддаги адабий фаолияти” мавзуи устида илмий иш олиб борди. Олим мазкур номзодлик диссертациясини 1941 йилда республикада биринчилардан бўлиб зўр муваффақият билан ёқлади. Диссертацияда Алишер Навоийнинг Самарқандда тўрт йил яшагани, Самарқанд ва Мовароуннахрнинг қатор шоирлари ва олимлари билан ижодий алоқада бўлгани, олган таассуротлари кейинги бутун ижодига самарали таъсир кўрсатиб, гўзал шеърлари ва дostonларига материал сифатида хизмат қилгани илмий фактлар асосида исботлаб берилган.

Самарқанд адабиётшунослик мактабининг кўзга кўринган вакилларида яна бири филология фанлари доктори, профессор Орифжон Икромовдир. Унинг адабиёт масалаларига оид 200 дан ортиқ мақола, илмий очерк ва ўқув қўлланмалари нашр этилган. Ушбу тадқиқотларда олим ўзбек адабиётининг муҳим, долзарб мавзуларини маҳорат билан тадқиқ қилган.

СамДУ тилшунослик ва адабиёт илми даргалари

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, академик Ботирхон Валихўжаев ҳақида сўз кетганда, “Самарқанднинг илмий виждони”, “олиму фозиллар ботири” каби таърифлар ишлатилиши бежиз эмас. Зеро, устоз Ботирхон Валихўжаев бутун умрини илму зиёга бағишлаган, нафақат ўзбек, балки форс-тожик адабиётининг долзарб муаммолари бўйича кенг қамровли тадқиқотлар олиб борган зукко, нуктадон олим эди.

Устоз моҳир мураббий сифатида мустақиллик йилларида Алишер Навоий ижодини теран таҳлил этувчи уч нафар фан докторини тайёрлади: Муслиҳиддин Муҳиддиновнинг “Алишер Навоий ва унинг салафлари ижодида инсон концепцияси” (1995), Дилором Салоҳийнинг “Алишер Навоий бадиий услубининг тадрижий тақомили” (1999), Шухрат Сирожиддиновнинг “Алишер Навоий ҳаёти ва фаолиятига оид XV-XIX асрларда яратилган форс-тожик манбалари” (2001) мавзусидаги диссертациялари мамлакатимиз ва дунё навоийшунослигига муҳим ҳисса бўлиб қўшилганини узоқ ва яқин хориждаги мутахассислар тан оладилар.

Самарқанд тилшунослик мактаби вакиллари

Самарқанд тилшунослик мактабининг янада гуллаб-яшнашида Ж. Мухторов, Х. Дониёров, Б. Ўринбоев, Р. Қўнғуров, В. Эгамов, Н. Абдурахмонов, Б. Йўлдошев, Н. Ражабов, Т. Хўжаев, Ж. Ҳамдамов ва бошқа олимларимизнинг ҳиссаси катта бўлди. Бир сўз билан айтганда, Самарқанд тилшунослик мактаби вакиллари ўзбек диалектологияси, ўзбек тили тарихи, ҳозирги ўзбек тили йўналишларида муҳим тадқиқотлар олиб бориб, ўзбек тилини илмий ўрганишни янги босқичга кўтардилар.

Самарқанд адабиётшунослик мактабининг юксалиши, кенг қулоч ёйишида Раҳмонкул Орзибеков, Қобилжон Тоҳиров,

Абдурашид Абдурахмонов каби марҳум устозларнинг ҳам муносиб ўрни бор. Шунингдек, бугунги кунда қизгин фаолият олиб бораётган профессор Муслиҳиддин Муҳиддинов ҳам сал кам эллик йиллик илмий изланишлари давомида Алишер Навоий ва унинг ҳамсанависликдаги салафлари ижоди, ҳамсанавислик анъанасининг ўрганилмаган жиҳатларини ёритиш, янги қирраларини тадқиқ этиш билан машғул бўлмоқда.

XX аср ўзбек адабиёти юксалишида ҳам Самарқанд адабий муҳитининг роли беқиёсдир. Бу даврда Ҳамид Олимжон, Уйғун, Ойдин, Миртемир, Усмон Носир, Ҳасан Пўлат, Амин Умарий, Насрулла Охундий каби ижодкор ёшлар талабалик чоғларидаёқ илм ўрганишни ижодий иш билан қўшиб олиб бордилар. Улар турли мавзуларда шеърлар, бадиий лавҳалар ёзиб, адабий ҳаётда фаол иштирок этганлар. Бу ижодий анъана кейинчалик ҳам давом этди. Самарқанд давлат университетига таълим олган Шароф Рашидов, Бурҳон Турсун, Назармат, Ўткир Рашид каби толиби илмлар ўша даврдаги маданий-адабий муҳит-

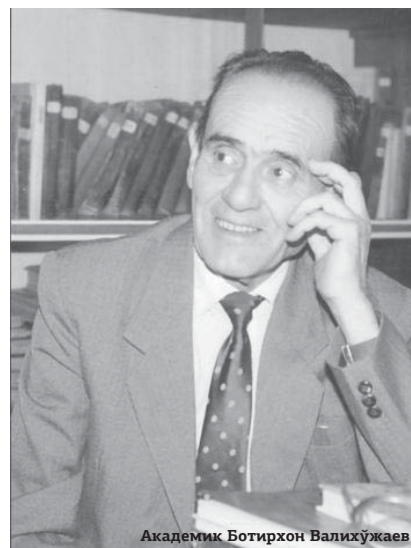

Устоз сабоқлари

нинг шаклланишига катта ҳисса қўшганлар.

Шоир ва ёзувчиларнинг тарбия топиши ва шаклланишида 1950 йиллардан кейин ҳам университетнинг ўрни беқиёс бўлди. Барот Бойқобилов, Оқилжон Ҳусанов, Гайбулла Саломов, Нормурод Нарзуллаев, Омон Матжон, Яздон Худойқулов, Аҳад Ҳасан, Мели Норматов, Муҳаммад Салом, Самариддин Сирожиддинов, Душан Файзий, Марди Нуриддинов, Қамбар Ота, Фармон

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, филология фанлари доктори, профессор Нуриддин Шукуров ана шундай истеъдодли ёшларнинг меҳрибон, жонкуяр устози эди. Олим Самарқанд давлат университетида “Шалола” тўғарагини яратади. Бу тўғарак шеърят ихлосмандларини бирлаштириб, уларга юксак парвозлар қилишига йўл очди. Натижада Самарқандда катта адабиёт, шеърят мактаби юзага келди. Шунингдек, адабий жараён,

Академик Ботирхон Валихўжаев

Профессор Муслиҳиддин Мухиддинов шоғирдлар даврасида

Тошев, Уллибиби Отаева, Исмаи Санаев, Хосият Бобомуродова, Бибибора Туробова, Эркатош Шукурова, Илҳом Ҳасанов, Ориф Ҳожи, Тошпўлат Тугалов каби истеъдодли ижодкорларни етишиб чиқишида университетдаги ижодий муҳит катта маҳорат мактаби вазифасини бажарди. Бу эзгу анъана мустақиллик йилларида ҳам давом этиб келяпти. Уйғун Рўзиев, Муҳаббат Тўхташева, Ориф Тўхташ, Феруза Тоғаева, Азамат Қоржовов, Умид Али, Холиёр Сафаров, Абдулла Чимирзаев каби ўнлаб ижодкорларнинг вояга етишида университет филология мактабининг ўрни алоҳида.

адабиётшуносликнинг назарий ва амалий муаммолари билан қизғин шуғулланган етук олимлар – Саъдулла Мирзаев, Раҳим Муқимов, Ҳотам Умуров, Шавкат Холматов, Исроил Мирзаев, Ҳамид Абсамиев, Илҳом Ҳасанов, Шавкат Ҳасанов, Абдурахим Солиев каби устозлар ҳам залворли мавзуларда тадқиқотлар олиб бориб, докторлик диссертацияларини ҳимоя қилдилар, ёш ижодкорларнинг бошини силаб, уларни ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватладилар.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев вилоят сайловчилари билан учрашувда Самарқанд адабий муҳити-

нинг миллатимиз маданияти, адабиёти тарихида тутган ўрнини: “Самарқанднинг ўзига хос илмий-ижодий муҳитини шакллантириш ва ривожлантиришда унутилмас хизмат қилган Ботир Валихўжаев, Нуриддин Шукуров, Мамарасул Бобоев, Маъруф Жалил, Барот Бойқобилов, Машраб Бобоев каби атоқли олим ва адибларнинг хотираси халқимиз ёдида яшаб келмоқда”, деб юксак баҳолади. Бу сўзлар қадимий ва ҳамиша навқирон шаҳарда яшаб ижод этаётган олимۇ фузалолар ва зиёлиларларни бутун халқимиз каби қизғин ижодга, фидокорона меҳнатга чорлади. Бинобарин, СамДУда 90 йил давомида шаклланган тилшунослик ва адабиётшунослик мактабларининг бугунги кундаги вакиллари устозларнинг бой илмий анъаналарини муносиб давом эттирган ҳолда ўзбек тили, ўзбек адабиёти тарихи, мантшунослик, адабиёт назарияси, адабий алоқалар каби йўналишларда жиддий тадқиқотлар олиб бормоқда. Улар бугун яратилаётган имкониятлардан фойдаланиб, халқимизга, жамиятимизга янада самарали хизмат қилишлари шубҳасиздир.

Истеъдод ва унинг даражалари ҳақида ўйлар

(“Дафтар ҳошиясидаги битиклар” мисолида)

Хотам УМУРОВ,
филология фанлари доктори,
СамДУ профессори.

Ижодий жараёнда илмий изланишлар олиб борилмаган, ва айти пайтда, қатъий хулосалар қилинмаган мавзулар кўп. Бунинг боиси, ҳар бир шахснинг ўзига хос ва такрорланмас олам эканлиги бўлса, ажаб эмас.

Шундай қизиқарли, кўп киррали, мураккаб муаммолардан бири – истеъдод ва талант масаласидир.

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида “Истеъдод – ижодий қобилият, лаёқат, талант”; “Талант – катта қобилият, истеъдод” деб таърифланган. “Қобилият” – “бирор ишга қобиллик, яроқлилик лаёқат” ва иккинчи маъноси “истеъдод, талант” тарзида қайд қилинган. Демак, “Қобилият” ҳам, “Истеъдод” ҳам, “Талант” ҳам бир-бирига маънодош сўзлар қабилида тушунтирилган, деярли фарқланмаган.

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ўткир Ҳошимов ҳам “Дафтар ҳошиясидаги битиклар” аса-рида талант ва истеъдодни бир хил мазмундаги тушунчалар сифатида ишлатади.

У “Ҳаётнинг бошқалар кўрмаган томонини кўриш – талант. Ҳақиқий истеъдод бошқалар кўрмаган нарсани топади ва ўша “нарс” инсонни, халқни,

боринги, жамиятни қаёққа бошлаши мумкинлигини тасвирлаб беради”, деб ёзади. Иккинчи бир ўринда “талант” тушунчасини шундай “тирилтиради”:

“Нўноқ ҳайкалтарош тирик одамни шоҳсупагача чиқариб қўйса ҳам ўликка ўхшайди.

Ҳақиқий ҳайкалтарош ўлик жондан ясаган ҳайкал тирикка ўхшайди.

Талант дегани шу!”

Демак, Ўткир Ҳошимов талант ва истеъдод деганда, асар қахрамонларига “жон ато этиш”, яъни уларни чинакам тирик инсонларга айлантиришни тушунади. Бу “тирик инсон” бошқаларга ўхшамаган тарзда кашф қилинган бўлиши ва ўзининг мазмуни билан китобхонни эзгуликка етаклаши лозимлигини асосли таъкидлайди.

Хўш, истеъдод туғма бўладими ёки у ҳаётини фаолият давомида қўлга киритилладими? деган саволга Ўткир Ҳошимов ишонч билан “... Ижодкор бўлиш учун энг аввало истеъдод керак. Истеъдодни эса ёлғиз Аллоҳ беради” дейди. Бу мулоҳазани эса қоладиган тарздаги ривоят билан асослайди:

“Чекка қишлоқлардан бирида икки қадрдон дўст бўлган экан. Икковлари бир кўрпада тепкилашиб, бир адирда мол боқиб вояга етибди. Йигит ёшига кирганда икковлари пойи-пиёда, чоригни судраб, катта шаҳарга йўл олибди. Катта ўқишга кирибди. Тақдир тақозосини қарангки, икковлари соҳибжамол бир қизни севиб қолибди. Тақдир тақозоси билан дўстлардан бири каттагина амалдор, бири эса шоир бўлиб етишибди. Тақдир тақозосини қарангки, қиз амалдорни танлабди.

Шоир ҳижрон аламида ёниб, шеърлар битибди. Довруғи олис-олисларга кетибди.

Шоир барибир шоир-да! Тили ўткир, сўзи кескир бўлади. Собиқ дўсти-ю, собиқ севгилиси келиб қолган давраларда “дўст”ни чандишдан ўзини тиёлмас экан. Кунлардан бирида аёл бундай камситишларга чидалмай, айтибди:

– Менга, қара! Сени шоир қилган мен бўламан! Менга бўлган муҳаббатинг сени шоир қилди. Агар мен бўлмасам, сен шоир бўлмас эдинг! Қачонгача эримни калака қиласан?

Шоир жавоб қилибди:

– Тўғри, мен сенга бағишлаб кўп шеърлар ёздим. Аммо сенинг муҳаббатинг ҳаммани шоир қилишга қодир бўлса, нега ёнингда ўтирган тўнка шу пайтгача шоир бўлмади?

...Айтишларича, бу улуг Озарбайжон шоири Самад Вурғун экан”.

Бу фикрлар билан ЎҲошимов истеъдоднинг ёмби олтиндек яхлитлашиши ва ўткир (кескир) лигига асос берадиган меҳнатни тамоман рад этмайди; балки “чинакам ижодкор бўлиш учун одамда истеъдод”дан ташқари “билим, меҳнат, ҳаёт тажрибаси, изланиш ва албатта... Виждон бўлиши керак...” лигини таъкид

қилади. Истеъдод эгасининг “Қалби қоғоздек оппоқ, қоғоздек ловиллаб ёнадиган одамдангина чинакам адиб чиқиши”ни уқтиради.

Истеъдоддек бепоён тушунчани яна баъзи қирраларини очар экан, ёзувчи истеъдодли ва истеъдодсизларни солиштириш орқали изтиробли ва зарур орзуларини баён этади:

“Истеъдодлилар ҳадеганда қовуша қолмайди. Улар юлдузга ўхшайди. Ҳар бир юлдузнинг ўз меҳвари бўлади. Юлдузлар бир-бирини инкор этмайди. Аммо бир-бирининг меҳварига кирмайди ҳам. Истеъдодсизлар эса бир замбил шағалдек гап. Дарров тўдалашади. Тўда бўлиб жим ётса-ку, майли. Барака топгурлар истеъдодлиларга тош отавериб безор қилгани чатоқ...

Модомики, талантсизлар ёвуз ниятда бир-бири билан тил топишар экан, талантлилар ҳам яхши ниятда бирлашмоғи керак”.

Бу мулоҳазалардан ташқари яна бир муҳим гапни, яъни истеъдоднинг ҳамма яратганларидан мамнун бўлиб қолмасликка, балки истеъдод ўнлаб йиллар давомида эришган мукамалликдан, мутаносибликдан паст кетмасликка, дастлабки яратилган “уйғун бир бутунлик”ка бўйсинмаган асарларни нашр этишдан сақланишга чақиради. Ҳар қанча қийин бўлишига қарамай, ана шу оқилона сабоққа амал қилишга чорлайди:

“Истеъдодли адиб ҳаётида икки марта хатарли босқичдан ўтади. Биринчиси – нимаики ёзмасин чиқариши мушкул бўлган палла. Иккинчиси – нимаики ёзмасин, чиқариши осон бўлган палла. У биринчи босқичдан эсон-омон ўтади. Аммо иккинчи босқичдан ўтиши оғир, жуда оғир...”.

Ёзувчи ўзининг ҳаётини тажрибасига, талантига суянган ҳолда

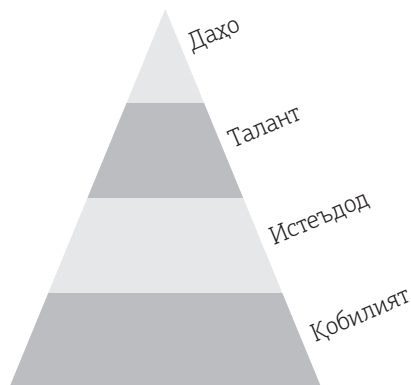
гапиради, истеъдодли шахсларнинг ички имкониятларини юзага чиқариш йўллари кўрсатишга интилади ва айна пайтда, баъзи истеъдодли одамлардаги манманлик, худбинлик, бошқаларни назар-писанд қилмаслик каби “ғурурланиш” ноўринлигини кўрсатади. Истеъдод кудратининг бепоёнлигини аёнлаштиради:

“Катта истеъдод аввал халқ эътиборини, кейин халқ муҳаббатини ва ниҳоят халқ эътиқодини қозонади. Аслида мана шу уч босқичнинг ҳар биттаси бир умрга тенг”.

“Дафтар хошиясидаги битиклар”да талантга нисбатан, бизнинг назаримизда, сал ноўринроқ мулоҳазаларга ҳам дуч келамиз. Жумладан, ёзувчи “Талантсиз ёзувчи товукқа ўхшайди! Ёнғоқдек тухум туғадиди-да, қақоғлаб оламни бузади” дейди. Немислар айтганидек, “Ҳар бир ўхшатишда бир камчилик бўлади” экан-да!

Дарвоқе, талантсиз одам “тухум”дек нарса ҳам ярата олмайди. У тухум тукқан бошқа товукқа кўшилиб “қақоғлаши” ва “оламни бузиши” мумкин-дир. Нафсиламбирини айтганда, товукдан “ёнғоқдек тухум” туғилиши – янги бир оламнинг дунёга келганидир, “қақоғлаш” эса – дунёни хабардор этишга интилишнинг завқи оқибатидир. Шундай экан, бу ўхшатишнинг мантиғи, моҳиятидан келиб чиқиб “Талантсиз ёзувчи тухум тукқан товукқа тақлидан қақоғлаб оламни бузадиган макиёнга ўхшайди” дейилса, бизнингча, фикр аниқлашган, теранлашган бўларди; “талантсиз ёзувчи”нинг қиёфаси борича яққоллашарди.

Ушбу китобнинг таъсири беқиёски, бевосита сизни ҳам янги фикр-мулоҳазаларга етаклайди. ҚОБИЛИЯТ – ИСТЕЪДОД – ТАЛАНТ – ДАҲО каби тушунчаларга чуқурроқ ёндошишга ва англашга даъват этади.

Даҳо ҳамиша истеъдодга эга, аммо ҳар бир истеъдод эгаси даҳо эмас

Ўйлашимизча, бу тушунчаларни фарқлашнинг, ҳар бирига хосликларини аниқлашнинг вақти келганга ўхшайди.

“Қобилият” – “бирор ишни бажара олиш лаёқати” маъносидаги сўздир. Ҳамма инсон ҳам муайян бир қобилиятга дахлдор бўлиб дунёга келади. Ўсиш жараёнида у ёки бу ҳунарга, касбга қизиқиши ортади ва унга уқуви келаётганини сезади, шу соҳани удалашга лаёқати етишини англайди. Қобилият ўқув, тажриба ва малакани эгаллаш жараёнида мукамаллик касб эта бошлайди, ҳаётий таълим ва тарбия асосида етуклик босқичига киради. Кўпнинг диққатини ўзига тортади. Миллионлаб одамларга хос бўлган бу хислат ўзини “фақат фаолиятда намоён этади”.

“Истеъдод” қобилиятлар йиғиндисидан иборат бўлади ва унинг эгаси, муайян соҳанинг устаси, комил “тири” даражасига кўтарилади. Соҳанинг ҳар қандай қийинчилигини илм ва тафаккур билан ҳал этади; бугунги ҳолати ва даражасини янада яхшилайти, бойитади. Жамиятнинг талабига мувофиқлашади, бошқалар томонидан очилган дунёнинг сифатига амал қилади ва шунинг шукронаси билан яшайди. Миллатнинг эътиборини ўзига қаратади. Минглаб одамларга хос хислатни ўзида ташийти.

“Талант” грекча сўз бўлиб, “табиий, туғма истеъдод” маъносини билдиради. Талантли инсон деб, юқори даражадаги истеъдодга эга бўлган, у ёки бу ишни “хамирдан қил суғургандек” осон бажарадиган, муайян соҳани бойитувчи кашфлар яратадиган, чуқур ҳис ва идрок орқали анъаналарни қўрқмасдан бузувчи, танлаган соҳасини қисмати даражасига кўтарган Шахсга айтилади. Уларни жамият яратади ва талантлар яратган жамиятларнинг руҳини акс эттирадилар. Улар халқ муҳаббатини қозонадилар. Миллат ва халқнинг мулки саналадилар. Бу А.Қодирӣ, А.Қаҳҳор, Ойбек, Ҳ.Олимжон, Зулфия, Ғ.Фулом, О.Ёкубов, П.Қодиров, Э.Воҳидов, А.Орипов, Р.Парфи, Т.Мурод каби юзлаб ижодкорларнинг насибасидир.

“Даҳо” – “фавқуллодда зеҳн ва заковот, ижодий талант” эгаси. Бу хислат унинг пешонасига ёзилган азалий тақдирдир. Унинг учун макон ҳам, вақт ҳам, давр ҳам аҳамиятга эга эмас. У ҳаммага тўғри келаверади, барча авлодларга янгилик бераверади, лекин ҳеч ким унга тенг бўлмайди. У ўз даврдан узиб кетади, асрларга ва оламга татийдиган янгилик бунёд этади, соҳасида инқилоб яратади ва унинг сардорига айланади. Умумбашарнинг эътиқодини қозонади. Башариётнинг мулкига айланади. Бу одамзоднинг Мирзо Улуғбек, Алишер Навоӣ, Мирзо Бобур каби ўнлаб фарзандларига насиб этгани ҳам далилдир.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, қобилият ҳам, истеъдод ҳам, талант ҳам, даҳолик ҳам Аллоҳнинг иноятидир. Шу хислат эгаларининг меҳнатларига яраша яратилган мўъжизакорликдир.

Хулосамиз тушунарли бўлиши учун, математик амал-

лар ёрдамида изоҳламоқчимиз. Яъни, Аллоҳнинг берганини узлуксиз ва кундалик меҳнатга қўшсак ($5+5=10$) – қобилият, кўпайтирсак ($5 \times 5=25$) – истеъдод туғилади. Меҳнат ва яна меҳнат заруратга айланади.

Яратганнинг берганини ва ижодий, зўр меҳнатни даражага кўтарсак ($5^2 \times 5=125$) – талант, даражасини даражага кўтарсак (5^2)²=625) – даҳо туғилади. Шу сабабдан улар титанларга хос меҳнат ва машаққат чекадилар.

Худо берган қобилият, истеъдод, талант ва даҳолик хислатлари билан меҳнатнинг нисбати эликка эллик ёки бирга тўқсон тўққиз фоиз бўлади, деган хулосадан узоқмиз. Улар ўртасидаги диалектика ўта сирли, мураккаб ва серқиррадир. Нисбатларнинг ўзаро уйғунлаши ҳам турличадир, балким ҳар бир ижодкорнинг ўзлигига хос ва мос, унгагина аталган ўлчамдир... Лекин энг қизиғи шундаки, бу икки нисбат қандай ва қай тарзда бўлишидан қатъи назар, бири-бирисиз яратиш хислатига эга бўлмайди, шу боис, бири иккинчисини заруратга айлантиради. Улар бири-бирига муҳолиф ҳам бўлмайди, балки ўзаро чатишиб яхлитликни, аниқликни, ягона бирликни воқе қиладилар. Ана шундагина табиий гўзаллик яралади.

Хуллас, қобилиятли ва истеъдодли инсонларсиз, талант ва даҳоларсиз жамият ҳам, инсоният ҳам истиқболини ярата олмайди. Истиқлолимизнинг камолоти ҳам, Президентимиз асослаган 2017-2021 йилларда Ўзбекистонни янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси ҳам, халқимизнинг бахт ва омади ҳам ана шундай одамларга, уларнинг кўплаб етишувига боғлиқдир.

Бир гул баҳор бўлмас

Олтой халқ афористик поэзияси

Афористик адабиётда муайян халқнинг тарихи, тили, маданияти, санъати – барча қадриятлари ўз аксини топади. Мақол, эртак ва афсоналар элнинг ахлоқий сифат ва меъёрлари шаклланишига, эзгулик ва ёвузлик ғояларини фарқлаш, ҳақ ва ботилни англашга кўмак берувчи ўзига хос таълимотдир. Афористик поэзия барча туркий халқлар сингари олтойлар маънавий ҳаётида ҳам муҳим ўрин тутади.

Олтойлар ўз тарихини ёзмаган, балки оғзаки ижодиётда сақлаб келган. Уларда адабиётнинг бу тури қачондан бошланганини айтиш мушкул. Халқ оғзаки ижодиётида аниқ саналарни сақлаб қолиш қийин, алоҳида тарихий даврлар ва тарихий воқеалар ҳам яққол ифодасини топмайди. Фақат шуниси аниқки, афористик поэзиянинг пайдо бўлиши олтой халқининг миллий шаклланиши билан бирга-бирга кечган. Бу эса жуда қадим замонларга бориб тақалади. Улар мақолни “кеп сос”, матални эса “укаа сос” дейди. Баъзан мақоллар орасида қабилавий бирлик ғояси бўй кўрсатиб қолади.

Дъанъис суйокту – карындаштар.

Бир суякдан тўраганлар қариндошдир.

Оғзаки ижодиёт орқали халқ донишмандлиги, аждодларнинг тажриба ва билимлари жамланиб, авлоддан-авлодга ўтиб борган. Олтойлар фарзанд тарбиясида мақоллардан, билим ва зукколигини оширишда эса топишмоқ ва маталлардан кенг фойдаланган.

Анвар БҲРОН

1971 йил туғилган.
Ўзбекистон Миллий
университетининг фалсафа
факультетини тамомлаган.

Аҳил-иноқликка чақирадиган мақоллар дунёнинг барча халқларида кўплаб учрайди. Шу жумладан, олтойларда ҳам.

Кижик кижиле бай.

Одам одам билан бой.

Салбий ахлоқий сифатларни қоралаш олтой афористик поэзиясидаги етакчи йўналишлардан саналади:

Мақтанчақтын таманы дъукачақ.

Мақтанчоқнинг товони юпқа.

Баъзи олтой мақолларини алоҳида воқелик ва ахлоқий муҳитни инобатга олган ҳолда бошқа халқлар учун шарҳлаш зарурати туғилади.

Ийтке тепши саларда ыркыранды.

Итга овқат берсанг ижирганибди.

Мазкур мақолни биз ўзбеклар осон тушунаемиз. Она тилимиздаги муқобиллари – “Итнинг қорни тўйса, эгасини қопади”, “Бой берди-ю, гадой ноз қилди”, “Эшак семирса, эгасини тепади” каби мақолларимиз дарҳол ёдга тушади.

Олтойларда мақолларнинг тарбиявий аҳамияти яққол намоён бўладигани, мазкур ҳолат бошқа туркий халқлар фольклорини бунчалик бўртиб кўзга ташланмайди. Жўмардлик, жасурлик каби фазилатлар кўрқоқлик, сусткашлик каби салбий хислатларга қарши қўйилади.

Жигит соси, арстан изиннен қайтпас.

Йигит сўзидан, арслон изидан қайтмас.

Айткан сос – атқан оқ.

Айтилган сўз – отилган ўқ

Атпастын оғы алты кулаш.

Отмаснинг ўқи олти қулоч.

Олтой афористик поэзиясида ижтимоий масалаларни маслаҳат билан ҳал қилиш, бағрикенглик билан иш тутиш каби ғоялар илгари сурилади.

Кен. тон дъыртылбас,

Кеп сос бузулбас.

*Кенг тўн йиртилмас,
Маъноли сўз (мақол) бузилмас.*

“...Бу олтойларнинг тили бунча менга яқин. Мақолларининг тенг ярми ҳозир ҳам ўзбек тилида кўлланади. Лаззатланиб ўқий бошладим. Воҳ, мана бу мақолни қаранг! “Бир гул баҳор бўлмас!”. Худойим! Нега бунча чиройли! Қайси орзуси осмонча, аммо кўнгли ярим олтой бу мақолни ўйлаб топди экан? Умримда шундай бир мақолни ўйлаб топганимда, армоним бўлмас эди, деган хаёлларга бордим...”

Усмон Азим,
Ўзбекистон халқ шоири.

Кўплаб олтой мақоллари бошқа туркий тиллардаги мақоллар билан деярли ўхшаш ёки айнан бир хил. Бундай параллел мазмун кўпроқ ўзбек, қозоқ ва қирғиз халқлари ижодида учрайди. Олтой тилидаги **“Қусқун қусқуннын козин чокубас”** мақоли қирғиз тилида **“Қарға қарғанын козун чокубайт”** тарзида, ўзбек тилида **“Қарға қарғанинг кўзини чўқимайди”** шаклида келади.

Ёки она тилимиздаги **“Тоғ тоғ билан учрашмайди, одам одам билан учрашади”** деган мақол қирғиз тилида

“Эки тоо кошулбайт, эки киши

корунит”, олтой тилида **“Қыр**

қырла дъуукташпас, кижик

кижиле дъууктажар” мазмунида

келади. Бу эса ҳар учала халқнинг ижтимоий-маънавий олами яқинлигидан, этник тарихи чамбарчаслигидан далолат беради.

Олтой афористик поэзияси шу халқнинг бутун тарихи давомида яратган миллий бойлигидир.

Бу маънавий мерос бободан набирага, отадан болага ўтиб боравераркан, янги авлодлар кўнглининг жавҳарига айланиб, халқнинг ўзлигини асровчи метин қалқон вазифасини ўташи шубҳасиз.

Олтой мақолларидан намуналар

Йўртсанг йўл оласан,
Учратсанг сўз оласан.

Қимирлаган қир ошар,
Ўтирган ўрасида яшар.

Серка йўқ жойда қўтир эчки йўл бошлар.

Богланган ўтин ёнса тафт кўп,
Бириккан элда куч кўп.

Яхши отнинг нархи баланд,
Яхши инсоннинг қадр.

Эчкининг шохи осмонга етмас.
Туянинг думи ерга тегмас.

Тўн кийган одамнинг ичини ким билсин,
Тўйган отнинг кучини ким билсин.

Чорва кўп ўлса, итларнинг ризқи,
Одам кўп ўлса, шомоннинг ризқи кўпаяр.

Агар йиқилсанг, буни биринчи ўлаксахўрлар
кўради.

Ҳакканинг кўзи доводда,
Шомоннинг кўзи қозонда.

Мол боқсанг, тўқ бўласан.

Яхши одам ёмонликни эслайди,
Ёмон одам яхшиликни эсламас.

Олтинни қора десанг қора бўлмайди,
Бўри ҳеч қачон эчки бўлмайди.

Йўқдан ёнгин чиқмайди...

Олғир овчига ўлжа ўзи келади.

Отлар кишнаб сўрашар,
Одамлар сўзлаб.

Қандай от минсанг ҳам фикр қил,
Пиёда қолмаганингга шуқр қил.

Отинг қочса қайтади,
Айтган сўзинг қайтмайди.

Кўп олишган йиқилар,
Кўп суришган йўқолар.

Кўп отган мерган эмас,
Ўқи теккан мерган.

Ёмон одам палагидан маълум.

Дангасанинг минг куни –
Меҳнаткашнинг бир куни.

Ота уйи тилло кошонадан афзал.

Ёш ниҳолга намлик, ёш болага меҳр керак.

Аҳмоқ хотиннинг қизига уйланма.

Бир гул баҳор бўлмас...

Бахт осонликча келмайди,
Фалокат оёқ остидан
кетмайди.

Таёқдан келган дард кетади,
Тилнинг захри кетмайди.

Донлаб йигсанг тўқ бўласан,
Бошоқлаб йигсанг бой бўласан.

Кўзичоқ маъраб, бола йиглаб
каттарар.

Филнинг кучини ҳам тишига
қараб билсанг бўлади.

Сирға қилдим қуёш нурын

Ситора ТОЖИДДИНОВА

1987 йили туғилган.
Ўзбекистон Миллий
университети журналистика
факультетини тамомлаган.
Шеърлари адабий
нашрларда эълон қилинган.

Манзара

Бунчалар латифлик, бунча нафосат:
Тогнинг юрагида чопқиллар жайрон.
Булбуллар уйқудан кўз очганида
Жилмайиб турарди дарёда осмон.

Отахон даранинг кўксига яшар
Минг йиллик мозийдан нишона чинор.
Ватан тупрогида гуркираб яшнар
Болакай чиллиги – ям-яшил ниҳол!

Дуо сўраб

Меҳриддинга

Бобо, қаранг, йигитга – бир йигит келар,
Малакларнинг дилида сир йигит келар.
Елкасида етти пирлар нигоҳи бор,
Боботогдай келбатли, қур йигит келар.

Алпомишининг камон ўқи кўзларида,
Қош остидан сор бургутдай мағрур боқар.
Нафасида Термизийнинг донишлиги,
Томирида Амир Темур қони оқар.

Ватан учун эътиқоди бутун аскар,
Кўкрагида дашт шамоли отдай елар.
Ширин каби гўзалларни асрасин Ҳақ –
Садоқатда Фарҳоддан зўр йигит келар.

Тақиб қўйинг кўксига кўз туморингиз,
Оғзига бир туфлаб қўйинг – полвон бўлсин.
Инсон бўлсин сиздай элга камарбаста,
Юзга кириб юрганда ҳам ўғлон бўлсин.

Бобо, қаранг йигитга – бир йигит келар...

Афсона

Кафтларимга кўнди булут,
Кўксимга бош кўйди тоғлар.
Рақсга тушар пойимда ой,
Юзларида куюк доғлар.

Юлдузлардан тумор тикдим,
Сирга қилдим қуёш нурин.
Ер айланиб осмон бўлди,
Миси чиқди осмон сирин.

Капалакнинг қанотида
Шеърлар ёздим олов-олов.
Соқов қизнинг ҳайқириги
Дарди дилим тирнади-ёв.

Туман бўлди қуюқ-қуюқ,
Ўнгу тушим уйқаш бўлар.
Мен йўлимни йўқотмадим,
Пари момом руҳи қўллар.

Гоҳи иссиқ, гоҳо муздай,
Йиллар ошдим енгил, оғир.
Қор учқунни кўнди бошга,
Юрагимнинг туби оғрир.

Боболарнинг эртагидай
Умрим ўтди ярми ёлгон.
Сен ҳам мендек яшадингми,
Милён йилки, жони омон?

Дугона

Рушанага

Рушан, Рушан, Рушана, дугон,
Денгизкўзим, бормисан, ўртоқ?
Юрагимда бошланди тўфон,
Кўргим келди сени ҳозироқ.

Келгин, яна дарс тайёрлаймиз,
Кўчиргани бераман, майли.
Ҳулво ҳидли момонг тетикми,
Тут дарахтинг омонми ҳали?

Кўзларингда болалигимиз,
Беш олгандай турибди кулиб.
Кел, дугона, бир дардлашайлик,
Тўлиб кетди юрагим, тўлиб!

Ҳаёт мени бекитиб кўйди,
Топиб кўр-чи эндиам, ўртоқ?
Қувлашмачоқ ўйнади тақдир,
Қувлайвериб сочга тушди оқ.

Йиллар, йўллар ўртада ҳайрон,
Биримиз кўз, биримиз қошимиз.
Армонлардан сўз очмагин, йўқ,
Биз ҳалиям ўн олти ёшимиз..

В. Воҳидов номидаги хирургия маркази биносининг тўққизинчи қаватида энг мураккаб юрак жарроҳликлари амалга оширилади.

Тўққизинчи қават – осмон эшиги,
Тўққизинчи қават – тупроққа яқин.
Тўққизинчи қават аросатми ё,
Инсоннинг юраги олаяпти тин!

Одамнинг юраги одам қўлида,
Коптоқдай сапчир у – йўқ ҳимояси.
Йўқ! Қодир Аллоҳим ўзинг мадад бер,
Оқ либос аслида ҳаёт дояси.

Тўққизинчи қават – ўлимдан қасос,
Тўққизинчи қават – муаллақ нафас.
Озодлик қўмсаган дилнинг йиғиси,
Йиғлама, Ўзидан ўзгаси абас!

Самонинг қавати еттидир, аммо
Тупроқнинг тўққизи кўкдан умидвор.
Еттинчи осмондан боқиб турганим,
Хаста юракларга бўлгин нажоткор.

Яхшиларни Ўзинг паноҳингга ол!

“УМИДЛАРНИНГ ЭТАГИГА ОСИЛДИМ”

Маъруф Жалил
(1936–2004)

1936 йили туғилган.

Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎзМУ)ни тамомлаган.
“Мен сизни севардим”,
“Раҳмат, одамлар” (1970),
“Сени ўйлаб” (1973),
“Нотаниш йўллар” (1975),
“Қўшиқ иштиёқи” (1979),
“Мен сув ичган дарёлар” (1981), “Паризодам” (1984),
“Дарёни излар шамол” (1987), “Бахтимга сен борсан” (1989), “Сайланма” каби шеъррий китоблари чоп этилган.

2004 йили Тошкент шаҳрида вафот этган.

Ер юзида бир шоир тугилса, Худонинг бир чироги ёқилгандай бўлади, бир шоир дунёдан ўтса, бир чироқ ўчгандай бўлади. Аммо, чироқнинг нури қолади. Сузиб юраверади. Ўша нурга руҳ парвонадай талпинаверади. Тилак Жўра ҳаётлигида ҳам унга талпинар эдик, ўтгандан кейин ҳам талпиняпмиз. Унинг шеърига, унинг беғуборлигига, унинг дарवेशлигига, унинг бу дунёнинг одами эмаслигига... Тилак Жўрани эсласанг, кўнглинг ёришиб кетади. Бу ўша чироқнинг нури.

Суюмли шоиримизнинг ўгли Ориф кўп йиллардан буён отаси ҳақидаги ёдномаларни йиғиб келади. Ҳар баҳор Тошкентдаги тахририяту нашриётларнинг эшиги олдида учратаман: “Яқинда дадамнинг тугилган куни, бирор нарсаларини чиқарайлик”. Кўзларига тикиламан – болаларча содда, ҳайратларга тўла, ишонувчан Тилак Жўра қараб тургандай. Хотиралар, дил сўзларини тўплайверамиз. Вақт шафқатсиз. Ёднома ёзганларнинг айримлари ҳақида бугун ёдномалар битилмоқда. Масалан: Муҳаммад Юсуф, Садриддин Салим Бухорий, Омон Мухтор, Саид Шермухаммедов...

Ҳаёт чоғларида Тилак Жўрага талпинган, бугун ўз нурига бизни талпинтираётган руҳият чироқларидан бири – Маъруф Жалил. Тилак акани “Менинг укам, дўстим, раҳнамом” деб алқаган, эътироф этган шоиримизнинг ёдномасини “Ёшлик” журнали ўқувчиларига ҳавола этияпмиз. Илоҳи, бир-бирини эъозлаб, қўлаб-қувватлаб яшаган марҳум устозларимизни Аллоҳ ўз раҳматига олган бўлсин!

Азиз Саид

Уни кўрган одам “Армони йўқ йигит” дерди. Чунки доим кулиб, ҳаммани кулдириб юрарди. Кувноқ эди. Уни кўрган одам “Боладай кўнгли пок, булоқ сувидай беғубор” дерди. Бировдан нолиганини, гина қилганини ҳеч ким эшитмаган бўлса керак.

Уни кўрган одам “Тилак беғам, бепарво. Ҳеч ташвиши йуқ” деб ўйларди. Лекин унинг ғами, ташвиши кўп эди. Лекин ҳеч кимга билдирмасди. Кўп одамларнинг дарди-ҳасрати тилидан ҳар лаҳза, дуч келган даврада, ҳуда-беҳуда отилиб, сочилиб туради. Тилак эса бир гапириб, беш куларди. Кулганда ҳам дафъатан шағал тўкилгандай эмас, булоқнинг жилдирашидай кувноқ ва самимий куларди. Баъзилар ёлғондан кулади. Тилакнинг кулгуси шу қадар самимий, беғубор ва тоза эдики, уни кўрган одам беихтиёр мафтун бўларди.

Унинг бу кулгуси одамларни чалғитарди. Бу бир гўзал ниқоб эди. Уни содда ва беғам кўрсатувчи ниқоб эди. Кўглар уни ҳаётга жиддий қарамайдиган, чуқур фикрламайдиган чапани, беғам деб ўйларди. Лекин яқиндан билган, тушунган одамлар унинг қанчалик нозикфаҳмлигини, таъсирчан кўнгли борлигини яхши биларди. У дуч келган жойда дардини дастурхон қилиб

ёзмасди, чуқур ўйларди. “Умидларнинг этагига осилдим” деб бошланадиган шеърининг шу биринчи мисрасига эътибор беринг. Шоир нима демоқчи? Бола онасининг этагига осилади. Нима учун? Эркалик қилиб осилиши мумкин. Бир нарсадан кўрққанидан ёки хавотирдан бўлиши мумкин. Она унинг учун ҳимоячи. Таянч, меҳрибон, у энг улғу, энг садоқатли, энг ишончли, энг саховатли бир зот. Шунинг учун унга талпинади, ундан айрилишдан кўрқади. Ёлғизлик, умидсизлик нималигини билмаса ҳам, табиий бир сезги туфайли унинг ёмонлигини туяди. Шоир катта ижтимоий фикрларни, кечинмаларни шундай ихчам ва бир қарашда жуда беозор қилиб ифодалайди. Бу соддалик оддий бир тузоқ, шеърни юзаки тушунадиган одамлар учун оддий бир нарса.

Шу шеър ёзилган даврни билган, шоирлар аҳволини тасаввур қилган одам унинг тагига (моҳиятига) етиши мумкин. Дориломон замонда, кўпчилик шоирлар “Бахтиёрман!” деб ҳайқириб юрган замонда, нега у “Умидларнинг этагига осилдим” деб турибди. Чунки мустамлака тузуми энг гуллаган даврда ҳақиқатни айтиш мумкин эмасди. Шоирлар, қонунлар бошқа-ю, амалдаги турмуш бошқа эди. Сўз билан амал бир эмасди.

Чапдан ўнгга: Тилак Жўра,
Машраб Бобоев, Неймат
Аминов, Нортухта Қилич

Шоир яхши замонлар умиди билан яшарди. Ҳақиқат юзага чиқишини, босқинчилар оёғи остида топталган Ватан бир кун озод бўлишини истарди. Шунинг учун ночор қолганда умид унга далда, таскин берди. Шунинг учун ҳасрат, алам билан: “Умидларнинг этагига осилдим”, дейди.

* * *

Шу сўзларни ёзиб ўтирибман-у, хаёлимга бир воқеа келади. Бир куни Тилакнинг Соғбон кўчасидаги ҳовлисига бордим. Августнинг ўрталари эди, шекилли. Дарвозани тақиллатдим. Тилак чиқди. Кучоқлашиб, кўришиб кетдик. Мен қишлоқда бир йилча яшадим.

Шу орада кўришмаган эдик. Ҳовлига кирдик. Чорпоёда тўрт-беш ёш шоир ўтирарди. Тилакнинг тенгдош дўстлари. Қуюқ кўришдик. Илгари ҳам уларни кўриб юрардим.

Тилакнинг кўнгли кенг. Шунинг учун бўлса керак, дўстлари кўп. Доим дарвозаси очик, дастурхони ёзилган. Уйдан меҳмон аримасди. Ҳамма уни яхши кўрарди. Хотини ҳам бунга кўникиб кетганди. Ҳеч оғринмай хизмат қилар, эрини хижолатга қўймасди. Икковининг тустроғи бир ердан олинган, бир-бирига мос эди. Дастурхон тузар, овқат пиширар, чой дамлаб узатар, лекин ҳеч қачон меҳмонлар ёнига келиб ўтириб олмасди. Бу жиҳатдан у жуда кўп келинларга, шоирларнинг хотинларига ибрат бўларлидир.

Хуллас, ўша куни ёшлар мендан қишлоқда шунча вақт нима қилганимни, у ёқда нима янгиликлар борлигини сўрашди.

– Еган-ичганингиз ўзингизга тан, кўрган кечирганингиздан гапириб беринг, – деди Тилак.

– Айтадиган қизиқ гап йўқ. У ердаям аҳвол шу ердагидай, – дедим.

– Сиз тўғрингизда хотира ёзганда керак бўлади, – деди Тилак.

– Гўшт, сут, тухум солиғидан шикоят қилиб келганлар бўлди. Одамлар шоирни катта амалдор деб билади, шекилли, – дедим.

Қисқаси, мен қирқ ёшдан ошган, улар ҳали ўттизга ҳам бормаган эди. Бевафо дунёдан умидлари кўп эди. Ҳеч ким ўлишни истамасди. Хаёлига ҳам келтирмасди. Ҳаммалари соғлом, бақувват йигитлар эди. Ўша куни даврада

Абдулла Матёқубов ҳам бор эди. Орадан йигирма йилдан ошиқ вақт ўтибди. Қолганларини эслолмадим. Абдулла ҳам оламдан ўтди. Тилак соғпа-соғ эди, бирор жойим оғрияпти, касалман, деганини эшитмагандим. Касалхонага тушганини, юраги хасталигини эшитиб, рост, ҳайрон бўлдим. Доим кулиб, шўхлик қилиб юрадиган, алам, изтироб нималигини билмайдиган одамнинг ҳам юраги хаста бўладими? Ўшанда ҳам касаллигини билдирмас, қувноқ кулгуси билан дардини яшириб юраркан.

У мен ҳақимда хотира ёзмоқчи эди, билмадим, нималарни ёзган бўларди, насиб қилмаган экан. Жуда эрта

кетди. Жуда ёш кетди. Кўп яхши ишлар қилмоқчи, болаларини ўқитиб, тарбиялаб, уйли-жойли қилмоқчи, роҳатини кўрмоқчи эди. Фақат тўнғич қизи Нодирани университетга ўқишга киритди-ю, унинг битирганини ҳам кўролмади. Ўғиллари, Ориф билан Нозим бўзлаб қолди.

Мен ёш кетган укам, дўстим ҳақида ёзиб ўтирибман. Кўп ўйладим. Нимадан бошлашни билмай қийналдим. Тилакни таниганимга йигирма беш-ўттиз йил бўлгандир-ов. Шу йиллар ичида бошимиздан не-не воқеалар ўтмади. Уларнинг қайси бирини ёзсам экан?

У садоқатли дўст эди. Мен уни биринчи марта Тошкент давлат университети газетаси таҳририятида кўрган эдим, шекилли. Аниқ эсимда йўқ. Лекин газета таҳририяти жойлашган иккита хона ғира-шира эсимда. Талабалар шаҳарчасидаги бинонинг иккинчи қаватида эди. Эшиқдан кираверишдаги хона сигарет тутунига тўлиб кетган. Бир йигит тик турибди, иккинчиси устолда ўтириб, қўлда ёзилган қоғоздаги шеърни ўқияпти. Бир қўлида сигарет, дам-бадам чекиб, кулиб қўяди. Бўйи ўртадан пастроқ, пешонаси кенг, қопқора сочи тўзиган.

– Бўлади, – деди шеърни ўқиб бўлиб, – чиқарамиз.

Тик турган йигит хурсанд бўлиб чиқиб кетди. Ўтирган йигит мени кўриб, ўрнидан турди. Ҳали бир-биримизни танимас эдик.

– Тилак Жўра, – деб қўлини узатди.

Мен отимни айтдим. Сиртдан ўқирдим.

Имтиҳон пайтлари эди. Ўша куни Тинчлик кўча-

сидаги Тилак турадиган ҳовлига бордик. Кенг, шинам ҳовли экан. Мевали дарахлари кўп.

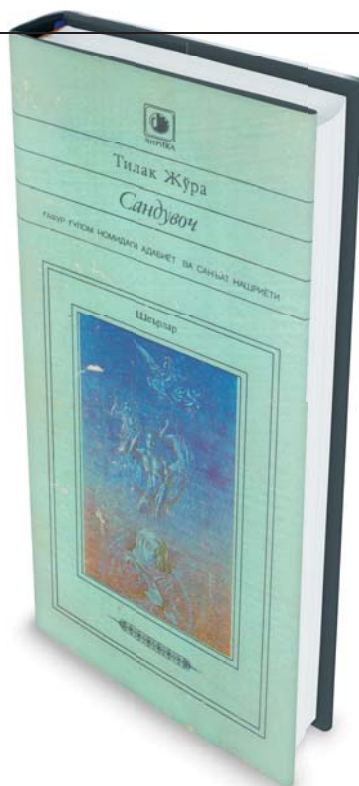
Бу ҳовлида Абдулла Шер, Муҳаммадали Қўшмоқбой, Саъдулла Аҳмад, Эргаш Муҳаммад, яна кимлардир бирга ижара туришаркан. Хоналари кўп. Шеърхонлик бўлди. Китоблар ҳақида, адабиёт, шеър ҳақида қизиқарли суҳбат бўлди. Жуда билимдон, ўзига ишонган болалар экан. Менга ёқиб қолишди. Тилак туфайли мен улар билан танишдим, дўстлашдим. Ҳали-ҳануз ўша дўстлик, ихлос давом этади.

Яхшига дўст бўлсанг, дўстинг кўпаяркан. Оилавий ҳаётимда мушкулликлар пайдо бўлгани сабабли тўртинчи курсдан ўқишни ташлаб юборгандим.

Бошингга ташвиш тушмасин. Бир ташвиш тушса, оёғинг тойиб кетса, ё йиқиласан, ёки тойиб кетаверасан. Шундай пайтда бир илиқ гапга, бир яқин дўстга муҳтож бўласан. Ҳамма ҳам яхши гапнинг гадоси. Лекин ўзинг ичдан эзилиб, ўз ёғингга қоврилиб юрагингда, сен дўст деб, таскин излаб борганинда, у сенга маломат тошини отса, бошингни қайга урасан?! Баъзи дўстларни қора қилиб борганимда кўнглим чўкиб, борганимга пушаймон бўлиб қайтардим. Тилак билан кўчадами, ишхонадами учрашсам, бутун дилхираликларим тарқаб, ўзимни енгил ҳис қилардим. Унга дарду ҳасратларимни айтмасдим. У менинг хафалигимни билгандай нуқул яхшиликлардан гапирар, қизиқчилик қилиб шеърлар ўқирди. Кўнглим оғритадиган, ҳамиятингга оғир ботадиган ҳазил қилмасди. Беозор ҳазиллашарди. Шунинг учун ҳам, балки, кўпчилик яхши кўргандир уни.

Тилак уйланиб, Сағбон кўчасидан торгина бир ҳовли сотиб олгандан кейин бир куни уйига таклиф қилди. Борсак, онаси ҳам келган экан. Мени “акам” деб таништирди. Онаси бирам меҳрибон, бирам дилкаш аёл экан.

Бу ҳовлига тез-тез бориб турадиган бўлдим. Тилак менинг учун энг азиз, энг самимий дўст, туғишган жигаримдай яқин эди. Онасини онамдай, Тилакнинг болаларини туғишгандай ҳурмат қилардим. Бу хонадонда ҳамма бир-бирига меҳрибон, ҳеч қачон аччиқ-тизиқ гап, жанжал бўлганини кўрмаганман. Ҳақиқатан, ҳавас қилса арзигулик оила. Бу уларнинг дили поклиги,

бағри кенглигидан бўлса керак. “Уй тор бўлса ҳам, ҳар куни меҳмон бошлаб келаверасиз. Уйда нима бор, нима йўқ, деб сўрамайсиз. Буларнинг олдига нима кўяман”, деб жанжал қиларди бошқа хотин бўлса. Чунки фақат Тилак ишлаб, маош оларди. Ўқитувчи, ёш ўқитувчининг маоши ҳаминқадар. Қўли баракали, уддабурон, сабр-қаноатли хотин эрини хижолатга қўймас, баҳоли-қудрат бир овқат тайёрлаб, дастурхонга келтирарди.

Юқоридан илгаридан Тилакнинг ижара уйига бориб юрганимни айтдим. Ўша кунларнинг бирида менинг ўқишни ташлаб кетганим ҳақида гап очилиб қолди. Диплом керак, ўқишни давом эттиринг, дейишди. Орадан олти-етти йил ўтиб кетди.

Биров қайта тикласа бўлади, деса, бошқаси кўп йил ўтибди, бўлмайди, деди. Охири университетга бордим. Мақсадимни айтдим. У ерда: “Орадан кўп йил ўтибди. Бир йил, икки йил бўлса, ректор ҳал қиларди. Энди олий таълим вазирлигига учрашинг. Вазир ижозат берса, тикланасиз”, дейишди. Булар ҳаммаси Тилак сабабли. У гап очди. “Диплом керак”, деб. Хуллас, университетга тикландим. Тўртинчи курсдан (сиргдан) ўқий бошладим. Битириб, диплом олдим, Тилак Жўра сабабли. Шундан кейин унга яна ҳам меҳрим ошди. Тилак: “Яхшилик қил, сувга ташла, балиқ билар. Балиқ билмаса, Холиқ билар”, дегувчи одамлар тоифасидан эди. Лекин бу мақолни Тилак бирор марта ҳам айтганини эшитмаганман.

* * *

Бадий адабиёт нашриётининг шеърят бўлимида муҳаррир бўлиб ишлардим. “Навоий, 30” да. Тўртинчи қаватда. Бир куни Тилак Жўра бўлимизга кириб келди. Ҳамишагидай қувноқ. Ёнида икки киши бор эди. Тилак таништирди. Бири Файбулла Салом, иккинчиси Нажмиддин Комилов экан. Уларнинг газета, журналларда босилган мақолаларини ўқиган, лекин ўзларини кўрмаган эдим. Улар – Тилакнинг илмдаги устозлари.

“Сени ўйлаб” деган шеърини тўгламам босмадан чиққан эди, дастхат ёзиб бердим. Бу оқибатли, билимдон олимлар билан шундай танишганман.

Орадан икки ҳафта ўтиб, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетида ўша тўғламинга каттагина тақриз босилди.

Қарасам, Файбулла Саломов, Нажмиддин Комилов, Тилак Жўра имзолари. Ҳамма ҳам ўз китоби ҳақида илиқ сўз эшитишни истайди. Ҳамма ҳам “Нима деб ёзишган экан”, деб қизиқади. Мен ҳам ички бир титроқ билан ўқиб чиқдим. Хурсандман. Дўстларим табриклашди. Ўша кунни ҳам Тилакнинг уйига бордим. Одатдагидай уй тўла меҳмон. Мазмундор тақриз билан табриклашди. Сўнг яна шеърхонлик, китоблар ва шоирлар ҳақида одатдагидай қизғин, қизиқарли суҳбат бошланди.

Тилак Жўра университетда, таржима кафедрасида ишларди. Бошлиғи – Файбулла Салом. Тилак Нозим Ҳикмат ижоди, умуман, турк шеърятининг ашаддий мухлиси эди. Шу мавзуда номзодлик илмий тадқиқотини олиб борарди. Хусайн Ўзбой, Али Оқбош каби турк олим ва шоирлари ҳақида, улар билан учрашганлари тўғрисида фахрланиб, ҳаяжон билан гапирарди. Шайхзода, Межелайтес, Уитмен, Маяковский ижодини яхши кўрар, ўрганар, таржима қилар эди. Доғларжанинг кўп шеърларини таржима қилганди. Ўша йиллари Файбулла ака ташаббуси билан “Таржима санъати” баёзи ташкил қилинди. Ҳар йили чиқадиغان бўлди. Бориб-бориб, уни журналга айлантириб, ҳар икки-уч ойда чиқадиغان қилишмоқчи эди. “Таржима санъати”нинг бир неча китоби босилиб чиқди. Бу ўзбек таржимачилиги тарихида биринчи, табаррук иш эди. Тез оғизга тушди. Ўқиладиган бўлди. Унинг тўғловчиси Тилак Жўра эди.

“Таржима санъати” туфайли Тилак нашриётга тез-тез келадиган бўлди. Ундан аввал ҳам гоҳ-гоҳ келиб турар, Рауф Парфи, Шавкат Раҳмон, Омон Матжон каби шу ерда ишлайдиган шоирлар билан гурунглашиб кетарди.

Шундай кунлардан бирида Тилак биз ишлаб турган хонага келди. Ҳамма ўз қадрдонини кўргандай бир илиқ гап айтиб, қувониб саломлаша кетди. Кейин Тилакни ёнимдаги ўриндиққа ўтиринг, деб чақирдим.

– Тайёр тўғламингиз борми? Янги шеърлардан...

– Бор. Топамиз, – деди.

– Келгуси йил режаси тузиляпти. Тезроқ тўғламни олиб келиб топширинг. Ҳозир директор номига ариза ёзинг. Кейин тўғлам мавзуси, мазмуни ҳақида ярим бет мақсадингизни ҳам ёзиб беринг, – деб тоза қоғоз билан қаламни олдиға суриб кўйдим.

У нима ёзарини билмай, қаламни ушлаб, ўйланиб қолди.

Шоирлар шеър устонилар ёзишга қийналмайди-ю, ариза ёзишга қийналади.

– Тўғламнинг номи нима? Шундан бошланг, – дедим.

– Ҳали, номини ўйламаган эдим.

Сиз сарбастчи шоирларни, модернчиларни яхши кўрасиз-а, “Юлдузлар табассуми” деб қўйсангиз нима бўлади?

– Мана шу бўлади. Юлдузлар табассуми. Яхши, – деди-да, ўрнидан туриб, сигарет чиқарди. Чекса, фикр ҳаракатга келади.

Ўша тўғлам босилиб чиқди. Тилак сарбаст шеърлар ёзадиган шоирларни, Европа модернчи шоирлари ижодини яхши кўрар, ўқирди. Лекин ўз шеърларида мутлақо уларга эргашмасди. Мутлақо деганим унча тўғри эмасдир. Шақлда сарбаст шеърлари бор, фақат шақлда. Мазмунда, ифодада унинг шеърлари жуда миллий. Ташбеҳлар ҳам, қайроқи гаплар ҳам оддий, мазмундор, ўзбекона.

“Юрак” деган шеърида ёзади:
 Заҳил бўлган қовундай
 Кўп ҳам беркилма
 менинг бағримга
 Бу ёруғ дунёда
 Аламлар беркинар
 Армонлар беркинар
 Дармонлар беркинар
 Сен ватансан барига,
 Ахир, ватан қандай
 беркинар?
 Кўп ҳам беркилма
 менинг бағримга.

Қанча самимият, армон, алам ва лутф бор бу мисраларда. Ҳеч ким айтмаган гаплар.

Ҳеч ким Тилакни исёнкор шоир деб ўйламаган. Лекин, унинг бир қанча шеърларида исёнкор руҳ чақнаб туради. Масалан, “Атиргулнинг шохин қайириб” деб бошланадиган шеърида бундай мисралар бор:

Мен кўксимда
 армонни эмас,
 Кўтармогим керак исённи...

“Она нияти” шеърида бундай ёзади:

От чоптириб чиқдинг уйингдан,
 От чоптириб қайтгин, илоҳим,
 Қўлингдаги жиловинг каби
 Эркинг бўлсин ўзингда доим.

Тилак Жўранинг шеърлари ўзига хос. Халқ кўшиқлари йўлида ёзган шеърлари ҳам, сарбаст шаклидаги шеърлари ҳам ўзбекона руҳда. Булоқ сувидай тиниқ, Фикр, мазмун аниқ. Лекин содда ва теран маънога эгадир. 1994 йил октябрь ойида шоир Миразиз Аъзам билан Истанбулга, Фузулий таваллудининг беш юз йиллигига бағишланган тантаналарда иштирок этиш учун бордик. Мен Туркияга биринчи боришим эди. Бунга ҳам Тилак Жўра сабаб бўлди. “Унда Тилак Жўра йўқ эди-ку. Оламдан ўтган эди. Қандай ёрдам бериши мумкин?” дерсиз. Ҳа, азизлар, яхши одам ўлимидан кейин ҳам яхшилиқ қилиши мумкин. Гап шундаки, Истанбулдаги анжуманга таклифноманинг бирига Тилак Жўра номи ёзилган эди. Улар Тилак Жўранинг вафот этганидан беҳабар бўлишса керак.

Тилак Жўра ўрнига мен бордим. Бизни кутиб олган Ҳусайн Ўзбой билан Али Оқбош Тилак Жўрани сўрашди. Биз унинг бевақт вафот этганини айтдик. Улар кўп афсусланишди. Тилак билан учрашганлари,

суҳбатларини эслашди. Ҳа, кўнлик илмий кенгашдан кейин бизни Туркия бўйлаб саёҳат қилдиришди. Истанбул, Анқара, Бурса, Кўнё, Баликесар каби олти вилоятга бордик. У ердаги ҳаёт, ёзувчилар, ноширлар билан танишдик. Осори атиқаларни, ажойиб манзараларни кўрдик. Тилак қанча орзулар билан яшарди. Турк шоирлари шеърларини таржима қилганда, Нозим Ҳикмат ижоди устида тадқиқот олиб борганда неча марта хаёлан Туркияга борган экан: денгизлар, кемалар, саройларни кўз олдига келтирган экан. Бу ҳам унинг қалбида армон бўлиб кетди.

* * *

Яна бир воқеа эсимдан чиқибди. Тилак Жўранинг уйи ёниб кетибди. Мен Тошкентда йўқ эдим, келган куним эшитдим. Рауфми, Шавкатми, биттаси айтди. Ҳозир аниқ эсимда йўқ. Ўша кунни Сағбондаги ҳовлисига бордим. Яхши одамнинг ҳамкорлари кўп. Ҳамма унга ёмон кунда ёрдам бергиси келади. Унинг дўстлари ўзи каби шоирлар, талабалар эди. Ўшанда ҳам турмуши жудаям фаровон эмасди. Шоир билан талабанинг эса моддий аҳволи ёмон. Қандай ёрдам бериши мумкин?! Уй қуриб беришга маблағ етмасди. Лекин ҳамма нима биландир ёрдам беришни истар, ҳамдардлик билдирарди. Болохона куйган эди. Мен борганимда кўтлашиб, анча тартибга келтиришган экан. Тилак Жўра одатдагидай қувноқ, ёнғин ҳақида гаптириб, аския қилди. Худо ёрлақаб, Ал-Хоразмий мавзесидан Тилак Жўрага янги қурилган уйдан жой беришибди. Улар кўчиб боришди. Мен ҳам уларга қўшни уйга кўчиб ўтдим. Ҳар кунни, кунора кўришар, дардлашиб, суҳбатлашардик. Кўп ўтмай мен у ердан кўчиб кетдим. Анчадан кейин Тилакнинг касал бўлиб шифохонага тушганини эшитдим. Янги ТошМИ шифохонасида экан. Бориб хабар олдим. Ранги-рўйи тузук, лекин хасталиги билиниб турарди. Кейинги борганларимда ўғли Орифни кўрдим. Отасидан хабар олиб тураркан, барака топкур. Лекин Тилак Жўра озиб кетибди. “Умидларнинг этагига осилдим” деган ўша шеърини яна эсладим. Худо шифо бераман деса, ҳеч гап эмас. Касал бўлган одам ўлаверадими, деган хаёл кўнглимдан ўтди. Кейин “Тилак касалхонадан чиқибди: қишлоғига кетганмиш” деган хабарни эшитиб, ростки, безовта хаёлим таскин топгандай бўлди. Аммо бу унинг қишлоғига охириги сафари экан. Кўнглимда хотираларим кўп. Тилак билан учрашган, сўзлашган ҳар кун ҳақида бир китоб ёзсам арзийди. У менинг укам, дўстим, раҳнамом эди. Дўстларим кўп. Мард, садоқатли... Лекин Тилакдай кўнгли ҳам, қўли ҳам очиқ, ўзи камбағал бўлса ҳам, саховатга бой, танги одам дунёда бўлмаса керак.

О. Ҳенри

1862-1910

Асл номи Уилям Сидни Портер бўлган америкалик ёзувчи. О.Генри тахаллуси билан ижод қилган. “Қироллар ва қарам” романи саргузашт-юмористик новеллалардан ташкил топган. О.Генри америка ҳикоячилигининг ўзига хос типини яратди. Юморнинг кучлилиги, киноя, қиёс, пародия каби усулларнинг кўп ишлатилганлиги, энг муҳими, муаллифнинг оддий меҳнаткаш – “кичик инсон”га самимий муҳаббати, олижаноблик ва софдилликни мадҳ этиши оламшумул шуҳрат келтирди. Асарлари ўзбек тилига таржима қилинган.

Инглиз тилидан
Дилшода МАҲҚАМОВА
таржимаси

Навбатчи полициячи катта шоҳжўча бўйлаб юрарди. Соат чамаси тунги ўнлар атрофида, аммо совуқ шамол кўчадаги одамларни бугун уйларига эртaroқ ҳайдаганди. У келганда полициячи эшикларни текшираётганди.

Кўчада сукунат ҳукм сураб, эшик ва дарвозаларнинг аксарияти ёпилганига анча бўлган бизнес бинолариники эди. Бир бино олдида келганда полициячи тўсатдан секинлади. Дўкон эшиги олдида бир одам ҳали ёқишга улгурмаган сигарасини оғзига солганча тик турарди.

Полициячи яқинлашгани замон ҳалиги одам шоша-пиша сўз бошлади:

– Ҳаммаси жойида, офицер, – деди у. – Мен бир дўстимни кутяпман, холос. У билан йигирма йил олдин учрашув белгилаган эдик. Балки сизга кулгили туюлар, аммо ҳаммаси жойидалигига ишонч ҳосил қилмоқчи бўлсангиз, сизга тушунтириб беришим мумкин. Ўша пайтларда ҳозирги “Катта Жое” дўкони ўрнида Брейди ресторани бўларди.

– Беш йил олдин бузиб ташланган, – деди полициячи.

Нариги одам гугурт чақиб, сигарасини тутатди. Учқун унинг оқариб кетган, тўртбурчаксимон жағли юзини, ўнг қошидаги оқ чандиқ ва ўткир нигоҳларини бир зум ёритди. Бўйинбоғига эса катта олмос донаси қадалган эди.

– Йигирма йил аввал оқшом палласи, – давом этди у, – Ҳозирги “Катта Жое”, яъни Брейди ресторанида энг яқин дўстим, дунёдаги энг яхши дўст – Жимми Увелс билан бирга кечлик қилдик. У билан Нью Йоркда худди ака-укалардек бирга ўсиб-улғайдик. Мен ўн саккизда эдим, Жимми эса йигирмада. Мен Фарбга пул ишлаб топгани жўнадим. Жимми эса Нью Йоркда қолди. Унинг фикрича, у ер бутун Ер юзидаги яшаса бўладиган ягона жой эди. Ўша оқшом биз қай шароитда ва қанча масофа олисда бўлишимиздан қатъи назар, йигирма йилдан сўнг худди шу жойда учрашишга келишдик. Ўшанда биз шунча вақт ўтиб, ўз мол-мулкимиз ва ҳаёт йўлимизга эга бўлган ҳолда бўламиз, деб ишонардик.

– Жуда қизиқ-ку, – деди полициячи. – Кетганингиздан бери дўстингиздан бирор хат-хабар олмадингизми?

– Тўғри, озгина муддат хат ёзишиб турдик, аммо бир-икки йилдан сўнг изимизни йўқотиб қўйдик. Тўғри, Фарб жуда катта жой, аммо агар Жимми ҳаёт бўлса, албатта келади, чунки у дунёдаги чин дўстим эди. У ҳеч қачон унутмайди. Мен бу эшик олдида минг мил масофадаги жойдан келдим ва бу дўстим билан кўришимга арзийди.

Одам соатининг кичик олмос доначалари билан безалган қопқоғини очди.

– Уч дақиқа кам ўн, – деди баланд овозда. Ўшанда ресторан эшигида ажралганимизда соат роппа-роса ўн эди.

– Фарбда ишингиз ўнгидан келган чоғи, шундай эмасми? – деб сўради полициячи.

– Ҳа, албатта! Жимми ҳам ҳеч бўлмаганда буларнинг ярмига эришган деб умид қиламан. У жудаям меҳнаткаш эди. Мен Фарбда бойлигимга кўз тиккан қанча ваҳший одамлар билан курашимга тўғри келди. Нью Йоркда бўш-баёв бўлиб қоларкан киши. Фарб эса одамни тарбиялайди.

Полициячи бир-икки қадам ташлади.

– Мен йўлимда давом эта қолай. Умид қиламанки, дўстингиз бу ерга албатта келади. Сиз уни фақат соат ўнгача кутмоқчимисиз?

– Йўқ, – деб жавоб берди у. – Ҳеч бўлмаганда ўн яримларгача кутаман уни. Агар Жимми тирик бўлса, албатта келади. Хайрли тун, офицер!

– Хайрли тун, жаноб, – деди полициячи ва эшикларни текширишда давом эди.

Совуқ шамол эсиб, ёмғир ёғарди. Аҳён-аҳёнда кўзга ташланиб қоладиган йўловчилар эса совуқдан палтолларининг ёқасини кўтариб, қўлларини чўнтақларига солганча қаерларгадир жимгина шошишарди. Дўкон остонаси олдида эса минг мил узоқликдан болаликдаги дўстини кўргани келган одам сигарасини тутатганча уни кутарди. У чамаси йигирма дақиқа кутгач, кўчанинг нариги томонида узун плаш кийиб, ёқасини кўтариб олган бир новча киши пайдо бўлди ва йўлни кесиб ўта бошлади. У тўғри унинг ёнига келиб тўхтади.

– Боб, бу сенмисан? – сўради у бироз шубҳа аралаш.

– Сен Жиммимисан? – бақириб юборди эшик олдидаги одам.

– Албатта-да!

Иккови ҳам қувончдан бақириб, бир-бирларининг қўлларини маҳкам сиққанча кўриша кетишди.

– Бу – Боб, ҳа, худди ўзи! Тирик бўлсанг, сени шу ерга албатта топшимга ишончим комил эди. Қандай яхши! Йигирма йил узоқ муддат-да. Бу ердаги олдинги ресторан ҳам бузилиб кетибди, Боб. Қани энди бузилмаганда эди, биз яна шу ерга бирга кечлик қилардик. Фарб қан-

дай экан, оқсоқол? – деб сўради Жимми.

– Яхши. У мен сўраган ҳамма нарсани берди. Сен эса роса ўзгариб кетибсан, Жимми. Сени бунчалик новча деб сира ўйламагандим.

– Ҳа, йигирма ёшдан кейин анча ўсдим.

– Нью Йоркда ишларинг яхшими, Жимми?

– Ёмон эмас. Шаҳар муассасаларидан бирида ишлайман. Юрақол, Боб, Сени ўзим билган бир ерга олиб бораман ва ўша ерда мазза қилиб олдинги вақтларни эслаб суҳбатлашамиз.

Икковлари бир-бирларининг елкаларига қўл ташлаб юриб кетишди. Боб ўзининг ишлари, кўрган-кечирганлари ҳақида сўзлай бошлади. Жимми эса уни катта қизиқиш билан тингларди. Кўчанинг бурчагидаги дорихонанинг чироқлари ўткир, ҳамма ёқни ёритиб турарди. Шу ерга келганда бир зум бир-бирларининг юзларига боқишди. Боб тўсатдан тўхтади-ю, қўлини дарров тортиб олди.

– Сиз Жимми Увелс эмассиз, – деди у. –

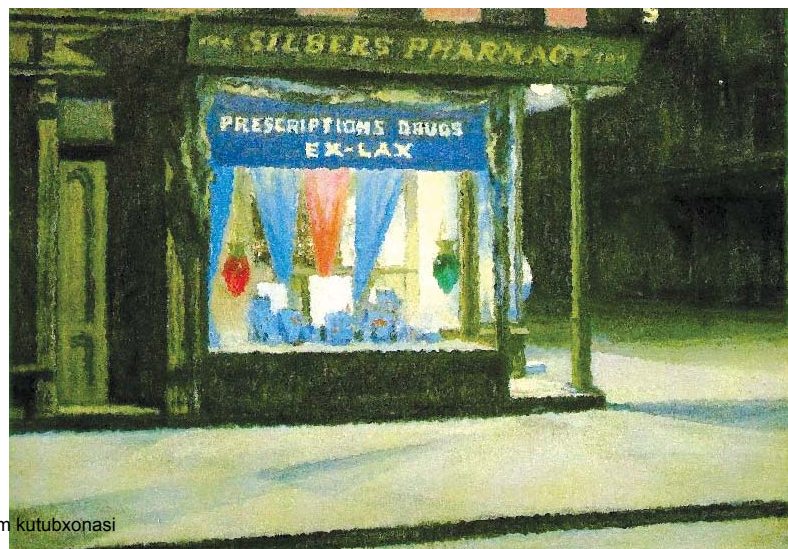
Йигирма йил узоқ муддатдир, аммо кишининг узун бурни яссига айланиб қолиши учун етарли эмас.

– Аммо йигирма йил яхши инсоннинг ёмон одамга айланишига етарли муддат, – деди новча киши. – Сиз ўн дақиқа мобайнида полиция кузатуви остида бўлдингиз, мулойим Боб. Биз Чикагодан телеграмма олдик. Улар сизни суҳбатга чорлашяпти. Тинчгина ўша ерга борасиз, шундайми? Ҳа, бу оқилона иш. Станцияга боришдан олдин сизга бериб қўйишим сўралган хат бор. Бу полициячи Увеллсдан.

Фарблик киши кичик бир қоғоз парчасига ёзилган хатни олди. Бамайлихотир ўқий бошлади, аммо тугатаркан, қўллари қалтирашга тушди. Хат қисқа ва лўнда эди:

“Боб, мен келишилган пайтда учрашув жойида эдим. Сен сигарангни тутатгани гугурт чаққанинда эса, Чикагода қидирув эълон қилинган кишининг юзини кўрдим. Сени ушлаб беришга ўзимнинг қўлим бормади, шунинг учун бошқа детективни жўнатдим.

Жимми”.

Бу галги сўзлар Бухоронинг Олот тумани шевасидан танланди. Олот Туркманистон Республикаси ва Хоразм вилояти билан чегарадош. Шу боис аҳолиси асосан ўғуз лаҳжасига яқин тилда сўзлашади. Бу ҳудуддаги кўпгина сўзлар соф туркий ҳисобланади. Ишонмасангиз, "Девону луғатит-турк"ни varaқланг.

Гулва – ариқдан экинзорга сув ўтадиган узун қувур.

Геччи – эчки. *Геччини тутиб кел.*

Нова – тарнов. *Томга янги нова кўйдик.*

Маттиқ – бемаъни, ҳудабехудага гапирадиган одам. *Шу одам жуда маттиқ-да!*

Жўроб – супурги.

Билгашли – атайин, жўрттага. *У билгашли шундай деди.*

Сўвсаламоқ – бирор нарсанинг илинжида гапни узоқдан бошламоқ. *Бекорга келмагансан, очигини айт, сўвсалама!*

Қайиш – катталиги кафтдек кесилган хамирли овқат; бешбармоқ. *Бугун кечки овқатга қайиш пиширилди.*

Хўкки – букри, елкалари туртиб чиққан. *Гулшан момо хўкки бўлиб қолибди.*

Жилоп ёки **жулоп** – пайпоқ.

Мўкки – жундан тўқилган қишки пайпоқ.

Хўжак – сигирнинг боласи.

Жирриқ – туғилганига беш-ўн кун бўлган қўзичоқ.

Инак – сигир. *Бизнинг инагимиз жуда қари эди.*

Вағир – шовқин, бақириқ овоз; тўполон. *Болалар ҳовлида вағир қилишарди.*

Хўпикмоқ – чўкмоқ, сув тагида ҳаво етмаслик. *Чўмилгани боргандим, хўпикшидан қўрқиб чўмилмадим.*

Мажжи – сергап, эзма одам. *Шукур чол борган сари мажжи бўляпти.*

Нўвқон – галла ўримидан кейин далада қолган арпа ёки буғдой бошоғи.

Турш – нордон, тахир. *Қаттиқ жуда туриш экан.*

Пўрси – бадбўй, ёқимсиз ҳид.

Мижона – шўрданак. *Тўйга мижона ҳам қўйиладими?*

Шона – елка, кифт.

Сайисхона – сомон, хашак солинадиган ёхуд қишнинг аёзли кунларида қорамоллар сақланадиган катта айвон, оғилхона.

Ўўлагир – уй томига хас-хашак ёпилгач, биринчи бор қилинадиган лойсувоқ. *Бугун янги уйни ўўлагир қиламиз.*

Зоми – ҳандалак. *Даладан зоми узиб кел, ўғлим.*

Салқи ёки **салқа** – бўш, маҳкам қилинмаган. *Сигирнинг ипи салқи боғланган экан.*

